

Elżbieta Podpłóńska

Muzeum kieleckie w latach 1908-1950

Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach 24, 11-74

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ELŻBIETA PODPŁOŃSKA

MUZEUM KIELECKIE W LATACH 1908-1950

W 2008 roku minęło sto lat od powołania w Kielcach pierwszej publicznej placówki muzealnej, od której wywodzi swój rodowód obecne Muzeum Narodowe. W przeszłości Kielce posiadały prywatne kolekcje sztuki i pamiątek narodowych, które, niestety, uległy rozproszeniu¹. Powstanie stałej instytucji muzealnej gromadzącej zbiory i otaczającej je opieką, przypadło dopiero na początek XX wieku, okresu historycznie trudnego dla miasta, które po klęsce powstania styczniowego było siedzibą utworzonej w 1866 roku Guberni Kieleckiej, leżącej w granicach zaboru rosyjskiego. Bezpośredni nadzór nad kulturalnym, gospodarczym i politycz-

---

¹ Pisali o nich: m.in. Cz. Erber, *Zadzik Jakub (1582-1642)*, Słownik pracowników książki polskiej (dalej SPKP) Suplement, Warszawa – Łódź 1986, s. 239; tenże: *Wokół postaci Jakuba Zadzika (1582-1642)* Kieleckie Studia Bibliologiczne, Kielce 1998, t. 4, s. 9-21; J. Jakimowicz, *Tomasz Zieliński. Kolekcjoner i mecenas*. Wrocław 1973; *Kielce w pamiętnikach i wspomnieniach z XIV wieku*, Kielce 1982; J. Kuczyński, *XVII-wieczne skrzydła pałacu kieleckiego* zob. s. 20 skrót Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach (dalej Rocznik MNKi), t. 14, 1985, s. 53; J. Kuczyński, A. Oborny, *Pałac w Kielcach. Przewodnik*, Kraków 1981, s. 35; B.S. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, Kraków 1988, t. 1, s. 211, 449-451, 523; A. Moraczewski, *Edward Białoskórski*, w: *Polski Słownik Bibliograficzny*, (dalej PSB) Kraków 1936, t. 2, s. 17; K. Muszyńska, *Żaluzki Andrzej Stanisław (1695-1758)* SPKP, Warszawa 1971, s. 104-105; A. Oborny, *Kronika muzealna 1976* Rocznik MNKi, t. 11, 1980, s. 291-294 (kolekcja Jarońskich); F.M. Sobieszkański, *Wycieczka archeologiczna w niektóre strony guberni krakowskiej*. Warszawa 1852. *Zapiski kieleckie z „Dziennika podróży Kazimierza Stronczyńskiego 1844”*. Podobizna autografu. Wydał i wstępem poprzedził Kazimierz Głowacki. Kielce 1978; A. Żeleńska-Chełkowska, *Szkoła Akademicko-Górnicza w Kielcach na tle dążeń do stworzenia szkolnictwa technicznego*, w: *Księga Pamiątkowa Jubileuszu 150-lecia założenia Szkoły Akademicko-Górnicznej w Kielcach*, red. Wacław Różański, Kielce 1972, s. 21-25

nym życiem Kielc sprawował w tym czasie Rząd Gubernialny rezydujący w pałacu biskupów krakowskich². Wyższe stanowiska w kieleckich urządach państwowych objęli Rosjanie (Magistrat, Sąd Okręgowy, Dyrekcja Szkolna, Zarząd Powiatów i inne). Powstały także nowe urzędy, dla potrzeb władz jak np. Kancelaria Gubernialna czy Gubernialna Kasa Opieki Społecznej. Kierownictwo szkół i nauczanie powierzono również Rosjanom. W szkołach ograniczono naukę w języku polskim, a obowiązującym językiem został rosyjski³. Dopiero wydarzenia rewolucji 1905 roku w Rosji, zmieniły i złagodziły politykę restrykcyjną na ziemiach polskich, dokąd docierały echa rewolucyjne. Społeczeństwo polskie organizowało wystąpienia antycarskie i strajki⁴. Obawiając się dalszego zaostrzenia sprzeciwu rząd rosyjski ogłosił nowe ustawy z 4 (17) marca 1906 roku, wydano „Ustawę o stowarzyszeniach” zezwalającą na legalne tworzenie rodzimych towarzystw. Wówczas w miastach zaboru rosyjskiego działacze społeczni i przedstawiciele miejscowej inteligencji, rozpoczęli tworzenie klubów, towarzystw społecznych i oświatowych a także polskich bibliotek. 27 października 1906 w Warszawie zarejestrowano, jako 42 instytucję polską – Polskie Towarzystwo Krajoznawcze (dalej PTK). Działalność PTK regulowały postanowienia „Ustawy” podpisanej 27 października 1906 roku przez gubernatora warszawskiego Martynowa⁵. W Kielcach w tym czasie rozpoczęły działalność: Polska Macierz Szkolna (1906), Czytelnia Naukowa (1906), Resursa Obywatelska (1906), Towarzystwo Kultury Polskiej (1908), Towarzystwo Biblioteki Publicznej (1908), Stowarzyszenie Kursów dla Analfabetów Dorosłych (1909), Stowarzyszenie Nauczycielstwa Polskiego (1909). Rejestrację kieleckiego Oddziału PTK poprzedziło pismo wystosowane przez Zarząd Główny PTK w Warszawie (dalej ZG PTK) do kieleckiego gubernatora Borysa Aleksandrowicza Ozierowa⁶. ZG PTK jako organ założycielski 24 (11 marca) 1908 roku zawiadomił o powołaniu Oddziału PTK w Kielcach na mocy § 2 p. 8 „Ustawy” z 1906 roku, zezwalającej na ...*tworzenie sekcji lub oddziałów prowincjonalnych*. Pismo podpisali z ramienia ZG PTK – prezes Kazimierz Kulwiec i Aleksander Janowski

² XVII-wieczna architektura pałacu uległa wówczas poważnym przeróbkom i zniszczeniom. Zlikwidowano hełmy na wieżach, obniżono dachy na bocznych skrzydłach, zdjęto posągi posłów szwedzkich i moskiewskich z fasady frontowej, por: J. Adamczyk, *Wzgórze zamkowe w Kielcach*, Kielce 1991, s. 121

³ A. Massalski, *Epoka bezwzględnej rusyfikacji. Kielce w latach 1864-1914* w: Z. Guldon, A. Massalski, *Historia Kielc do roku 1945*. Kielce 2000, s. 213-295

⁴ Na temat wydarzeń 1905 roku w Kielcach pisali: L. Kowalczyk-Mroczkowska, *Rola postępowej inteligencji kieleckiej w kształtowaniu poglądów miejscowego społeczeństwa poprzez książkę i czasopismo w latach 1905-1918* w: „Rocznik Świętokrzyski”, t. 16, 1981, s. 67-69; A. Massalski, *Nauczyciele Kieleccyżni w strajku szkolnym 1905 roku* „Kieleckie Studia Pedagogiczne i Psychologiczne”, nr 3, Kielce 1989, s. 107-129; J. Pająk, *Organizacje bojowe partii politycznych w Królestwie Polskim 1904-1911*, Warszawa 1985; B. Szabat, *Szkolnictwo początkowe Kielc i powiatu kieleckiego w latach 1864-1915*, Kielce 1983; tejsze, *Uwolnienie z więzienia kieleckiego Bronisława Nawrot-Optołowicz* (31 stycznia 1908) „Studia Kieleckie”, nr 2 (74), Kielce 1992, s. 95-102; tejsze, *Walka o szkołę polską w okresie rewolucji (1905-1907) w guberni kieleckiej*, Kielce 1991

⁵ ANEKS nr 1

⁶ B. Aleksandrowicz Ozierow – w latach 1899-1912 pełnił funkcję gubernatora kieleckiego

– sekretarz⁷. Wśród członków kieleckiego Oddziału wybrano pierwszy zarząd⁸. Prezesem został – Mieczysław Zawadzki, wiceprezesami – Mieczysław Koczanowicz i Karol Kostro, sekretarzem – Waclaw Ciechoński, skarbnikiem – Aleksander Bojemski, kustoszem – Zygmunt Ziemiński⁹, którego we wrześniu 1908 zastąpił Szymon Tadeusz Włoszek. Statutowo skład Zarządu był wybierany corocznie i reprezentował Oddział na zewnątrz¹⁰. Utworzenie w 1908 stanowiska kustosza, wchodzącego w skład Zarządu Kieleckiego PTK, oznaczało rozpoczęcie realizacji postanowień punktu 3, 9 i 12 § 2 „Ustawy” z 1906 roku mających na celu:

p. 3 *Gromadzenie wszelkich zbiorów dotyczących fizjografii,*

p. 9 *Urządzanie wystaw krajoznawczo-naukowych,*

p. 12 *Roztaczanie opieki nad zabytkami sztuki, pamiątkami historycznymi i osobliwościami przyrodniczymi kraju.*

Wymienione cele legły u podstaw zakładanych przez PTK muzeów krajoznawczych. Formalną podstawą działalności muzealnej, regulującą pracę kustoszy oraz działaczy współpracujących z muzeami, były Sekcje Muzealne tworzone przy oddziałach terenowych. Składały się z członków powoływanych przez Zarządy. Sekcje funkcjonowały w oparciu o „Regulamin Komisji Muzealnej” uchwalony w 1908 roku przy warszawskim ZG PTK¹¹. Inicjatorem powołania Sekcji Muzealnej przy Kieleckim Oddziale był Władysław Garbiński (1865-1908) prezydent Kielc w latach (1902-1908), który ofiarował powstającemu muzeum swoje prywatne zbiory (m.in. miniatury, bilety skarbowe, dokumenty dotyczące Legionów gen. Henryka Dąbrowskiego)¹².

TRUDNE POCZĄTKI

Jak już wspomniano na stanowisko kustosza w 1908 roku powołano Szymona Tadeusza Włoszka (1843-1933) byłego powstańca z 1863 roku, z wykształcenia filologa klasycznego, absolwenta Szkoły Głównej w Warszawie, emerytowanego nauczyciela szkół średnich¹³. Kustosz zamieszkał, w budynku pierwszej siedziby muzeum przy ul. Woźniesieńskiej 10 (dziś ul. Adama Mickiewicza)¹⁴. Tam kieleckie

⁷ ANEKS nr 2

⁸ Pierwszymi członkami oddziału PTK w Kielcach byli: Aleksander Kondaki – inżynier, Mieczysław Koczanowicz – adwokat, Zygmunt Ziemiński – kupiec, Stanisław Rachalewski – fotograf, Władysław Musiał – nauczyciel, Karol Kostro – nauczyciel, Piotr Likowski – lekarz, Mieczysław Zawadzki – lekarz, Waclaw Ciechoński – chemik, Leon Skibniewski – technolog, Stanisław Garbiński – prezydent m. Kielc, Zdzisław Lenartowicz – artysta malarz, Aleksander Bojemski – kupiec, Stanisław Szpakowski – inżynier

⁹ A. Massalski, A. Rembalski, *Polskie Towarzystwo Krajoznawcze na Kielecczyźnie 1908-1950. Zarys dziejów*, Kielce 1983, s. 110

¹⁰ ANEKS nr 3

¹¹ S. Szymański, *Muzea Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego 1908-1950*, Warszawa 1980, s. 13-14

¹² Wł. Koterski-Spalski, *Historia Muzeum Świętokrzyskiego w Kielcach w latach 1908-1939*, „Rocznik Muzeum Świętokrzyskiego” (dalej Rocznik MŚ), t. 1, 1963, s. 27

¹³ A. Massalski, A. Rembalski, op.cit., s. 101-103

¹⁴ Ulica Woźniesieńska prowadziła do cerkwi pw. Wniebowstąpienia, wybudowanej w 1866 roku. Nazwę ulicy zmieniono w 1916 roku na ul. Adama Mickiewicza

PTK wynajęło pomieszczenia od Szkoły Handlowej Żeńskiej¹⁵. *Wynajęto pokój z kuchnią, do których wstawiano kupioną na licytacji szafę sklepową. Bawił wówczas w Kielcach na wycieczce naukowej śp. Ludomir Sawicki. Przyszły do siedziby Towarzystwa Krajoznawczego trafił na moment, kiedy biedzono się nad przystosowaniem kupionej szafy do technicznych wymagań muzealnych (do warunków lokum) wnet zostało powzięte postanowienie, ktoś pożyczył narzędzi stolarskich i we trójkę profesor uniwersytecki Sawicki, kustosz Włoszek i znany w kieleckim miłośnik archeologii [Zdzisław] Lenartowicz zakasawszy rękawów przerobili szafę na dwie mniejsze¹⁶. Tak wyglądały początki magazynowania zbiorów muzealnych, które w ciągu roku osiągnęły liczbę 500 okazów, (medale, numizmaty, zabytki archeologiczne, dzieła sztuki, pamiątki historyczne, okazy przyrodnicze i geologiczne)¹⁷. W maju 1909 roku podjęto pierwszą decyzję o przeniesieniu zbiorów. Podczas comiesięcznego zebrania Oddziału, prezes zdał krótkie sprawozdanie ze stanu kasy Towarzystwa: *Ze względu dodatniego stanu funduszków od 1 lipca r. b. Towarzystwo Krajoznawcze zajmie większy lokal dla pomieszczenia zbiorów muzealnych w tymże domu (Wozniesieńska 10) na I piętrze od frontu, złożony z dwóch obszernych pokoiów za 200 rubli rocznie¹⁸. Do końca 1909 roku zbiory powiększyły się do 1536 przedmiotów. Na łamach „Gazety Kieleckiej” w rocznym sprawozdaniu za 1909 rok prezes M. Zawadzki znów pisał: *Wskutek znacznego napływu okazów muzealnych lokal obecny okazał się za szczypty (...) poszukujemy w śródmieściu obszernego lokalu, w którym pomieścimy nasze zbiory (...)*¹⁹. W grudniu 1909 roku Sekcja Muzealna informowała o rychłym terminie przeniesienia muzeum do nowej siedziby²⁰. Istotnie w połowie 1910 roku wynajęto przy ulicy Bazarowej 14 (dziś ul. Śniadeckich) w domu p. Chobrzyńskiego, trzypo-**

¹⁵ Szkoła założona w 1907 roku przez Jadwigę Wolanowską (1874-1952) nauczycielkę j. polskiego i francuskiego, która podczas II wojny światowej wykładała na tajnych kompletach, a po wojnie uczyła w kieleckich liceach

¹⁶ E. Massalski, *Założyciel i kustosz Muzeum Gór Świętokrzyskich*. „Służba Nauce” 1932, nr 1 s. 28-30; Ludomir Sawicki (1884-1928) geograf, prof. Uniwersytetu Wileńskiego i Jagiellońskiego. Prowadził badania morfologiczne Łysogór, Zdzisław Lenartowicz (1862-1941) artysta malarz, archeolog amator, nauczyciel rysunku w szkołach Ostrowca Świętokrzyskiego, prowadził amatorskie prace wykopaliskowe na terenie Kielecczyny. Ofiarodawca wielu obiektów archeologicznych do muzeów w Kielcach, Piotrkowie Tryb. i Sandomierzu

¹⁷ „Gazeta Kielecka” („G.K.”), 1909, nr 8. *Sprawozdanie z działalności kieleckiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego za 1908 rok*

¹⁸ M.Z. (Mieczysław Zawadzki), *Ogólne miesięczne zebranie członków Towarzystwa Krajoznawczego*, „G.K.”, 1909 nr 39

¹⁹ M. Zawadzki, *Towarzystwa Krajoznawcze. Sprawozdanie z działalności Kieleckiego Oddziału Towarzystwa Krajoznawczego za rok 1909*, „G.K.”, 1910 nr 8

²⁰ Adresatami tej informacji byli ofiarodawcy i bliscy współpracownicy muzeum: Jan Czarnocki (1889-1951) uczeń Szkoły Handlowej Męskiej w Kielcach, późniejszy prof. geologii, badacz Gór Świętokrzyskich; Jan Samsonowicz (1888-1959) uczeń Szkoły Handlowej Męskiej w Kielcach, późniejszy prof. geologii, badacz Gór Świętokrzyskich; Stanisław Kossuth (1893-1968) uczeń Szkoły Handlowej Męskiej w Kielcach, późniejszy inż. górniczy, historyk polskiego górnictwa; Zygmunt Kielbass, uczeń Szkoły Handlowej Męskiej w Kielcach, brat Wiktora Kielbassa (kolekcjoner dzieł sztuki z Sudolu pod Jędrzejowem), prof. ANEKS nr 4

kojowy lokal przeznaczając go na zbiory muzeum oraz mieszkanie dla kustosa Włoszka²¹. Skatalogowane i uporządkowane eksponaty, mogły być teraz pokazane szerszemu ogółowi społeczeństwa. Frekwencja na pierwszych ekspozycjach pod koniec 1910 roku wyniosła 772 osoby (255 osób dorosłych i 517 osób młodzieży szkolnej), w 1911 roku muzeum zwiedziło 803 osoby, a w 1912 – 874²². Muzeum było czynne codziennie od godziny 10 do 12, a w niedziele i święta od godz. 10 do 13. Opłaty za wstęp dla dorosłych wynosiły 15 kopiejek, a dla młodzieży 3 kopiejki. Przewodnikiem po ekspozycjach był niestrudzony kustosz, który mimo wielu prac związanych z działalnością muzeum (ewidencja, dokumentacja zbiorów, praca w bibliotece, sprawozdawczość, terenowe oprowadzanie wycieczek) z chęcią udzielał informacji turystom oglądającym muzealne wystawy. Szczególną uwagę przywiązywał do grup młodzieży przybywających nie tylko ze szkół kieleckich, ale i z odległych miejscowości np.: z Warszawy, Pułtuska, Kalisza, Lwowa²³.

W całości gromadzonych zbiorów, zaczęły kształtować się przyszłe działy:

- 1) geologiczny: z okazami minerałów oraz zabytków paleontologicznych,
- 2) archeologiczny: prezentujący obiekty uzyskane z wykopalisk,
- 3) ornitologiczny: okazy ptaków miejscowych,
- 4) numizmatyczny: monety i medale,
- 5) historyczny: rękopisy i dokumenty historyczne,
- 6) biblioteczny: książki, czasopisma i fragmenty pism periodycznych,
- 7) mapy, plany,
- 8) ryciny,
- 9) tzw. przedmioty muzealne (wyroby rzemiosła artystycznego i zabytki sztuki),
- 10) archiwum²⁴.

W dziale archeologicznym zwiedzający mogli obejrzeć m.in.: odtworzony w naturalnej wielkości grób neolityczny pochodzący z miejscowości Złota pow. sandomierskiego – autorem tej ekspozycji był Zdzisław Lenartowicz, który prowadził tam prace wykopaliskowe, interesujące były również żarna prehistoryczne ze zbiorów Zygmunta Glogera, otrzymane od ZG PTK w 1911 roku²⁵. Wśród eksponatów paleontologicznych znajdowały się przekazane przez znanych archeologów-amatorów: Jana Stanisława Czarnowskiego i Józefa Milicera obiekty pochodzące z jaskiń Jerzmanowskiej i Wierzchowskiej (m.in. czaszka niedźwiedzia jaskiniowego i kości tura)²⁶. Dość licznie przedstawiały się zbiory numizmatyczne, reprezentowane paru setkami monet polskich i ponad stu medalami. Wyróżniały

²¹ „G.K.”, 1910, nr 61

²² Rocznik PTK, R. 4, 1910, s. 137-147; R. 5, 1911, s. 139

²³ Sz. T. Włoszek, *Sprawozdanie muzealne za czerwiec i lipiec 1911*, „G.K.”, 1911, nr 53, nr 61

²⁴ tenże, *Sprawozdanie muzealne oddziału kieleckiego PTK za rok 1911*, „G.K.”, 1912, nr 5; tenże, *Zbiory Polskie VII. Muzeum oddziału kieleckiego PTK.*, „Ziemia”, 1912 nr 10, s. 158-161

²⁵ Wł. Koterski-Spalski, *Historia...*, s. 29-30

²⁶ Jan Stanisław Czarnowski (1847-1929) pracownik, literat, wydawca, bibliotekarz, dziennikarz, archeolog amator. Ofiarodawca zabytków archeologicznych i własnych publikacji do zbiorów muzeum kieleckiego, por. Katarzyna Ryszewska, *Amatorskie badania archeologiczne na obszarze międzyrzecza Wisły i Pilicy (do 1918 roku)*, w: *Kielce i Kieleczanie w XIX i XX wieku*, Kielce 2006, s. 81-94

się tu egzemplarze otrzymane od Konrada Kosieradzkiego i Mieczysława Halika²⁷. Dział geologiczny zawierał okazy minerałów, rud i skamieniałości pochodzących z terenu ziem kieleckich. Ofiarodawcami ich byli wzmiankowani już Jan Czarnecki, Jan Samsonowicz i Józef Milicer.

Ilość muzealiów powiększała się nadal sukcesywnie, głównie dzięki darom i depozytom osób prywatnych. W końcu 1912 roku osiągnęły one wielkość 2507 przedmiotów. Dlatego też na przełomie czerwca i lipca 1913 roku, muzeum przeniesiono na ulicę Leonarda 4 do kamienicy Mieczysława Halika, gdzie wynajęto nieco większe pomieszczenia od poprzednich. Na wystawy przeznaczono trzy pokoje (jeden o powierzchni 4x6m², dwa o powierzchni 2,5x4 m²). Odrębne lokum zajmowała biblioteka oraz magazyn okazów geologicznych. Przy muzeum, tak jak poprzednio, zapewniono mieszkanie kustoszowi (pokój i kuchnię). Stała obecność Sz.T. Włoszka w pobliżu muzeum okazała się być „zbawienna”, szczególnie w okresie ich zagrożenia podczas działań wojennych w latach 1914-1918.

Należy nadmienić, że do wybuchu I wojny światowej zbiory kieleckiego muzeum były materiałem badawczym dla uczonych, którzy przyjeżdżali do Kielc osobiście, bądź nadsyłali kwerendy korespondencyjnie. W 1912 roku od 8 do 17 sierpnia, przebywał w muzeum Marian Wawrzyniecki (1863-1943) artysta malarz i archeolog, delegowany przez Komisję Fizjograficzną PTK w Warszawie do opracowania zabytków archeologicznych. Efektem tej pracy był artykuł zamieszczony w „Pamiętniku Fizjograficznym”, który oprócz opisu obiektów, zawierał bogaty materiał ilustracyjny. Autor artykułu zamieścił tu również podziękowania dla Szymona T. Włoszka oraz Władysława Koterskiego, Adama Badziana, którzy dostarczyli fotografie do wydawnictwa²⁸. Tego samego roku muzeum gościło Stanisława Thuguttha (1910-1941) redaktora czasopisma „Ziemia”, członka warszawskiego PTK, który gromadził materiały do przewodnika po Królestwie Polskim. W 1916 roku praca ukazała się drukiem, autor umieścił w niej podziękowania skierowane do wszystkich, którzy udzielili mu pomocy. Znalazło się tu znów nazwisko kustosa Szymona Tadeusza Włoszka oraz jego bliskiego współpracownika Edmunda Padechowicza (1890-1978)²⁹. W 1913 roku do muzeum wpłynęła odezwa prof. Szy-

²⁷ Konrad Kosieradzki lekarz, kolekcjoner, donator Biblioteki Lekarskiej w Kielcach, por. Edward Chwalewik, *Zbiory polskie – archiwa, biblioteki, gabinety, galerie, muzea i inne zbiory pamiątek przeszłości..*, Warszawa 1926, t. 1, s. 150-153, Mieczysław Halik (1844-1923) adwokat przysięgły, sędzia Sądu Okręgowego w Kielcach, prezes Straży Ogniowej; wspierał finansowo organizacje dobroczynne, działał w organizacjach społecznych, ofiarodawca książek do biblioteki muzealnej. por. Sz. T. Włoszek, *Sprawozdanie za kwiecień* (1911) „G.K.”, 1911 nr 39

²⁸ M. Wawrzyniecki, *Zbiory wykopalisk przedhistorycznych przy muzeum Oddziału Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego w Kielcach*, „Pamiętnik Fizjograficzny”, t. 22, Warszawa 1914. Władysław Koterski-Spalski (1892-1973) inż. krajoznawca, współpracownik Sz. T. Włoszka, współzałożyciel Sekcji Fotograficznej przy Kieleckim PTK, fotografik, kolekcjoner, pracownik Muzeum Świętokrzyskiego w latach 1953-1962. Odznaczony Srebrnym Krzyżem Zasługi za pracę w służbie kultury. Adam Badzian (1882-1928) artysta fotografik, właściciel zakładu fotograficznego w Kielcach przy ul. Dużej

²⁹ S. Thugutt, *Przewodnik po Królestwie Polskim cz. 1 Kieleckie. Radomskie*, Warszawa (1916) s. 108; Edmund Padechowicz (1890-1978) członek Kieleckiego PTK brał udział w pracach muzeum, współzałożyciel organizacji „Społem”, działacz

mona Akzenazego i Włodzimierza Dzwonkowskiego: *Do będącego na ukończeniu i mającej się ukazać w b.r. trzyltomowej publikacji Akademii Umiejętności w Krakowie pod tytułem „Akta Rządu 1794” niżej podpisani wydawcy poszukują wizerunku następujących Członków Rządu ówczesnego tj. Rady Zastępczej Tymczasowej i Najwyższej Narodowej (59 nazwisk). Pożądane są portrety z natury i możliwie zbliżone do daty 1794 r. Szymon Askenazy. Warszawa ul. Włodzimierza 10 lub Lwów Uniwersytet*³⁰.

Sprawozdanie z działalności muzeum za luty i marzec 1913 roku podaje szczegółowy opis dokumentów, których kopie dostarczono prof. Askenazemu do opracowania *Aktów powstania Kościuszki* oraz monografii *Napoleon a Polska*³¹.

W pierwszym półroczu 1914 roku zbiory muzeum powiększyły kolejne dary, m.in. dokumenty pergaminowe z XVI i XVII wieku, zabytki archeologiczne, okazy przyrodnicze oraz czterotomowe dzieło Edwarda Raczyńskiego *Gabinet medalów polskich* (wyd. w latach 1838-1843). Otrzymano również depozyt od pani Marii Gockowskiej, liczący 162 przedmioty (obrazy, zegary, meble i książki). W ciągu siedmiu miesięcy 1914 roku muzeum zwiedziło 996 osób.

Wybuch wojny w początkach sierpnia spowodował ogólny chaos w Kielcach. Odbyła się pośpieszna ewakuacja władz gubernialnych i urzędników administracji rosyjskiej. Wkrótce do miasta wkroczyły wojska austriackie, które wycofały się po ulicznych potyczkach z oddziałami kozackimi. 12 sierpnia 1914 roku przybył oddział strzelecki I Kompanii Kadrowej pod komendą Józefa Piłsudskiego. Doszło do walk z opancerzonym patrolem rosyjskim. W następnych dniach we wsiach pod Kielcami trwały zacięte boje między wojskami rosyjskimi a austriackimi i polskimi. Zbrojne działania przyniosły miastu zniszczenia budynków, a ciągle przemarsze oddziałów żołnierskich – braki żywności. Szpitale zapełniły się rannymi. Na cmentarzach grzebano pierwsze ofiary wojny. 22 sierpnia po raz drugi weszły do Kielc polskie oddziały strzelców, stabilizując i zabezpieczając sytuację w mieście. W pałacu biskupów krakowskich opuszczonego przez władze gubernialne, rozmieszczono kwatery: Komendanta i Sztabu Głównego Wojsk Polskich, dowództwa intendentury, poczty polowej, biura werbunkowego i wydawania przepustek, Komisariat Wojsk Polskich, redakcję i drukarnię „Dziennika Urzędowego Komisariatu Wojsk Polskich”. Rozpoczęto pobór ochotników i formowanie I Pułku

---

wielu organizacji społecznych, burmistrz Chęcin (1937-1939), w latach 1939-1945 na emigracji, działacz powojennego PTK odznaczony Złotą Odznaką PTTK, medalem im. Al. Janowskiego, odznaką XXV-lecia PTTK oraz „Za zasługi dla Kielecczyzny”

³⁰ „G.K.”, 1913 nr 34, Szymon Askenazy (1866-1935) historyk, prof. Uniwersytetu Lwowskiego (1912-1914), członek Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, PAU; w (1920-1923) pierwszy minister pełnomocny przy Lidze Narodów. Badacz historii i stosunków międzynarodowych dziejów Polski XVII-XIX w.; Włodzimierz Dzwonkowski (1880-1954) historyk, prof. Wolnej Wszechnicy Polskiej, a następnie Uniwersytetu Łódzkiego, wydawca źródeł historycznych

³¹ „G.K.”, 1913 nr 44, oba wydawnictwa ukazały się dopiero po zakończeniu I wojny światowej, S. Askenazy, *Akty powstania Kościuszki*, wydawca Szymon Askenazy i W. Dzwonkowski t. 1, t. 2. *Protokoły i dzienniki Rady Zastępczej Tymczasowej i Rady Najwyższej Narodowej, cz. 1 i 2* Kraków, Akademia Umiejętności 1918, (t. 3 wydano w 1955 roku); tenże, *Napoleon a Polska*, wyd. Towarzystwa Wydawniczego S.A. Krzyżanowski, Kraków 1918-1919

Piechoty Legionów Polskich³². Zaprzysiężenie oddziałów I Pułku, do którego wstąpiło ponad 900 ochotników, odbyło się 5 września 1914 roku. W uroczystościach wzięli udział przedstawiciele wojsk austriackich i niemieckich, które stacjonowały w Kielcach. Naczelnym Komitetem Narodowym reprezentował ppłk. Władysław Sikorski.

Tymczasem sytuacja na froncie, na zachód od Wisły, spowodowała wycofanie z miasta oddziałów legionowych. Kielczanie obawiając się o swoje życie masowo wyjeżdżali na tereny Galicji. Wyjechało około tysiąca osób. 11 września do Kielc znów wkroczyły oddziały kozackie. Nastąpiły aresztowania tych wszystkich, którzy sprzyjali legionom. Kiedy od strony Włoszczowy zbliżyły się wojska niemieckie, Rosjanie w popłochu opuścili miasto.

30 września 1914 roku Niemcy opanowali Kielce zajmując pałac biskupów na kwatery. 9 listopada miasto zajęły znów wojska rosyjskie przywracając cywilne władze i urzędy carskie aż do maja 1915 roku³³.

Kustosz Włoszek nie opuszczał Kielc, opiekował się zbiorami muzeum, główne prace skierował na opracowanie, porządkowanie i zabezpieczenie eksponatów. Będąc baczny obserwatorem bieżących burzliwych wydarzeń, komentował je w „Kronice”, której pisanie rozpoczął w 1914 roku³⁴. Znalazły się w niej również wzmianki związane z ówczesną działalnością muzeum.

Pod datą 26 września, sobota (1914), Szymon Tadeusz Włoszek zapisał: *Dziś ku wielkiemu mojemu zdziwieniu przybyły dwie osoby zwiedzać muzeum, tym dziwniejsze, że to byli Rosjanie. Dziś również odebrałem pocztą kartkę od p. M. [ariana] Wawrzeńskiego z Warszawy, pisaną 23 września, w której się pyta o naszych członków, pp. Kisterskiego(!), Lenartowicza i Padechowicza oraz donosi o wyjściu 22 tomu „Pamiętnika Fizjograficznego” z jego artykułem o naszej ceramice wyko-panej rok temu w Złotej Sandomierskiej*³⁵.

Nieco później kustosz odnotował 5 października, poniedziałek (1914): *Młodzi miłośnicy nauki p. Bieżanko pracujący w zakresie entomologii i Wojtuś Stepkowski, gorliwy zbieracz owadów, parę godzin poświęcili w muzeum systematycznemu ułożeniu i spisywaniu owadów (motyli), praca ta potrwa parę dni*³⁶.

Pod koniec 1914 roku do muzeum kieleckiego przyjechał z Warszawy archeolog Stefan Krukowski, ówczesny współpracownik Erazma Majewskiego przy Pracowni

³² U. Oettingen, *1 Pułk Legionów Polskich w Kielcach 19 sierpnia – 10 września 1914 roku w: Z dziejów Kielc w latach 1914-1918*, Kielce, Kieleckie Towarzystwo Naukowe, s. 11-36

³³ Z. Guldon, A. Massalski, *Dzieje Kielc*, Kielce 2000, s. 268-300

³⁴ Orginal *Kroniki* zachował się w zbiorach Działu Historii MNKi, Zob. również, Sz. T. Włoszek, *„Kronika 1914-1916, 1919*, oprac. J. Główska Rocznik MNKi, t. 3, 1984, s. 83-122

³⁵ J. Główska, op. cit., s. 102

³⁶ J. Główska, op. cit., s. 104; Czesław Marian Bieżanko (1895-1986) inż. chemik, entomolog, absolwent Szkoły Handlowej w Kielcach, współpracownik Sz. T. Włoszka. Kolekcjoner i znawca motyli. W latach 1915-1917 studiował rolnictwo na Wyższych Kursach Rolniczo-Przemysłowych w Warszawie (później SGGW) oraz w latach 1915-1920 nauki biologiczne i chemię na Uniwersytecie Warszawskim i Jagiellońskim, w latach 1920-1923 – rolnictwo na Uniwersytecie Poznańskim uzyskując stopień inżyniera. Od 1929 na emigracji. Utrzymywał kontakt z kieleckim muzeum do lat 80. XX w.

Antropologicznej Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. I znów w „Kronice” kustosz Włoszek pisał: *Dnia 19 grudnia przybył z Warszawy p. Krukowski, pracujący na polu archeologii przedhistorycznej; zabawi może do Nowego Roku i bada w naszym muzeum krzemienie z powiatu kieleckiego zebrane przez pp. Czarneckiego i Samsonowicza. Ten p. Krukowski, wiosną i w początkach lata zebrał obfity i cenny materiał jaskiniowy między Częstochową a Olkuszem, wracając zaś przed wojną do Warszawy pozostawił tę zdobycz w Złotym Potoku. Obecnie widząc, że z tutejszych okolic wyparło nieprzyjaciela i przypuszczając, że się drogą herborską dostanie do Złotego Potoku, przybył do Kielc i doznał zawodu, bo tymczasem o jeździe za rzekę Pilicę, a nawet i do stacji bliższych nie może być mowy. Zabawił zatem w Kielcach w oczekiwaniu położenia na lepsze³⁷. Ale zmian na lepsze nie było, gdyż w zapisie „Kroniki” z 2 stycznia (1915) czytamy: *Echa wojenne dziś wyraźniejsze niż wczoraj, i zataczają łuk znacznej długości, od Sobkowa do Małogoszczy. P. Krukowski, nie widząc możliwości dostania się do Złotego Potoku, wyjechał z powrotem do Warszawy. P. Władysław Koterski, członek kieleckiego oddziału Towarzystwa Krajoznawczego, aresztowany w Belgii przez Niemców i uważany za jeńca wojennego, donosił rodzicom, żeby do niego adresowano jako do artylerzysty pewnej baterii niemieckiej, skąd wnioszek, że Niemcy zabrali go do swoich szeregów!*³⁸*

Sytuacja na froncie I wojny ciągle się zmieniała. W maju 1915 nastąpiło załamanie na froncie karpackim, gdzie Rosjanie ponosili klęski. Jednocześnie na terenach Litwy i Białorusi Niemcy odnosili zwycięstwa. Dlatego też naczelne dowództwo armii carskiej podjęło decyzje o wycofaniu się z ziem byłego Królestwa Polskiego. 12 maja 1915 roku władze rosyjskie opuściły Kielce niszcząc mosty, budynki stacji i tory kolejowe. Następnego dnia do Kielc wkroczyło wojsko niemieckie. Ostateczny podział na strefę okupacyjną niemiecką i austriacką, nastąpił jesienią 1915 roku. Początkowo utworzono gubernię kielecką i piotrkowską. We wrześniu połączono obie gubernie tworząc Generalne Gubernatorstwo z siedzibą w Kielcach. Następnie po przeniesieniu się władz austriackich do Lublina, Kielce zostały siedzibą obwodu składającego się z powiatów kieleckiego, jędrzejowskiego, pińczowskiego i miechowskiego. W mieście utworzono magistrat, który pełnił funkcję władzy cywilnej, nadal podlegając zwierzchnictwu austriackiemu.

Mimo tych wydarzeń muzeum było otwarte dla zwiedzających. Udostępniało zbiory przez trzy godziny dziennie od godz. 11 do 13. Trwało nadal gromadzenie zbiorów pochodzących głównie z darów. Zbierano ogłoszenia, odezwy, broszury

³⁷ J. Główna, op. cit., s. 114; S. Karol Kozłowski, *Stefan Krukowski. Narodziny giganta*, Państwowe Muzeum Archeologiczne. Stowarzyszenie Naukowe Oddział w Warszawie, Warszawa 2007, s. 180. Stefan Krukowski (1890-1982) archeolog, prowadził badania archeologiczne na terenie Polski i Ukrainy w latach 1915-1918. Pracował w Oddziale Prehistorycznym Instytutu Nauk Antropologicznych Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. W latach 20. XX w. współpracował z Janem Samsonowiczem przy badaniach i odkryciach kopalni krzemienia w Krzemionkach Opatowskich. W latach 1948-1958 mieszkał i pracował w Skarżysku Kamiennej. W 1956 roku otrzymał tytuł profesora zwyczajnego. Utworzył zespół Prehistorii przy Muzeum PAN w Warszawie. W latach 1958-1963 prowadził badania archeologiczne na Mazowszu

³⁸ J. Główna, op. cit., s. 115

i gazety dotyczące „chwili bieżącej” (jak określano w sprawozdaniu) mając na celu tworzenie historii czasów wojny³⁹. Pod koniec 1915 roku, przygotowywano *Wystawę Pamiątek Narodowych* w związku z przypadającą na 1916 rok 53. rocznicą wybuchu powstania styczniowego. Współorganizatorem była Liga Kobiet Pogotowia Wojennego, a dochód z wystawy miał być przeznaczony na wsparcie niezamożnych kieleckich rodzin legionistów⁴⁰. Brak jednak wiadomości czy doszło do realizacji tej ekspozycji. Wiadomo natomiast, że w styczniu 1916 roku odbyły się w Kielcach uroczyste wieczory, koncerty i odczyty rocznicowe⁴¹. W muzealnej księdze odwiedzin znalazł się wówczas wpis dr. Wacława Tokarza, który 25 stycznia wygłosił odczyt w sali Teatru Ludwika⁴². Znajdujemy tu również wpisy: prof. Bronisława Gubrynowicza, prof. Józefa Moroziewicza, Ferdynanda Albina Paxa, Tadeusza Szydłowskiego, Stefana Szyllera, Stanisława Tomkiewicza i Zdzisława Zalewskiego⁴³.

³⁹ „G.K.”, 1916, nr 58

⁴⁰ „G.K.”, 1915, nr 65; por. też Lidia Michalska-Bracha, *Powstanie Styczniowe w pamięci społeczeństwa polskiego w okresie zaborów*, Kielce, Akademia Świętokrzyska 2003, s. 180

⁴¹ „G.K.”, 1916, nr 18, nr 19

⁴² „G.K.”, 1916, nr 21, *Sprawozdanie za rok 1916*, Rocznik Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego. R. VII-IX, s. 67-69; Wacław Tokarz (1873-1937) historyk wojskowości, pułkownik, prof. Uniwersytetu Jagiellońskiego, od 1936 Uniwersytetu Warszawskiego, od 1911 współzałożyciel Polskich Drużyn Strzeleckich w Krakowie, członek Naczelnego Komitetu Narodowego. W latach 1915-1917 w Legionach Polskich, 1917-1918 referent wydawnictw Komisji Wojskowej Tymczasowej Rady Stanu. W latach 1918-1927 szef Wojskowego Instytutu Naukowo-Wydawniczego, od 1928 r. kierownik Katedry Historii Polski Nowożytnej na Uniwersytecie Warszawskim. Autor wielu opracowań z zakresu historii wojskowości

⁴³ *Sprawozdanie za rok 1916...*, s. 68, Bronisław Gubrynowicz (1870-1933) historyk literatury, wykładowca Uniwersytetu Lwowskiego, od 1920 roku prof. Uniwersytetu Warszawskiego. Współzałożyciel „Pamiętnika Literackiego” i jego współredaktor (1902-1904 i 1925-1932). W latach 1905-1915 kustosz Muzeum Zakładu Ossolińskich w Lwowie. Autor wielu prac o polskich pisarzach (Kazimierzu Brodzińskim, Józefie Maksymilianie Ossolińskim) oraz historii powieści polskiej XVIII wieku. Edytor dzieł J. Słowackiego, A. Mickiewicza, oraz wielu utworów literatury polskiej z XIX w.; Józef Moroziewicz (1865-1941) mineralog, petrograf, kustosz Gabinetu Mineralogicznego Uniwersytetu Warszawskiego, prowadził badania na terenie Rosji, Niemiec i Austrii. Kierownik Zakładu Mineralogicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego. Organizator Państwowego Instytutu Geologicznego i jego dyrektor w latach 1921-1937; Ferdynand Albin Pax (1853-1942) botanik, w latach 1889-1893 kustosz Ogródu Botanicznego w Berlinie, w latach 1893-1925 kierował katedrą Botaniki we Wrocławiu, wykładał botanikę i lekozawstwo. W latach 1913-1914 był rektorem Uniwersytetu Wrocławskiego. Publikował prace dotyczące fauny Śląska i Karpat oraz flory trzecio- i czwartorzędu. Własne faunistyczne zbiory przekazał do Muzeum Przyrodniczego Uniwersytetu Wrocławskiego; Tadeusz Szydłowski (1883-1942) historyk sztuki, konserwator zabytków, prof. Uniwersytetu Wileńskiego (1928), prof. Uniwersytetu Jagiellońskiego (1929). Konserwator woj. krakowskiego w latach 1905-1914, Konserwator Galicji Zachodniej. Kustosz Muzeum Narodowego w Krakowie w latach 1909-1914; Stefan Szyller (1857-1933) architekt. Autor prac architektonicznych w Warszawie, Radomiu.

Stopniowa stabilizacja życia w mieście pozwoliła na powołanie Inspektoratu Szkolnego i uruchomienie 16 miejskich szkół elementarnych, Miejskiego Gimnazjum Realnego, Seminarium Nauczycielskiego i szkół prywatnych (niektóre z nich funkcjonowały jeszcze przed wybuchem I wojny światowej). W sprawozdaniu muzeum za rok 1917 czytamy: *Zbiory muzealne podobnie jak w latach poprzednich były otwarte codziennie i miały powodzenie, liczba bowiem zwiedzających wynosiła 1262 osoby, tj. 294 osoby dorosłe, 968 młodzieży szkolnej. Wszystkie szkoły średnie męskie, uczniowie seminarium nauczycielskiego i szkół miejskich chętnie odwiedzają muzeum. Młodzież przepędza tu całe godziny w dni świąteczne, nie bez korzyści umysłowej; muzeum więc przy odpowiednim urządzeniu może oddać znakomite usługi i do tego dążyć należy. Oprócz młodzieży szkół miejscowych zaczęły zaglądać do muzeum grupy młodzieży włościańskiej z nauczycielami z Suchedniowa, Masłowa, Białogona. W księdze gości zapisało się też szereg znanych w Polsce osób. Lokal muzeum jest już za szczupły, wiele przedmiotów ginie w skupieniu działu ceramiki przedhistorycznej, geologii(!) miejscowej ornitologii(!) i rozwinąć się nie może (z) braku miejsca⁴⁴.*

ROZWÓJ DZIAŁALNOŚCI W LATACH 1918-1936

Odzyskanie niepodległości przez państwo polskie w 1918 roku otworzyło szanse dla rozwoju polskiego muzealnictwa. Powołanie Ministerstwa Sztuki i Kultury (MSiK) zapoczątkowało opiekę państwa nad sztuką, literaturą piękną, zabytkami, muzeami, teatrami oraz innymi instytucjami artystycznymi. Po reorganizacji funkcję (MSiK) przejął departament sztuki Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (Ministerstwo WRiOP)⁴⁵. Na niższym szczeblu administracyjnym obowiązek opieki i utrzymania muzeów o charakterze regionalnym powierzono miejscowym władzom samorządowym oraz instytucjom społecznym. Subwencje otrzymywane od Ministerstwa WRiOP przez te placówki muzealne, miały charakter docelowy i przeznaczone były najczęściej na dodatkowe potrzeby, których koszty przekraczały możliwości finansowe miejskich samorządów. Muzeum kieleckie w 1918 roku otrzymało od Rady Miejskiej subwencję w wysokości 1500 koron od Sejmiku Kieleckiego 4000 koron przeznaczonych na utrzymanie podstawowej działalności⁴⁶. W 1919 roku Sejm Ustawodawczy RP, dokonał nowego podziału terytorialnego ziem Królestwa Polskiego. Wówczas powołano województwo kieleckie, a Kielce zostały siedzibą jego władz. Od 1919 roku Muzeum PTK, korzystało ze stałej rocznej zapomogi finansowej, przyznawa-

---

Konserwator katedry kieleckiej i kościoła Podniesienia Świętego Krzyża w Kielcach; Stanisław Tomkiewicz (1870-1933) historyk sztuki, konserwator zabytków, członek AU, Komisji Historii Sztuki w latach 1882-1892. Przewodniczący Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej, Konserwator Zabytków Sztuki woj. krakowskiego; Zdzisław Zalewski (1889-1919) architekt, pracownik Ministerstwa Sztuki i Kultury

⁴⁴ „G.K.”, 1918 nr 60, *Kielecki Oddział Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego w roku 1917*

⁴⁵ Dekret o utrzymaniu Ministerstwa Sztuki i Kultury z 5 grudnia 1918 r. (Dz. U. 1918 r. nr 19, poz. 52); Ustawa o zniesieniu Ministerstwa Sztuki i Kultury z 17 lutego 1922 (Dz. U. 1922 r. nr 14, poz. 128); Ustawa z 28 marca 1933 r. o opiece nad muzeami publicznymi (Dz. U. 1933 r. poz. 279)

⁴⁶ *Sprawozdanie Kasy Miasta Kielce za rok 1918*, „G.K.”, 1918, nr 128

nej przez Radę Miasta i Sejmik Powiatowy. Wysokość tej dotacji była różna i wypłacano ją w walucie obiegowej⁴⁷. Reforma walutowa przeprowadzona przez ministra Władysława Grabskiego w 1924 roku dała polską walutę (1 zł = 100 gr). Wymiana dotychczasowej marki polskiej (MK) sięgnęła stosunku 1 zł = 1,8 mln MK⁴⁸. Od 1924 roku wszelkie rozliczenia przedstawiano w złotych polskich.

TABELA 1

Subwencje Rady Miasta i Sejmiku Powiatowego m. Kielc przekazane Muzeum PTK w Kielcach w latach 1924-1939			
Rok	Suma w złotych	Rok	Suma w złotych
1924	166.00 ¹	1932	834.87
1925	200.00	1933	1308.40
1926	1200.00	1934	1135.00
1927/1928	1200.00 ²	1935	1000.00
	200.00	1936	1000.00
1929	b.d	1937	b.d
1930	1200.00 ³	1938/1939	3000.00 ⁴
1931	1033.71		

(Źródła:)

1 *Preliminarz budżetowy miasta Kielce na rok 1924*, Kielce 1924, s. 46

2 *Preliminarz budżetowy miasta Kielce na rok 1927/28*, Kielce 1927, s. 24

3 por. Marta Pawlina-Meducka, *Życie kulturalne Kielc 1918-1939*, Kieleckie Towarzystwo, Naukowe, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa-Kraków 1983, s. 30
4 „G.K.”, 1938, nr 1

Wydatki kieleckiego Oddziału PTK i muzeum, czyli sumy ujmowane w sprawozdaniach jako „rozchód” dotyczyły:

- 1) wynajmu i użytkowania lokalu (opał, oświetlenie, roboty stolarskie, szklarskie)⁴⁹,

⁴⁷ Np. Subwencja na lata 1920-1921 wyniosła 20 000 MK, a w latach 1923-1924 – 800 000 MK otrzymana od Rady Miejskiej i 100 000 MK od Sejmiku, por. *Sprawozdanie rachunkowe z obrotu sum gminnych Kasy Miasta za rok 1920/1921 na czas od 1-ego stycznia 1920 r. do 1-go kwietnia 1921 r.*, Kielce 1921, s. 30-31; *Sprawozdanie rachunkowe z obrotu sum gminnych Kasy Miasta za rok 1921 na czas od 1-szego kwietnia 1921 do 1-szego stycznia 1922*, Kielce 1922, s. 5; *Polskie Towarzystwo Krajoznawcze w Kielcach w 1923 r.*, „G.K.”, 1924, nr 16

⁴⁸ *Dzieje gospodarcze Polski do roku 1939*, Warszawa 1973, s. 568-572

⁴⁹ Wydatki za wynajem lokalu były wysokie. Włodzimierz Antoniewicz w sprawo-

- 2) wydatki kancelaryjne (znaczki, materiały piśmiennicze, druki akcydensowe),
- 3) kwoty delegacji dla delegatów na Zjazdy Zarządu Głównego,
- 4) druk afiszy i ogłoszeń,
- 5) kwoty urzędowania odczytów,
- 6) dofinansowanie prac badawczych,
- 7) zakup okazów muzealnych i książek do biblioteki,
- 8) zakup mebli i sprzętu muzealnego,
- 9) 10% dochodu rocznego tzw. dziesięcina dla ZG PTK,
- 10) inne drobne wydatki.

Kustosze opiekujący się zbiorami muzealnymi pracowali społecznie, utrzymując się z innych dochodów. W przypadku Szymona Tadeusza Włoszka była to emerytura, jego następcą Sylwester Kowalczewski otrzymywał stałą pensję nauczycielską. Przychody Oddziału i muzeum stanowiły „wpływy” ze:

- 1) składek członkowskich i wpisowego,
- 2) opłat za wstęp na odczyty, zróżnicowanych dla członków PTK, osób niezrzeszonych i dla uczącej się młodzieży,
- 3) opłat za zwiedzanie zbiorów dla dorosłych.

Opłaty te zmieniono⁵⁰. Dlatego kielczanie wspierali swoje muzeum przekazami pieniężnymi na zakup zbiorów, budowę gmachu, czy inne potrzeby. Na łamach lokalnej prasy ukazywały się często podziękowania za ich hojność⁵¹. Popularność kieleckiego muzeum wzrastała po 1918 roku, kiedy umieszczono opis jego ekspozycji w pierwszym powojennym przewodniku po polskich zbiorach muzealnych⁵². Po zakończeniu wojny i odzyskaniu niepodległości, powrócili na kielecczyznę naukowcy. Kieleckie ekspozycje archeologiczne stały się ponownie obiektami badań Stefana Krukowskiego⁵³ i prof. Józefa Kostrzewskiego, który poszukiwał w muzeum kieleckim zabytków z okresu kultury lateńskiej⁵⁴. Czaszki i kości ludz-

---

zdaniu z objazdu muzeów PTK dokonanego w 1930 r., podaje kwotę 1600 złotych rocznie, płaconą przez muzeum kieleckie. Muzeum PTK w Kielcach, „Ziemia” 1930, nr 15-16, s. 320

⁵⁰ Np. w 1922 roku „G.K.” w nr 6 informowała: *Ze względu na wysokie koszty utrzymania lokalu Zarząd Towarzystwa Krajoznawczego zdecydował się podnieść opłatę za wejście do muzeum na 10 MK od uczącej się młodzieży, 30 MK od starszych. Jest to w porównaniu z innymi miastami opłata bardzo niska*

⁵¹ *Ofiary na zbiór monet polskich* „Kurier Kielecki”, 1912, nr 34, *Na dom dla muzeum* „Kurier Kielecki”, 1913, nr 94, nr 96, nr 127, nr 202; „G.K.”, 1923, nr 52

⁵² E. Chwalewik, *Zbiory Polskie, archiwa, gabinety, galerie, muzea i inne zbiory pamiątek przeszłości w ojczyźnie i na obczyźnie w zestawieniu alfabetycznym według miejscowości*, Warszawa, Kasa im. dr. Józefa Mianowskiego 1918; por. także TABELA nr 3

⁵³ Zabytki te przetrwały II wojnę światową poza Kielcami i powróciły do Muzeum Świętokrzyskiego w 1955 roku, por. W. Kosterski, *Historia Muzeum Świętokrzyskiego...*, s. 33

⁵⁴ J. Kostrzewski (1885-1969) archeolog, prof. Uniwersytetu Poznańskiego. Pracownik Muzeum im. Mielżyńskich w Poznaniu, kustosz działu archeologicznego, założyciel Towarzystwa Muzealnego i Uniwersytetu w Poznaniu. Prezes Polskiego Towarzystwa Prehistorycznego i Archeologicznego w latach 1956-1969. Dyrektor Muzeum Archeologicznego w Poznaniu w latach 1924-1949. Redaktor „Przeglądu Archeologicznego”, „Z otchłani wieków”. Autor ponad 900 prac z zakresu archeologii, por. Józef Kostrzewski, *Z mego życia. Pamiętnik*, Wrocław 1970, s. 116-117

kie pochodzące z okresu neolitycznego, eksponowane w muzeum, były przedmiotem badań dr. Karola Stojanowskiego w 1927 roku, których wyniki opublikowano po II wojnie światowej⁵⁵.

Ożywienie działalności kieleckiego Oddziału PTK i muzeum przypada na lata 20. XX w., do momentu wielkiego kryzysu lat 1929-1935.

W maju 1921 roku, z okazji setnej rocznicy śmierci Napoleona, muzeum zorganizowało wystawę *Pamiętek z epoki Napoleońskiej* prezentującą autentyczne meble z 1. poł. XIX wieku, mundury oficerów polskich, odznaczenia, medale i dokumenty. W organizacji ekspozycji kustoszowi Włoszkowi pomagali Marta Hubicka⁵⁶ i Edmund Padechowicz, członkowie kieleckiego Oddziału PTK⁵⁷. W lipcu 1921 roku nowym prezesem Oddziału został prof. Jerzy Remer (1886-1979), historyk sztuki, konserwator zabytków okręgu częstochowskiego, a potem kieleckiego w latach 1920-1922. Prezes zadeklarował rozwój działalności poszczególnych sekcji, gospodarczej i wycieczkowej. Za jego kadencji kielecką sekcję muzealną przemianowano na muzealno-zabytkową. Motywy zmian wg prezesa były następujące: *Działalność jej (tzn. ww. sekcji muzealno-zabytkowej) może znakomicie przyczynić się do ochrony zabytków sztuki na terenie tak bogatym jak ziemia kielecka [...]. Projektowane posiedzenia sekcji raz w tygodniu poświęcone będą rozpatrywaniu sposobów rozwinięcia skutecznej działalności, cel uświadomienia szerokich mas o idealnej wartości zabytków i pozyskania dla nich opieki społeczeństwa oraz samokształcenia członków, w czym stałą i fachową pomoc przyrzekli obaj konserwatorzy województwa p. Remer i p. Chrościechowski*⁵⁸. Działalność muzeum pozytywnie oceniono na *Zjeździe kustoszy muzeów prowincjonalnych w Bydgoszczy* (8-10 czerwca 1922). W świetle przedstawionego sprawozdania z uznaniem odniesiono się do *...bezinteresownej, obywatelskiej pracy kustoszy, którzy całkowicie lub dorywczo poświęcali czas i zapał dla idei krajoznawczej*. Stwierdzono również: *...najtroskliwszą opiekę mają muzea w Płocku i Kielcach. P(ani) Rutuska i p(an) Włoszek są typami prawdziwej ofiarności i szczęśliwego oddania się idei*. Za najważniejszą potrzebę muzeum uznano posiadanie obszerniejszego i stałego lokalu *Nie tylko, że ciasnota hamuje rozwój instytucji lecz jeszcze paraliżuje ona prace oświatowe, dość powiedzieć, że zwiedzanie przez wycieczki Muzeum w Kielcach, odbywa się w ten sposób, że wpuszczają tylko 10 osób, a reszta stoi i czeka na ulicy. Jeżeli tedy wycieczka składa się ze stu osób, to proszę sobie wyobrazić, ile razy oprowadzający musi powtarzać swe objaśnienia, a jeżeli na najpotrzebniejsze obejrzenie zbiorów przeznaczają się pół godziny, to wycieczki i kustosz tracą pięć*

⁵⁵ Karol Stojanowski (1895-1947) antropolog. Pracownik Uniwersytetu Poznańskiego (1926-1939), po wojnie prof. Uniwersytetu Wrocławskiego. Opublikował *Antropologię przedhistoryczną Polski*, Wyd. Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1948

⁵⁶ Marta Hubicka (1877-1936), nauczycielka języka polskiego i historii w szkołach ludowych w Zakopanym i Niepołomicach, od 1919 w Państwowym Seminarium Nauczycielskim w Kielcach, do 1933 r. opiekun koła Historyczno-Krajoznawczego przy Seminarium, przewodnik turystyczny i działaczka Zarządu Oddziału Kieleckiego PTK, autorka prac historycznych *Kielce. Szkic dziejowy XI-XVII w.* (1920), *Szkoła Akademiczno-Górnicza w Kielcach* (1926), *Jan Wójcicki. Unterchirurg lazaretów polnych Rzeczypospolitej i Króla Jegomości nadworny konsyliarz ze Słupi Nowej* (1927), *Kraina Stefana Żeromskiego. Opisy i obrazy* (1928)

⁵⁷ por. TABELA 2

⁵⁸ „G.K.”, 1921, nr 49

godzin czasu⁵⁹. Ale sytuacja lokalowa muzeum nie poprawiła się. W 1922 roku podjęto starania, aby zbiory muzealne ulokować na parterze pałacu biskupów, ale ten był zajęty przez władze wojewódzkie. We wrześniu 1924 roku odbywał się w Kielcach I Zjazd Wychowanków Gimnazjum Kieleckiego (zjazd absolwentów b. gimnazjum rosyjskiego 1870-1904). Współorganizatorem spotkania był kielecki Oddział PTK (organizacja noclegów, prowadzenie biura zaopatrującego uczestników w druki okolicznościowe: znaczki, karty pocztowe, wydawnictwa regionalne itp.). 7 września Zarząd Kieleckiego Oddziału PTK wystosował do uczestników zjazdu list otwarty z prośbą o pomoc dla muzeum⁶⁰.

Prace i opieka nad zabytkami geologicznymi sprawowana przez Jana Czarnockiego oraz nad zabytkami archeologicznymi czyniona przez Mariana Wawrzeńckiego została doceniona przez Ministerstwo WRiOP, które przyznało 100 tysięcy MK na ich naukowe katalogowanie (co wobec inflacji było małą kwotą)⁶¹. Opracowanie zbiorów muzealnych stało się koniecznością wobec rozwijającego się wówczas ruchu turystyczno-naukowego wśród wykładowców i słuchaczy wyższych uczelni. W 1923 „G.K.” donosiła: *Prof. Kalinowski przebywa w naszym grodzie od 5. bm. (września) z asystentką przy rzeczonym obserwatorium (obserwatorium magnetyczne w Świdrze) panną Drege Wandą i laborantem. Pomiary rozpoczęte w obecności profesora w dn. 6 bm. (września) przeciągnęły się do 9 włącznie, skutkiem na pogodę i braku słońca, którego światło nieodzownie potrzebne do oznaczania, które prowadziła asystentka przy współudziale p. Wł. Kosterskiego, członka Kieleckiego Oddziału Towarzystwa Krajoznawczego. Inspektor szkolny P. Notz dostarczył koni do przewozu przyrządów. Pomiary rozpoczęto za dworcem kolei na Czarnowskich Górkach ukończono pod Karczówką. Badania magnetyzmu ziemskiego (zbożenia i odchylenia) posłużą do wydania mapy magnetycznej ziem polskich⁶².*

Grupa geobotaników pod kierownictwem dr. Seweryna Dziubałtowskiego zwiedzała kieleckie muzeum w 1925 roku, prawie jednocześnie z wycieczką profesorów szkół średnich – geografów, słuchaczy kursów szkoleniowych prowadzonych przez prof. Eugeniusza Romera w Wąchocku. Przewodnikiem dla obu grup był Jan Czarnocki⁶³.

W 1926 roku prezesem kieleckiego Oddziału PTK został Edmund Padechowicz, który w listopadzie wraz z Martą Hubicką urządził pokaz książki polskiej,

⁵⁹ „G.K.”, 1922, nr 7; Aleksander Janowski *Zjazd kustoszy muzealnych w Bydgoszczy*, „Ziemia”, 1922, nr 7, s. 226-230

⁶⁰ „G.K.”, 1924, nr 37

⁶¹ W. Kosterski, *Historia Muzeum Świętokrzyskiego...*, s. 37

⁶² „G.K.”, 1923, nr 38; Stanisław Kalinowski (1878-1946) fizyk, działacz oświatowy. Prof. rektor Wolnej Wszechnicy (Warszawskiej) Polskiej, od 1921 roku prof. Politechniki Warszawskiej. Założył pierwsze w Polsce obserwatorium magnetyczne w Świdrze. Autor cennych podręczników do fizyki

⁶³ „G.K.”, 1925, nr 63, 70, 71, Seweryn Dziubałtowski (1883-1944) botanik, fitosocjolog. Asystent Uniwersytetu Warszawskiego (1916-1920), prof. SGGW (1920-1926), dziekan Wydz. Leśnego SGGW, członek Polskiego Towarzystwa Botanicznego, Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, PAU i wielu zagranicznych towarzystw i stowarzyszeń botanicznych. Zginął w postaniu warszawskim; Eugeniusz Romer (1871-1954) prof. geografii Uniwersytetu Lwowskiego (od 1929), członek PAU – przewodniczący Komisji Geograficznej (1926-1938)

na bazie zbiorów biblioteki muzeum (od starodruków po wydawnictwa XIX i XX wieku)⁶⁴. Wówczas podjęto decyzję o zachowaniu wielowydziałowego charakteru zbiorów kieleckiej placówki muzealnej. Prace krajoznawcze i merytoryczne Marty Hubickiej na rzecz kieleckiego Oddziału PTK przyczyniły się do mianowania jej na stanowisko prezesa w latach 1927-1928. Na walnym zjeździe PTK w Krakowie, 24 kwietnia 1927 roku, uznano honorowym członkiem Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego kustosza Szymona Tadeusza Włoszka. Rok później 14 marca 1928 roku wojewoda kielecki udekorował go Krzyżem Oficerskim „Polonia Restituta” za zasługi dla PTK i muzealnictwa regionalnego⁶⁵.

Mimo podeszłego wieku Szymon Tadeusz Włoszek nadal interesował się sprawami muzeum. W 1931 roku przy pomocy współpracowników organizuje swoją ostatnią wystawę dla uczczenia setnej rocznicy powstania listopadowego *Pokaz pamiątek listopadowych*⁶⁶.

We wrześniu 1933 roku w wieku 90 lat, zmarł kustosz Szymon Tadeusz Włoszek. Muzeum stanęło przed koniecznością wyboru jego następcy. Sytuacja finansowa kieleckiego Oddziału PTK, nie pozwalała na utworzenie stałego opłacanego etatu kustosza. Następcą Szymona Tadeusza Włoszka musiał spełniać szereg wymogów, wiedząc jednocześnie, że podejmuje pracę nieodpłatną i podobnie jak poprzednik pełnią ją honorowo (społecznie). Praca na stanowisku kustosza wymagała odpowiedniej wiedzy, poczynając od sposobów inwentaryzacji zabytków po umiejętność tworzenia ekspozycji i przewodnictwa grup odwiedzających muzeum. Ponadto kielecka placówka, podobnie jak większość muzeów, posiadała zróżnicowane zbiory i przy jednoosobowym lub nawet trzyosobowym zatrudnieniu, trudno było opanować wszystkie zagadnienia od przyrodoznawstwa po sztukę⁶⁷. Pełnienia obowiązków kustosza w tej sytuacji podjął się Sylwester Kowalczewski (1902-1975), który po ukończeniu Kieleckiego Państwowego Seminarium Nauczycielskiego w latach 1919-1925 oraz Wyższego Kursu Nauczycielskiego w Lwowie pracował jako nauczyciel geografii w szkołach okręgu kieleckiego (Bodzentyn, Oblęgorek, Białogon) oraz w kieleckiej Szkole Podstawowej nr 2 im. M. Konopnickiej. Poza pracą pedagogiczną prowadził działalność społeczną w Związku Nauczycielstwa Polskiego oraz w pracach krajoznawczych Związku Harcerstwa Polskiego. Od 1921 roku był członkiem Kieleckiego Oddziału PTK. W latach 1924-1925 – pierwszy prezes Koła Historyczno-Krajoznawczego w Męskim Seminarium

---

⁶⁴ por. TABELA 2

⁶⁵ Krzyż Oficerski „Polonia Restituta” wł. Order Odrodzenia Polski ustanowiony w 1921 roku. W art. 4 Ustawy z 4 lutego 1921 głosił: *Orderem Odrodzenia Polski mogą być odznaczeni nieskazitelnego charakteru i sumiennej pracy obywatele, którzy się szczególnie zasłużyli Ojczyźnie przez dokonanie czynów wybitnych, niezwykle zalety charakteru ujawniających, a mianowicie przez:... pkt 2 bezpłatne pełnienie obowiązków publicznych z pożytkiem dla kraju przy wykazaniu wybitnych zdolności i sumiennosci pracy*

⁶⁶ por. TABELA 2

⁶⁷ Dane o stanie i kondycji kadry ówczesnych muzeów ukazały wyniki ankiety z 1934 roku, rozesłanej przez Związek Muzeów w Polsce. We wszystkich muzeach pracowało 110 osób, w tym: 83 osoby były pracownikami merytorycznymi, z których tylko 10 osób posiadało wyższe wykształcenie, por. B.B. Mansfeld, *Personel muzeów polskich w świetle ankiety z 1934 roku*, Toruń, Acta Universitatis Nicolai Copernici, 1979, ser. „Zabytkoznawstwo i Konserwatorstwo”, z. VII, s. 48, 52-53

Nauczycielskim w Kielcach. Propagował idee krajoznawcze wśród młodych kolegów nauczycieli i uczniów. W 1931 roku ukończył zorganizowany w Warszawie przez Aleksandra Janowskiego kurs dla przewodników krajoznawczych, zdobywając patent pierwszego kieleckiego przewodnika terenowego, wydany przez Radę Główną ZG PTK⁶⁸. Wykształcenie geograficzne, praktyka pedagogiczna i przewodnicka oraz znajomość historii regionu były dobrymi podstawami dla przyszłego kustosza muzeum. 1 października 1933 roku Sylwester Kowalczewski objął opiekę nad kieleckimi zbiorami muzealnymi i pełnił ją do 1939 roku, a gdy przysłała konieczność również i w czasie II wojny⁶⁹. Pierwsze zapisy w inwentarzach muzealnych, czynione przez S. Kowalczewskiego datowane są na 1 października 1933, ostatnie 7 lipca 1939⁷⁰. Nowy kustosz dokonał zmian organizacyjnych ekspozycji i przeprowadził remonty w pomieszczeniach muzeum. Ekspozycje powiększono o dwa lokale (dotychczas stanowiące mieszkanie Sz.T. Włoszka). Ekspozycje rozmieszczono w siedmiu grupach tematycznych:

- 1) sztuka ludowa,
- 2) propaganda, turystyki i krajoznawstwa,
- 3) zbiory historyczne,
- 4) geologia,
- 5) archeologia,
- 6) ornitologia,
- 7) zbiory biblioteczne.

Po zakończeniu prac, na łamach krakowskiego „Kuriera Literacko-Naukowego” przedstawił opis zbiorów muzeum i ich charakterystykę⁷¹. W grudniu 1933 roku, w trzech salach muzeum otworzono *I Ogólnopolską Wystawę Fotograficzną*, na której zaprezentowało się 136 fotografików z całej Polski. Kielce reprezentowało 23 autorów, w większości członków Sekcji Fotograficznej Kieleckiego PTK. Inicjatorami Wystawy był zespół Zarządu Sekcji inż. Jan Kłodawski i Kazimierz Kalinowski⁷². Wystawa czynna była w dogodnych godzinach dla zwiedzających – 10-13

---

⁶⁸ A. Janowski (1866-1944) pionier krajoznawstwa, propagator turystyki. Współzałożyciel w 1906 Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, w latach 1910-1929 jego prezes, redaktor czasopisma „Ziemia” (1932-1933). Autor wielu przewodników po Warszawie i opracowań krajoznawczych m.in. po Kielecczyźnie wydanych w cyklu *Z teki turysty*

⁶⁹ Oficjalne mianowanie S. Kowalczewskiego na stanowisko kustosza nastąpiło w marcu 1936 roku.

⁷⁰ *Inwentarz przedmiotów stanowiących własność... Zapisy od 1 października 1933 do 7 lipca 1939; Spis książek muzeum... poz. 409-733*

⁷¹ S. Kowalczewski: *Muzeum Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego w Kielcach*, „Ilustrowany Kurier Codzienny”, Kraków 1934, nr 182, dodatek: „Kurier Literacko-Naukowy” z 14 maja 1934 nr 20

⁷² J. Kłodawski (1903-1979) inż., ukończył Akademię Rolniczą w Bydgoszczy. Działał w POW, uczestnik wojny 1920. W 1932 utworzył Sekcję Fotograficzną przy PTK w Kielcach i brał udział w wystawach ogólnopolskich. Po II wojnie światowej działacz PTTK w Kielcach. Organizował schronisko wycieczkowe na Św. Krzyżu, Św. Katarzynie i Chęcinach; Kazimierz Kalinowski współzałożyciel Sekcji Fotograficznej przy PTK w Kielcach i jej sekretarz w latach 1933-1936

i od 15-18, towarzyszył jej również katalog wydany w Kielcach w drukarni W. Komorowicza⁷³.

W październiku 1934 roku kielecką placówkę muzealną wizytował mgr Wiktor Ber, dyrektor do spraw muzeów przy ZG PTK. Pozytywnie ocenił działalność placówki: *Na muzeum w Kielcach musi być zwrócona baczna uwaga i zapewniona stała pomoc, gdyż muzeum to ma wszelkie dane do stworzenia ośrodka krajoznawczego dla ruchu regionalnego całej kielecczyny*⁷⁴.

Stwierdzenie to było zgodne ze: *Schematem wzajemnego ustosunkowania muzeów regionalnych w Polsce*, który sporządził Włodzimierz Antonowicz w 1933 roku. Muzeum kieleckie PTK umieszczono na pozycji placówki „dzielnicowej”, nadrzędnej w stosunku do innych działających na terenie województwa⁷⁵. Obejmując swoim zasięgiem cały obszar Gór Świętokrzyskich, coraz częściej było nazywanym „świętokrzyskim”. Działalność kieleckiej placówki muzealnej w okresie od stycznia 1933 roku do maja 1934 roku objęta została także ankietą dotyczącą *...stanu zbiorów, ich linii rozwojowej w korelacji z celem i programem muzeum*. Ankietę przeprowadził Związek Muzeów w Polsce, a jej wyniki ogłosił w 1935 roku na łamach „Pamiętnika Muzealnego”, skąd dowiadujemy się, że *...jedynie w trzech muzeach (Kielce, Piotrków, Łódź) stosunek darów do zakupów i depozytów utrzymuje się w granicach 50%, co świadczyło o planowym gromadzeniu zbiorów i uzupełnianiu jego zasobów zakupami*⁷⁶. Wyliczenia te dotyczyły całości zbiorów muzeum kieleckiego, otrzymanych do połowy 1934 roku.

W 1935 roku do muzeum wpłynęły głównie książki i czasopisma (28 egz.), które uzyskano w drodze wymiany wydawnictw Oddziału kieleckiego PTK z innymi Oddziałami na terenie Polski. Otrzymano również przedmioty muzealne w postaci: okazów rud miedzi z kopalni „Zofia” w Miedziance, próbek marmurów chełcińskich i kieleckich, przekazanych przez dyrekcje tych instytucji. Okazy rudy ołowiu z „Wietrzni” pod Kielcami ofiarował Sylwester Kowalczewski, a groty i okrzemki krzemienne – Kazimierz Kaznowski. Kustosz Kowalczewski podjął również prace wystawiennicze. W listopadzie 1935 roku z okazji 10. rocznicy śmierci Stefana Żeromskiego zaprezentował zbiory biblioteki muzealnej (starodruki, XIX-wieczne plany Kielc, Warszawy, Olkusza i Krakowa). Koniec 1935 roku zwyciężył pokaz malarstwa Adama Królikowskiego obejmujący 95 obrazów⁷⁷.

Warto jeszcze zwrócić uwagę na przewodnik autorstwa S. Kowalczewskiego, który ukazał się w tym też roku. Kustosz przedstawił w nim zbiory muzeum, używając nazwy „Muzeum Świętokrzyskie Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego”. Jak sam wspominał, po latach, już w 1934 roku zastosowano nazwę „Muzeum Świętokrzyskie”. Stąd wysnuwa się wniosek, że nową nazwę kieleckiej placówki muzealnej przyjęto w 1934 roku po reorganizacji, a nie

⁷³ „Wiadomości Krajoznawcze i Turystyczne. Biuletyn Informacyjny PTK”, 1934, nr 12-13

⁷⁴ Katalog, *Sekcja Fotograficzna Oddział Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego w Kielcach. Pierwsza Ogólnopolska Wystawa Fotografiki w Kielcach, 3-17 grudnia 1933 r.*, druk. W. Komorowicza (Kielce)

⁷⁵ „Ziemia”, 1934, nr 5, s. 104

⁷⁶ J. Grabowski, *Powiększanie zbiorów i ich konserwacja w muzeach krajoznawczych w Polsce*, „Pamiętnik Muzealny”, Kraków 1935, s. 4

⁷⁷ „Ilustrowany Kurier Codzienny”, Kraków 1935 (23 listopada); „Ziemia”, 1936, nr 10-11, s. 275-284, por. TABELA 2

w lipcu 1936 roku po zlikwidowaniu „Wystawy Świętokrzyskiej”, która przyniosła rozgłos kieleckiej placówce⁷⁸.

MUZEUM ŚWIĘTOKRZYSKIE PTK W KIELCACH 1936-1939

„Wystawa Świętokrzyska” została zorganizowana w 1936 roku z inicjatywy ZG PTK w Warszawie w 30. rocznicę powstania PTK oraz 10. rocznicę śmierci Stefana Żeromskiego. Przygotowywana przez dwa lata, powstała dzięki zaangażowaniu polskich instytucji naukowych, kulturalnych i organizacji społecznych. Duże znaczenie miało objęcie przewodnictwa nad pracami organizacyjnymi przez prezydenta RP, prof. Ignacego Mościckiego. Honorowy patronat nad wystawą objął Komitet w składzie:

Minister Władysław Raczkiewicz – Prezes PTK

Minister Spraw Wojskowych – gen. brygady Tadeusz Kasprzycki

Wiceminister Spraw Wojskowych – dr Felicjan Sławoj-Składkowski

Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego – prof. dr Wojciech Świętosławski

Dyrektor Funduszu Kultury Narodowej – Stanisław Michalski

Minister Komunikacji – płk. dypl. Juliusz Urlych

Minister Rolnictwa i Reform Rolnych – Juliusz Poniatowski

Dyrektor Naczelny Lasów Państwowych – Adam Loret

Dyrektor Lasów Państwowych w Radomiu – Jan Dunin-Markiewicz

Prezydent Warszawy – Stefan Starzyński

Komisarz na m. St. Warszawę – Władysław Jaroszewicz

Wojewoda kielecki – dr Władysław Dziadosz⁷⁹

Prezes Honorowy PTK – Wacław Sieroszewski

Członek Honorowy Polskiego Towarzystwa Botanicznego – Karol Drymmer

Prezydium Komitetu Organizacyjnego wystawy tworzyli: Aleksander Patkowski – wiceprezes PTK, prof. Bolesław Hryniewiecki – przewodniczący Komitetu Ochrony Puszczy Jodłowej Z.N.P., Katarzyna Czarnocka – sekretarz komitetu.

Wystawa obrazowała etnografię, rolnictwo, leśnictwo, prehistorię, historię, sztukę, przemysł, rękodzielnictwo, produkcję techniczną i literaturę ziemi świętokrzyskiej. Opracowanie merytoryczne tak szerokiego zakresu zagadnień było możliwe dzięki pracownikom Uniwersytetu Warszawskiego oraz instytucjom naukowym współpracującym przy organizacji ekspozycji. *Przewodnik po Wystawie Świętokrzyskiej* podaje ich listę:

- Komitet Ochrony Puszczy Jodłowej Związku Nauczycielstwa Polskiego
- Państwowy Instytut Geologiczny (Warszawa)
- Instytut Badawczy Lasów Państwowych (Warszawa)
- Wojskowy Instytut Geograficzny (Warszawa)
- Zakład Geograficzny Uniwersytetu J. Piłsudskiego (Warszawa)

⁷⁸ „Ziemia”, 1935, *Przegląd muzealny*, s. 98-99; S. Kowalczewski, *Kielce i okolica. Przewodnik krajoznawczy*, Kielce Wydawnictwo Wydziału Pedagogicznego Oddziału Powiatowego Związku Nauczycielstwa Polskiego, 1935; S. Kowalczewski, *Kartki z działalności Kieleckiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego 1908-1950*, Kielce, Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze Oddział Świętokrzyski w Kielcach, 1982, s. 26

⁷⁹ ANEKS 6

- Zakład Systematyki Roślin Uniwersytetu J. Piłsudskiego (Warszawa)
- Zakład Etnografii Polskiej Uniwersytetu J. Piłsudskiego (Warszawa)
- Seminarium Historii Gospodarczo-Społecznej i Geografii Historycznej Uniwersytetu J. Piłsudskiego (Warszawa)
- Seminarium Historii Polski Nowożytnej Uniwersytetu J. Piłsudskiego (Warszawa)
- Centralne Biuro Inwentaryzacyjne Ministerstwa WRiOP (Warszawa)
- Biblioteka Narodowa im J. Piłsudskiego (Warszawa)
- Oddział Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego w Kielcach, Ostrowcu i Starachowicach⁸⁰.

Nie zabrakło również pomocy ze strony czołowych muzeów polskich. Depozyty przekazane na wystawę pochodziły z: Muzeum Wojska (Warszawa), Muzeum Narodowego w Warszawie, Muzeum XX Lubomirskich z Lwowa.

Obraz *Kasztanka Komendanta Piłsudskiego* został użyczony przez jej autora Wojciecha Kossaka. Ekspozyty, które liczyły w sumie 2 tys. egzemplarzy rozmieszczono w siedmiu salach warszawskiego Oficerskiego Kasyna Garnizonowego przy Al. Szucha 29. Plan wystawy uwzględniał kilka działów tematycznych, których przygotowanie powierzono specjalistom. Organizatorami ich byli:

Dz. Geologiczny – Jan Czarnocki, geolog Państwowego Instytutu Geologicznego (Warszawa),

Dz. Geograficzny – dr Stanisław Lencewicz, prof. Uniwersytetu J. Piłsudskiego (Warszawa),

Dz. Botaniczny – dr Roman Kobendza, inspektor ogrodu botanicznego Uniwersytetu J. Piłsudskiego (Warszawa),

Dz. Leśny – inż. Józef Kostyrko z Instytutu Badawczego Lasów Państwowych Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych,

Dz. Rolniczy – Kielecka Izba Rolnicza,

Dz. Gospodarczy – Kielecka Izba Rzemieślnicza i dyrekcja wystawy,

Dz. Etnograficzny – Irena Karpińska z Zakładu Etnografii Polskiej,

Uniwersytetu J. Piłsudskiego (Warszawa),

Dz. Prehistoryczny – dr Roman Jakimowicz, Dyrektor Państwowego Muzeum Archeologicznego (Warszawa),

Dz. Historyczny – Aleksander Patkowski, Wiceprezes PTK – kpt. Librewski z Wojskowego Biura Historycznego (Warszawa),

Dz. Zabytków Architektury – Jerzy Remer, gł. konserwator Ministerstwa WRiOP,

Dz. Literatury – Biblioteka Narodowa im. J. Piłsudskiego (Warszawa) – Towarzystwo Wydawnicze J. Mortkowicza – pp. Wolertowie (Warszawa).

Na wniosek Komitetu Organizacyjnego Prezydium PTK powołano dyrekcję wystawy w osobach:

Henryk Drozdowski – organizacja ogólna czynności administracyjne i propagandowe,

inż. Edward Szymański – techniczna organizacja sal wystawowych i rozdział ekspozycji,

Walenty Miler – organizacja finansowa i rachunkowa wystawy.

Otwarcie na które przybyło około 1000 osób transmitowano przez radio.

⁸⁰ *Przewodnik po Wystawie Świątokrzyskiej (7-29 marca 1936)*, Warszawa (1936), s. 5

Po przemówieniu prof. Bolesława Hryniewieckiego wystawę otworzył minister Władysław Raczkiewicz, charakteryzujący cele i zadania regionalnej *Wystawy Świętokrzyskiej*. W części artystycznej wystąpił chór pod dyrekcją K. Hałwiczki, który zaśpiewał trzy pieśni świętokrzyskie. 26 marca wystawę odwiedził prezydent Ignacy Mościcki. Podczas trwania ekspozycji ukazało się przeszło sto wzmianek, recenzji i artykułów w ok. 60 czasopismach⁸¹. Wydział Turystyki Ministerstwa Komunikacji wydał dwa plakaty i dwie broszury ilustrowane, opracowane przez Aleksandra Patkowskiego *Góry Świętokrzyskie, Sandomierz*. Od 7 do 29 marca frekwencja zwiedzających wystawę zamknęła się liczbą 21 tys osób⁸².

Po zakończeniu ekspozycji w Warszawie *Wystawę Świętokrzyską* przewieziono do Kielc. Uzupełniono skład Komitetu Honorowego i Organizacyjnego a także włączono do współpracy instytucje kieleckie reprezentujące województwo⁸³. Ilość udostępnionych na wystawie warszawskiej eksponatów powiększono o obiekty z Muzeum PTK w Kielcach oraz z Kieleckiej Izby Rzemieślniczej, która dołączyła swoje zbiory m.in.:

- Statuty i Księgi Cechowe Szewców z Częstochowy z 1816 r., Cechu Stolarzy Częstochowskich z 1824 r.,
  - Księgę Czeladniczą Kunsztu Ślusarskiego z 1828 r.,
  - Księgę rachunków Zgromadzenia Złotniczego w Kielcach z 1846 r.
- Znalazły się tu również pieczęcie:
- Cechu Stolarzy i Bednarzy z 1884 r.,
  - Godło szewskie na blasze z 1757 r.

Najstarszymi były egzemplarze *Akt nadania praw Cechowi Szewskiemu* (z lat 1502, 1570, 1600, 1701). Oprócz wymienionych już dokumentów na wystawie znalazły się również wyroby rzemieślników, chałupników, ceramika ilżecka, rzeźby w drewnie, części maszyn. Łącznie 93 przedmioty⁸⁴.

Ekspozycję rozmieszczono w największych salach Gmachu WF i PW przy Alei 3 Maja (dziś ul. ks. Piotra Ściegiennego). 9 maja 1936 r. odbyło się uroczyste otwarcie. Przemówienie inauguracyjne wygłosił w imieniu Komitetu Organizacyjnego prof. Bolesław Hryniewiecki, przewodniczący Komitetu Ochrony Puszczy Jodłowej. Następnie wicewojewoda kielecki Stefan Bieniewski dokonał przecięcia wstęgi. Po wystawie oprowadzał osobiście dyr. Henryk Drozdowski, udzielając fachowych wyjaśnień. W części artystycznej uroczystości wystąpił zespół kieleckiego Oddziału ZNP wystawiając widowisko „Wesele Świętokrzyskie” wg Stanisława Suchorowskiego. W recenzjach prasowych, jakie wówczas ukazały się w lokalnej prasie, podkreślano bogactwo eksponatów oraz ich naukowe opracowanie. Wystawę zwiedziło 133 wycieczki, w tym dwie z Czechosłowacji. Uruchomiono specjalne przejazdy pociągami dla zorganizowanych wycieczek udzielając im 50% zniżki. Członkowie Ligi Popierania Turystyki otrzymali bezpłatny wstęp

⁸¹ *Bibliografia Wystawy Świętokrzyskiej* w: „Sandomierski Ruch Regionalny” 1936 z. 1, s. 15-16

⁸² *Wystawa Świętokrzyska jako Muzeum PTK im St. Żeromskiego w Kielcach*. „Ziemia”, 1936, nr 5, s. 133-139

⁸³ por. TABELA *Wystawy zorganizowane do 1939 roku przez Muzeum PTK w Kielcach...*

⁸⁴ *Rzemiosło. Ekspozycje Izby Rzemieślniczej w Kielcach* (4k.) dodatek do *Przewodnik po Wystawie Świętokrzyskiej w Kielcach* (9 maja–21 czerwca), Warszawa 1936

na wystawę. Niezamożnym wycieczkom szkół podstawowych zapewniono wstęp bezpłatny lub ze znaczną zniżką.

Jeden z recenzentów wystawy pisał: *Należy stwierdzić, że tak pojęta propaganda turystyki wyda niewątpliwie owocne rezultaty. Dzięki planowej pracy ludzi, którzy postawili sobie za cel odślonić tajemnice Puszczy Jodłowej – przepiękny krajobraz kielecki został odkryty i „terra incognita” Gór Świętokrzyskich udostępniona dla oczu przeciętnego śmiertelnika*⁸⁵. Termin zamknięcia wystawy przesunięto do 30 czerwca. Dla ułatwienia taniego noclegu wycieczkom, które przy okazji zwiedzały Góry Świętokrzyskie, Ciekoty, Chęciny, Polichno, dyrekcja wystawy w porozumieniu z miejscowym Referatem Turystyki Urzędu Wojewódzkiego i Polskim Towarzystwem Krajoznawczym uruchomiła dodatkowe schronisko na 25 miejsc w szkole im. Stanisława Staszica (przy ul. H. Sienkiewicza). Mimo, że zyski finansowe z wystawy nie osiągnęły oczekiwanego poziomu, to spełniła ona swoje zadanie, dając w przekroju historycznym wszechstronny obraz naszego regionu, od przyrody do dorobku kulturowego, ukazując bogactwo naturalne piękno krajobrazu i wartości kulturowo-zabytkowe, wskazując jednocześnie możliwości rozwoju w dziedzinie tutejszego przemysłu, krajoznawstwa i turystyki⁸⁶. 15 maja 1936 roku komunikat nr 20, Związku Muzeów w Polsce, podał do wiadomości, że: *Muzeum PTK w Kielcach otrzymało ostatnio nazwę Muzeum Świętokrzyskiego. Posiada działy:*

- 1) *propagandy turystyki w Górach Świętokrzyskich,*
- 2) *ogólno-historyczny,*
- 3) *archeologiczny,*
- 4) *geologiczno-mineralogiczny,*
- 5) *ornitologiczny oraz księgozbiór*⁸⁷.

Wystawę w Kielcach zwiedziło od 6-7 tys. osób, co ponownie unaocniło konieczność posiadania przez muzeum własnego budynku, który zapewni mu prawidłowe funkcjonowanie.

Jeszcze w 1936 roku sprawa budowy gmachu dla muzeum nabrała tempa. „Gazeta Kielecka” donosiła: *Tymczasowy Wydział Wykonawczy Komitetu budowy muzeum z prezesem Axentowiczem i wiceprezesami dr. Olesiem i Edmundem Masalskim na czele opracowuje plan akcji budowy muzeum, zajmuje się uzupełnieniem listy Komitetu. Dnia 30 września b.r. plenarne posiedzenie Komitetu ma zatwierdzić powyższy plan akcji i powziąć uchwały celem jego realizacji*⁸⁸.

Tymczasem, po zamknięciu „Wystawy” w lipcu 1936 roku, przystąpiono do rozmieszczenia otrzymanych eksponatów w dotychczasowym lokalu przy ul. św. Leonarda 4: *...przygotowano odpowiednie stoły, a zawsze wierny kieleckiemu muzeum Jan Czarnocki, twórca działu geologicznego zestawił i opracował dawne zbiory geologiczne oraz materiały powystawowe. Potem zmontowano dział geograficzny zyskując do muzeum ciekawie wykonaną mapę plastyczną*

⁸⁵ „Express Codzienny”, Kielce 1936, 10 maja

⁸⁶ A.S. Sikorski, referent Wydz. Turystyki Urzędu Wojewódzkiego w Kielcach, *Po zamknięciu Wystawy Świętokrzyskiej w Kielcach*, „G.K.”, 1936, nr 189

⁸⁷ Komunikat nr 20 z 15 maja 1936, Związek Muzeów w Polsce. Muzeum Narodowe w Krakowie [Kraków 1936]. W zamierzeniach pierwotnych muzeum miało nosić nazwę Muzeum PTK im. Stefana Żeromskiego w Kielcach

⁸⁸ A.S. Sikorski, op. cit.

*Gór Świętokrzyskich*⁸⁹. Dział ten opracował Sylwester Kowalczewski. Mapę plastyczną Gór Świętokrzyskich na zamówienie Wydziału Powiatowego w Kielcach, wykonała Politechnika Warszawska pod kierownictwem prof. Tadeusza Woyno. Dział historyczny uwzględnił na ekspozycji okres walk o niepodległość Polski na terenie regionu. Z bogatego działu ilustracji zabytków (obejmującego 200 pozycji) można było wystawić zaledwie kilkanaście obrazów i mapę rozmieszczenia zabytków architektury na terenie województwa kieleckiego. Zorganizowano dział leśny i florystyczny, powiększono zbiory etnograficzne. Z braku miejsca część eksponatów np. etnograficznych trzeba było wycofać do magazynu, ze szkodą dla całości ekspozycji. Dział prehistoryczny uzupełniono tablicami i mapami, a Wiktor Ber (1902-1940) sporządził jego naukowy katalog kartkowy⁹⁰. Ogólnie przejęto z „Wystawy Świętokrzyskiej” 696 pozycji. Należy nadmienić, że również w 1936 roku, wcielono do zbiorów muzeum kieleckiego, materiały ze zlikwidowanego w kwietniu Muzeum Oddziału Jędrzejowskiego PTK, (1349 różnych obiektów)⁹¹. Przejęto niezbędne sprzęty ekspozycyjne, ze zbiorów jędrzejowskich m.in. trzy szafy oszklone, a z *Wystawy Świętokrzyskiej* sześć gablot oszklonych stolikowych i 43 ekrany wystawowe. Nowe nabytki pozwoliły na bliższą współpracę z innymi ośrodkami w organizowaniu wspólnych wystaw⁹².

W 1937 roku z subwencji przyznanych przez Ministerstwo WRiOP kupiono jeszcze stoły pod okazy geologiczne i podstawę pod mapę plastyczną Gór Świętokrzyskich. Kustosz S. Kowalczewski stale dbał o ekspozycję dobierając i układając eksponaty tak, aby dawały syntetyczny obraz Gór Świętokrzyskich zgodny z wymogami nauki, a jednocześnie budziły zainteresowanie zwiedzających. Zabiegał również o odpowiednią reklamę muzeum. W niektórych urzędach, instytucjach, cukierniach, jadłodajniach, sklepach, dworcach, schroniskach wycieczkowych i szkołach umieszczono odpowiednie wywieszki.

Kupiono od płk Krukowskiego 1759 widokówek z Gór Świętokrzyskich (wydanych w 1936 roku przez dyrekcję *Wystawy Świętokrzyskiej*) w celu ich sprzedaży wśród zwiedzających⁹³. Kurs przewodników po Kielcach i Górach Świętokrzyskich wytyczył trasę turystyczną po mieście, włączając doń zwiedzanie zbiorów Muzeum Świętokrzyskiego. Frekwencja odnotowana w 1937 roku wyniosła 4180 osób. W tym też roku zbiory muzeum wzbogaciły się o numizmaty: trzy medale i osiem monet, z których część pochodziła z przekazu Rady Miasta⁹⁴.

⁸⁹ S. Kowalczewski, *Muzeum Świętokrzyskie im. Stefana Żeromskiego PTK w Kielcach. Sprawozdanie za rok 1936*, „Ziemia”, 1937, nr 4-6/3, s. 101-103

⁹⁰ Wiktor Ber (1902-1940) archeolog, muzeolog, konserwator, działacz oświatowy. Pracownik Zakładu Archeologii Przedhistorycznej Uniwersytetu Warszawskiego. Badacz kultury łużyckiej, od 1934 roku inspektor muzeów krajoznawczych PTK, od 1937 kustosz Muzeum Archeologicznego im. Erazma Majewskiego, współpracownik Muzeum Techniki i Przemysłu w Warszawie. Autor kursów radiowych o zabezpieczeniu muzeów na wypadek wojny. Zmarł wskutek ran odniesionych podczas II wojny światowej.

⁹¹ Katalog zbiorów Oddziału Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego w Jędrzejowie zlikwidowanego 26 maja 1936. (mps. k.11.) MNKi/H/34

⁹² por. TABELA *Udział w wystawach krajowych do 1939...*

⁹³ S. Kowalczewski, *Sprawozdanie z działalności Muzeum Świętokrzyskiego PTK w Kielcach za rok 1937*, „Ziemia”, 1938, nr 4, s. 81-82

⁹⁴ Niewykupione z lombardu miejskiego 2 medale rosyjskie, medal pamiątkowy

Do biblioteki muzealnej wpłynęło 112 wydawnictw w tym dar od prof. Stanisława Glixelli z Poznania – 60 egz. czasopisma „Kosmos” z lat 1921-1937 (wydanego przez Polskie Towarzystwo Przyrodników im. Kopernika w Toruniu) oraz wydawnictwa o tematyce botanicznej i zoologicznej⁹⁵.

Ożywiona działalność Muzeum Świętokrzyskiego znalazła miejsce na łamach prasy lokalnej „Gazety Kieleckiej”, „Radostowej”, a także warszawskiej „Ziemi”, „Warszawskiego Dziennika Narodowego” i innych.

Kustosz Sylwester Kowalczewski, w drugim wydaniu swego przewodnika krajoznawczego *Kielce i okolica* (1938), zachęcając do zwiedzania kieleckiego muzeum przedstawił krótką charakterystykę eksponowanych muzealiów, które rozmieszczone w pięciu salach, reprezentowały następujące działy:

Archeologiczny (prehistoryczny):

- tablice archeologiczne wykonane przez Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie – wykopaliska z epoki kamienia we wsi Złota w pow. sandomierskim (grób ze szkieletem, kamienne siekiery, topory, sierpy)
- ceramika gliniana, popielnice
- wykopaliska z Ludwikowa pod Łopusznem, w pow. kieleckim (naczynia z epoki brązu)
- wykopaliska z okolic Pieprzowych Gór (naczynia z epoki żelaza)
- grób podkloszowy z Czechowa pod Pińczowem
- żarna przedhistoryczne ze zbiorów Zygmunta Glogera
- narzędzia krzemienne z kopalni Krzemionki Opatowskie.

Geologiczny i paleontologiczny:

- mapy geologiczne, mapy podziału regionalnego Gór Świętokrzyskich
- okazy marmurów kieleckich i chęcińskich, próbki rud, miedzi, żelaza, ołowiu, wapnia, barytu, węgiel brunatny, kwarcyty
- okazy kalcytów, stalaktytów, stalagmitów z grot Kadzielni
- fauna z okresu jurajskiego i dewońskiego (trybity, korale, głowonogi, amonity)
- czaszka niedźwiedzia jaskiniowego
- fragmenty szkieletów dyluwialnych (zęby trzonowe, fragmenty szkieletu mamuta)
- popiersie Stanisława Staszica odlane w hucie Białogon wg modelu z 1826 roku.

Geograficzny:

- mapa plastyczna Gór Świętokrzyskich ukazująca ukształtowanie terenu, zalesienie, rzeki, drogi kolejowe, drogi bite, osiedla

---

z 1883 roku, 3 monety gdańskie, 1 moneta belgijska z 1831 roku, 1 moneta rosyjska z 1731 roku, 1 moneta polska z 1766 roku „G.K.”, 1937 nr 27. *Osobliwości muzealne*

⁹⁵ S. Glixelli (1882-1952) prof. chemii Uniwersytetu Poznańskiego. Kielczanin, absolwent Gimnazjum Realnego w Kielcach, studia na Uniwersytecie Warszawskim, od 1920 roku prof. Katedry Chemii Ogólnej w Poznaniu. Podczas okupacji wykładał w Kielcach na Uniwersytecie Ziemi Zachodnich. Po wojnie wrócił do Poznania

- reprodukcje fotograficzne (Gołoborze, przełom Lubrzanki pod Mąchociami, wzgórze Karczówki, Miedzianki i inne).

Botaniczno-leśny:

- mapa fitosocjologiczna różnych zespołów leśnych (pasma Klonowskie, Łysogórskie, Jeleniowskie, Bielińskie)
- przekroje pni drzew
- zdjęcia roślin Łysogór (paproć – zanokcica północna, czosnek niedźwiedzi)
- zdjęcia fotograficzne zespołów leśnych
- podobizny botaników, którzy prowadzili badania w Górach Świętokrzyskich.

Zoologiczny:

- egzemplarze ptaków zamieszkujących okolice Gór Świętokrzyskich (orły, dzięcioły, kolekcja batalionów, kaczek, cyranek, kormoran, bocian czarny i inne).

Etnograficzny:

- stroje ludowe, sukmana samodziאלowa świętokrzyska z czerwonymi wypustkami, koszula lniana haftowana, kapelusz ze słomy, czapki dziecięce, rogatywka tzw. na cztery wiatry, ubiór głowy panny młodej tzw. strefień
- wyroby z drewna (laska „stróża kościelna”, kołatki dla bydła, wrzeciona, zabawki)
- wyroby garncarzy ilżeckich
- tablica z wycinankami opoczyńskimi.

Historyczny:

- 1) materiały dotyczące walk o niepodległość Polski:
  - mapy, wykresy, reprodukcje obrazów, dyplomy, stare druki, broń (dokumenty pergaminowe Jana Olbachta z 1494 roku, Stefana Batorego z 1581 roku, przywilej Stefana Bielińskiego starosty chęcińskiego i skalskiego z 1618 roku nadający Żydom prawa osiedlania się w Chęcinach, dokument Augusta III z 1767 roku,
  - Uniwersał Połaniecki z 7 maja 1794 roku, odezwa Kościuszki z 26 marca 1794 roku, dyplomy wojskowe i rozkazy ks. Józefa Poniatowskiego, odezwa do obywateli galicyjskich z 12 października 1809, dyplomy Ambrożego Skarżyńskiego, pismo Rządu Narodowego do dowódców oddziałów, pokwitowania otrzymanych sum i polecenia prowiantów,
  - druki legionowe z lat 1914-1916, kwit Komendanta Józefa Piłsudskiego wydany skarbnikowi Ligi Kobiet w Jędrzejowie i wiele innych)
- 2) materiały luźne: tablica, odlew żelazny z dawnego dworu opata świętokrzyskiego w Starej Słupi – z herbem biskupa Sołtyka (1769)
- 3) geograficzne rozmieszczenie zabytków (mapy z Centralnego Biura Inwentaryzacji Zabytków Ministerstwa WRiOP w Warszawie), reprodukcje fotograficzne najcenniejszych zabytków architektury)
- 4) numizmaty: – kilkaset monet polskich (od czasów Władysława Jagiełły do czasów Królestwa Kongresowego)
  - medale z czasów Napoleona, Medal Pamiątkowy wybity w hucie Białogon z 1817 roku
  - odznaki legionowe z lat 1914-1915 i wiele innych

- 5) zbiory broni i militaria (miecz, oszczep, moździerz, mundur Ambrożego Skarżyńskiego, rewolwer Zygmunta Chmielińskiego naczelnika Sił Zbrojnych Województwa Krakowskiego, broń palna kapiszonowa i inne).

Literatury:

- wydawnictwa krajoznawcze (regionalne)
- dawne druki kieleckie (m.in. „Dziennik Urzędowy Województwa Krakowskiego” wyd. w Kielcach 1820 r.)
- literatura geologiczna Gór Świętokrzyskich
- utwory Stefana Żeromskiego
- druki z XVI, XVII, XVIII, XIX wieku (nie zawsze eksponowane na stałej wystawie).

Władze miejskie Kielc (Rada Miejska) w 1938 roku wsparły działalność muzeum, przyznając mu subwencję w wysokości 3000 zł⁹⁶. Ministerstwo Komunikacji przyznało kieleckiemu oddziałowi PTK również subsydium na wykonanie prac wytyczających nowe szlaki turystyczne w Górach Świętokrzyskich oraz ich oznakowanie. Prace te opracował i nadzorował Sylwester Kowalczewski. Sekcja fotograficzna kieleckiego PTK wykonała przeźrocza przedstawiające krajobraz świętokrzyski, które wyświetlano w miejscowych kinach WF i PW oraz „Palace”⁹⁷. W ślad za nasilającym się ruchem turystycznym, rosło zainteresowanie zbiorami muzealnymi, pod koniec 1938 roku stwierdzono, że muzeum zwiedziło ponad 6000 osób⁹⁸. Przed wybuchem wojny w 1939 roku (28 stycznia i 11 lutego) odbyły się dwa posiedzenia Komitetu Ochrony Puszczy Jodłowej, działającego przy ZG PTK w Warszawie. Przyjęto wówczas regulamin, w którym oprócz planowania i organizacji badań naukowych Gór Świętokrzyskich, podjęto decyzję o stałej opiece fachowej nad Muzeum Świętokrzyskim (PTK) w Kielcach. Miała ona obejmować:

- 1) kompletowanie i rozwijanie działów muzealnych,
- 2) pomoc w fachowej inwentaryzacji,
- 3) organizację i współdziałanie w akcji zmierzającej do pozyskania odpowiedniego pomieszczenia dla Muzeum i własnego budynku muzealnego,
- 4) opracowania przewodnika po muzeum.

Przewodniczącym Komitetu Ochrony Puszczy Jodłowej, został ponownie wybrany prof. dr Bolesław Hryniewiecki, zastępcą przewodniczącego Aleksander Patkowski, sekretarzem Katarzyna Czarnocka. Pierwszoplanową sprawą, którą zajął się Komitet Ochrony Puszczy Jodłowej, była budowa gmachu dla muzeum. Dołączono więc w skład Komitetu Budowy Muzeum PTK w Kielcach dyrektora Kieleckiej Izby Rzemieślniczej Grzegorza Axentowicza. Postanowiono również: – wystąpić do władz miejskich Kielc o przyznanie placu pod budowę muzeum, zwrócić się do dyrektorów muzeów, zwłaszcza regionalnych (Zakopanego, Katowic) w sprawie ustalenia zasad, jakim odpowiadać winien budynek muzeum regionalnego:

– odbyć wspólne posiedzenie w Kielcach w celu zapoznania się z terenem, na którym mógłby budynek muzealny powstać,

⁹⁶ Subwencja na cele kulturalno-oświatowe, „G.K.”, 1938, nr 1

⁹⁷ S. Kowalczewski, *Sprawozdanie z działalności Muzeum Świętokrzyskiego PTK w Kielcach za rok 1938*, „Ziemia”, 1939, nr 1, s. 31-33

⁹⁸ por. TABELA 3

– zbadać stan, w jakim się obecnie znajduje Muzeum Świętokrzyskie PTK w Kielcach.

Przystąpiono również do opracowania przewodnika po Muzeum Świętokrzyskim. Autorami poszczególnych jego działów mieli być: Jan Czarnocki – geografia i geologia, Roman Jakimowicz – prehistoria, prof. Bolesław Hryniewiecki – botanika i leśnictwo, Aleksander Patkowski – historia i literatura, kustosz Sylwester Kowalczewski – biblioteka, archiwum i magazyn. Działy fauny, etnografii i historii sztuki miały być powierzone fachowcom⁹⁹.

Maj 1939 roku przyniósł rozwiązanie kwestii placu pod budowę muzeum. Na posiedzeniu Rady Miejskiej zapadła decyzja o bezpłatnym przekazaniu placu o powierzchni 3 000 m (na folwarku Psiarnia) Polskiemu Towarzystwu Krajoznawczemu na budowę budynku dla muzeum¹⁰⁰. 3 czerwca odbyło się posiedzenie Komisji Muzealnej ZG PTK w Warszawie. Omawiano na nim plan działalności Muzeum Świętokrzyskiego. Było to ostatnie posiedzenie przed letnią przerwą, bowiem w myśl regulaminu od czerwca do września Komisja Muzealna nie obradowała. W lecie miano dokonać inspekcji poszczególnych placówek muzealnych PTK. Ale wrzesień 1939 roku postawił przed pracownikami kieleckiego muzeum trudniejsze zadanie – ratowanie zbiorów muzealnych przed zagładą i pożąga zbliżającej się wojny.

LOSY ZBIORÓW MŚ PODCZAS OKUPACJI

1 września 1939 roku nad Kielcami pojawiły się samoloty niemieckiej Luftwaffe, które zbombardowały koszary wojskowe na Bukówce, lotnisko w Masłowie oraz ujęcie wody dla wodociągu miejskiego, znajdującego się pod Białogonem. Kieleckiej obronie przeciwlotniczej udało się zestrzelić jeden z samolotów niemieckich. W ciągu następujących dni, 4 i 5 września znów bombardowano Kielce, rozbita została kielecka stacja kolejowa i elektrownia. Po wkroczeniu pieszych oddziałów wojsk niemieckich, w mieście wybuchła panika. Doszło do walk między polskimi i niemieckimi oddziałami. Było wielu zabitych i rannych. Na ulicach Kielc pojawiły się fale uchodźców cywilnych i żołnierzy wycofujących się z okolic Janowa k/Częstochowy. Niemcy zorganizowali obóz przejściowy dla jeńców w: więzieniu przy ul. Zamkowej, koszarach przy ul. Prostej, koszarach na Stadionie i pałacu biskupów krakowskich. Muzeum zostało zamknięte, a jego istnienie uzależnione od decyzji władz niemieckich.

Od początku okupacji hitlerowcy przystąpili do „zabezpieczania” dóbr kultury, będących własnością instytucji polskich. Robiono opisy i plombowania budynków. W pierwszych dniach listopada 1939 roku z Berlina przybyła na tereny Generalnej Gubernii specjalna grupa wyższych funkcjonariuszy Gestapo i SS. W skład grupy weszli m.in.: profesor prehistorii Uniwersytetu Wrocławskiego Ernst Petersen i docent prehistorii Uniwersytetu Hamburgskiego Peter Paulsen¹⁰¹. Ernst Petersen

⁹⁹ „Ziemia”, 1939, nr 2, s. 74-75

¹⁰⁰ „G.K.”, 1939, nr 42

¹⁰¹ *Straty wojenne numizmatyki poniesione w latach 1939-1945 w granicach Polski po 1945 r.* Poznań, Min. Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Biuro Pełnomocnika Rządu do Spraw Polskiego Dziedzictwa Kulturalnego za Granicą, 2000 s. 7, (ser. A. Straty Kultury Polskiej.) A. Mężnicki, *Kommando Paulsen październik-grudzień 1939*, Warszawa, Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Biuro

pełnił również funkcję dyrektora Urzędu Krajowego do spraw Prehistorii we Wrocławiu, a Peter Paulsen piastował stanowisko Untersturmführera Gestapo. Obaj działali w instytucji naukowej SS *Wspólnota Naukowo-Badawcza – Dziedzictwo Przodków* (Forschungs – und Lehrgemeinschaft „Das Ahnenerbe”) utworzonej dla badania dziejów dziedzictwa Germanów. Przewodniczącym „Das Ahnenerbe” był Reichsführer SS Heinrich Himmler, a generalnym sekretarzem SS Standartenführer Wolfram Sievers. 15 września 1939 roku P. Paulsen przekazał W. Sieversowi spis zabytków polskich wymagających „ochrony”. Dotyczył on ośmiu miast polskich, 28 muzeów oraz innych placówek godnych uwagi. 18 września 1939 roku E. Petersen przygotował dokładniejszą listę polskich muzeów, zbiorów instytucji i towarzystw naukowych. Wymienił 35 muzeów i zbiorów, 13 wykopalisk oraz 6 towarzystw naukowych¹⁰². Na liście wśród muzeów byłego Królestwa Kongresowego znalazło się pod poz. 6 Miejskie Muzeum – Kielce (chodziło oczywiście o Muzeum Świętokrzyskie) oraz Muzeum Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego w Ostrowcu Świętokrzyskim nad Kamienną¹⁰³. Nazwy tych muzeów zostały podkreślone jako „najważniejsze”. Prace działającego od października 1939 roku na ziemiach polskich, Kommando Paulsena skupiły się na poszukiwaniu i wywożeniu zabytków z Krakowa i Warszawy¹⁰⁴. Zbiory pozostałych muzeów wymienionych na wspomnianej liście znajdowały się w stałym zagrożeniu rekwizycji i wywozu. 12 października 1939 roku zarządzeniem Hitlera utworzono na ziemiach polskich Generalne Gubernatorstwo (GG), które objęło tereny między Bugiem i Sanem od wschodu, od południa granicami GG były Węgry i Słowacja, a od zachodu granicą Warty, od północy Prusy Wschodnie. Całość Generalnej Guberni podzielono na cztery dystrykty. Kielce zdegradowane do rangi miasta powiatowego należały do dystryktu radomskiego. Na czele zarządu miasta stał Stadtkommissar dr Richard Wendler, następnie Sturmbahnführer Rotter. Od 1 stycznia 1941 roku Kielce uzyskały status miasta wydzielonego. Na Stadthauptmana powołany został H. Dreschel. W październiku 1940 roku wezwano Edmunda Massalskiego (ostatniego przed wojną prezesa Kieleckiego Oddziału PTK) z poleceniem sporządzenia sprawozdania ze stanu zbiorów muzeum. Wkrótce do Kielc przyjechał przedstawiciel dystryktu radomskiego dr Braning, który w obecności prezesa i kustosa Sylwestra Kowalczewskiego dokonał lustracji zbiorów. Efektem tej wizyty było wywiezienie do Radomia kompletu „Słownika Geograficznego Królestwa Polskiego” (kupionego przez PTK do biblioteki muzealnej w 1909 roku)¹⁰⁵. W marcu 1941 roku zarządzenie GG, nakazywało konieczność stworzenia na terenach mu podległych, sieci muzealnictwa niemieckiego. Utworzono wówczas w Radomiu centralne dla dystryktu muzeum niemieckie. Za sprawy muzeów w innych miastach, zgodnie z wytycznymi mieli odpowiadać radcy szkolni. We wrześniu 1941 roku kielecki radca szkolny E. Gauer wraz z ge-

---

Pełnomocnika Rządu do Spraw Polskiego Dziedzictwa Kulturalnego za Granicą, 1994 (ser. A. Straty Kultury Polskiej)

¹⁰² A. Mężnicki, op. cit., s. 9-15

¹⁰³ op. cit., s. 29

¹⁰⁴ op. cit., s. 56-57

¹⁰⁵ S. Kowalczewski, *Kartki z działalności Kieleckiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego. 1908-1950*, Kielce. Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze. Oddział Świętokrzyski 1982, s. 31-34; po wojnie odnaleziono *Słownik* w radomskim Archiwum Państwowym

stapowcem Bramowskim odebrali od Edmunda Massalskiego klucze do budynku muzeum, a w październiku tego roku wezwano do Urzędu Szkolnego kustosa S. Kowalczewskiego i polecono natychmiastowe wykonanie spisu eksponatów muzealnych. W listopadzie nakazano przewieźć zbiory z ulicy Leonarda do pałacu biskupiego, gdzie w latach 1940-1942 mieściła się siedziba władz niemieckich.

Na zbiory muzealne przeznaczono piętro skrzydła północnego pałacu, a dotychczasowy lokal przy ul. Leonarda przekazano Ubezpieczalni Społecznej. Przenosiny zbiorów odbywały się w temperaturze -20°C . Wykonali je uczniowie kieleckich szkół podstawowych pod opieką nauczycieli¹⁰⁶. Eksponaty umieszczone w pałacu nie były odpowiednio zabezpieczone, Niemcy mieli do nich stały dostęp. Wiosną 1942 roku zbiory przyrodnicze zaczęły ulegać destrukcji. Wezwano Sylwestra Kowalczewskiego, aby dokonał dezynfekcji. Prace trwały kilka godzin, podczas których kustosz stwierdził brak wielu obiektów i ram do obrazów, pootwierane szafy i gabloty, poniewierające się na podłodze podarte książki.

We wrześniu 1942 roku nastąpiła druga ewakuacja zbiorów muzealnych z pałacu do lokalu po byłym Towarzystwie Biblioteki Publicznej przy ul. Wesołej 25 oraz do pomieszczeń byłej Biblioteki Polskiej Macierzy Szkolnej (róg ulic Czerwonego Krzyża i Dużej). Ale wkrótce Niemcy potrzebowali i te magazyny na swoje cele¹⁰⁷. Odbyła się trzecia przeprowadzka muzealiów do małych pomieszczeń po byłym sklepie Tomickiego przy ul. Wesołej 21. Podczas ofensywy styczniowej w 1945 roku, na centrum miasta spadły bomby, które uszkodziły budynek z muzealiami. Zbiory z ul. Czerwonego Krzyża przeniesiono do kamienicy Koterskich w Rynku. Uszkodzone okna na drugim budynku przy Wesołej 21, gdzie nadal znajdowało się część zbiorów, naprawiał parokrotnie Józef Kłodawski (przedwojenny członek kieleckiego PTK)¹⁰⁸. Po zakończeniu wojny, dwa tygodnie po wyzwoleniu Kielc, Wydział Kultury Urzędu Wojewódzkiego zwrócił się do kustosa Kowalczewskiego (pismo z 31 stycznia 1945 r.), aby rozpoczął gromadzenie zbiorów muzealnych rozproszonych w różnych punktach miasta. Z pomocą pośpieszyli Edmund Massalski i Władysław Koterski. Decyzją kieleckiej Rady Miejskiej z kwietnia 1945 roku ocalałe muzealia przedwojennego Muzeum Świętokrzyskiego otrzymały na swoje lokum część trzech kamienic przy Rynku pod nr 3-4-5 obecnie „Kamienica pod Trzema Herbami”.

ORGANIZACJA MUZEUM ŚWIĘTOKRZYSKIEGO W LATACH 1945-1949

Zbrojne działania wojsk niemieckich oraz ofensywa wojsk radzieckich w początkach 1945 roku, spowodowały kolejne zniszczenia w strukturze urbanistycznej Kielc. Spalono wówczas 57 budynków, a 10% ogółu zabudowań było

¹⁰⁶ op. cit., s. 33

¹⁰⁷ B.S. Kossuth, *Biblioteka Publiczna w Kielcach 1909-1959*. Mps. (30k) oraz A. Massalski, S. Meducki, *Kielce w latach okupacji hitlerowskiej 1939-1945*, Wrocław, Zakład Narodowy im. Ossolińskich 2007, s. 224-225

¹⁰⁸ J. Kłodawski (1898-1967) urzędnik, drużynowy V Kieleckiej Drużyny Harcerskiej, współpracownik POW, od 1917 roku członek Kieleckiego Oddziału PTK, następnie PTTK. W 1939 organizował Harcerskie Pogotowie Wojenne. W 1955 organizator i prezes Okręgowej Komisji Opieki nad Zabytkami oraz Koła Miłośników Kielc i Regionu Kieleckiego

poważnie uszkodzonych¹⁰⁹. Przekazanie na potrzeby zbiorów muzealnych stałego lokum miało w tych warunkach bardzo duże znaczenie, dawało podstawę dla dalszych prac organizacyjnych zmierzających do uruchomienia kieleckiej placówki muzealnej. Plany restytucji Muzeum Świętokrzyskiego, powstały już, przed 1945 rokiem, podczas konspiracyjnych zebrań odbywających się w mieszkaniu Jana Czarnockiego, w gronie przedwojennych działaczy kieleckiego oddziału PTK, szukano sposobów na ponowne uruchomienie muzeum¹¹⁰. W tych dążeniach wspierani byli przez naukowców z różnych ośrodków akademickich, których losy wojenne zmusiły do szukania schronienia w Kielcach i na terenie Kielecczyzny. Tutaj zaangażowali się w organizację i prace dydaktyczne na Tajnym Uniwersytecie Ziem Zachodnich oraz w tajnym szkolnictwie średnim. Uniwersytet powstał z inicjatywy prof. dr. Tadeusza Konopińskiego i Juliusza Nowaka-Dłużewskiego¹¹¹. Skupiał pięćdziesięciu pracowników naukowych na kierunkach: Filozofia, Historia, Polonistyka, Germanistyka, Chemia, Farmacja, Medycyna i Prawo. Wykładowcami byli przedstawiciele przedwojennych kadr Uniwersytetu Poznańskiego i Warszawskiego oraz Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. W zajęciach uczestniczyło około stu słuchaczy¹¹².

Wielu z wykładowców Uniwersytetu brało udział w tworzeniu powojennego życia naukowego i kulturalnego miasta. Kiedy w 1945 roku ukonstytuował się Komitet Organizacyjny Muzeum Regionalnego w Kielcach w skład jego weszli: Jan Czarnocki, Bohdan Pniewski, Edmund Massalski, Juliusz Nowak-Dłużewski,

¹⁰⁹ A. Massalski, S. Meducki: *Kielce w latach okupacji hitlerowskiej 1939-1945*. Wrocław 2007

¹¹⁰ W okresie 1944-1947 Jan Czarnocki przebywał w Kielcach oddając się pracy naukowej i organizacji Instytutu Badań Regionalnych, por. A. Rembalski, Z. Wójcik: *O działalności Jana Czarnockiego w Kielcach w latach 1944-1947*, „Przegląd Geologiczny” 1979, s. 262-264

¹¹¹ T. Konopiński (1894-1965) prac. naukowy Akademii Medycyny i Weterynarii w Lwowie, wykładowca na Tajnym Uniwersytecie Ziem Zachodnich w Kielcach w latach 1943-1945. Od 1946-1956 profesor Uniwersytetu Wrocławskiego. W okresie 1957-1962 dyrektor Instytutu Zootechniki w Krakowie; członek PAN. Juliusz Nowak-Dłużewski (1893-1972) historyk literatury, nauczyciel gimnazjalny w Kielcach i Warszawie. Uczył języka polskiego i łaciny na tajnych kompletach licealnych, od grudnia 1943 był organizatorem i wykładowcą polonistyki Tajnego Uniwersytetu Ziem Zachodnich w Kielcach. W okresie 1945-1947 dyrektor Muzeum Świętokrzyskiego i Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej w Kielcach. Był również prezesem kieleckiego Oddziału Związku Literatów Polskich, członkiem wojewódzkiej Rady Kultury i Sztuki oraz organizatorem Towarzystwa Przyjaciół Kielc. Od 1947 roku wykładowca Uniwersytetu Warszawskiego i Katolickiego Uniwersytetu w Lublinie. Autor prac z zakresu historii literatury staropolskiej, por. Stefan Nieznanowski: *Nowak-Dłużewski Juliusz (1893-1972)*, PSB, t. 23, Wrocław 1978, s. 271-273

¹¹² O działalności Uniwersytetu Ziem Zachodnich pisali m.in. T. Konopiński: *Powstanie, rozwój i stan obecny kursów Uniwersyteckich w Kielcach*, Kielce 1945; J. Nowak-Dłużewski, *Kursy uniwersyteckie w Kielcach (1943-1945)* w: *Pamiętnik kielecki. Przeszłość kulturalna regionu*, Kielce 1947, s. 289-299; H. Stawicki, *Początki działalności uniwersytetu*, „Indeks” Pismo Politechniki Świętokrzyskiej Kielce 1945, nr 46, s. 12-16; A. Massalski, S. Meducki, op. cit., s. 203-208

Kazimierz Skórewicz¹¹³. Początkowo planowano powrót do muzeum pod auspicjami Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, ale rejestracja takiej placówki nie była wówczas możliwa. Stowarzyszenie PTK nie posiadało w tym czasie uregulowań prawnych, a przedwojenne utraciły ważność. Powołano zatem Towarzystwo Muzeum Świętokrzyskiego, którego statut zatwierdziło Ministerstwo Kultury i Sztuki 29 listopada 1945 roku, jako Statut Towarzystwa Muzeum Świętokrzyskiego¹¹⁴. Władzami Towarzystwa były: zebranie ogólne członków, Rada Nadzorcza i Komisja Rewizyjna. Rada Nadzorcza powoływała dyrektora muzeum, który wraz z kustoszami tworzył Radę Naukową i Zarząd Muzeum – odpowiedzialny za ogólny plan i działanie instytucji¹¹⁵. Rada Naukowa Muzeum Świętokrzyskiego (dalej MŚ) została utworzona przez Komitet Organizacyjny Muzeum. Tworzyli ją oprócz wymienionych członków Komitetu: Kazimierz Kowalewski (geolog), Tadeusz Przypkowski (historyk sztuki), Stefan Styczyński (art. malarz), Jan Aleksander Zaremba (referent d.s. muzeów w kieleckim Urzędzie Wojewódzkim), Marian Witkowski (historyk, kierownik Archiwum w Kielcach). Na stanowisko dyrektora MŚ wybrano Juliusza Nowaka-Dłużewskiego¹¹⁶.

¹¹³ Jan Czarnocki por. przyp. 20; Bohdan Pniewski (1887-1965) architekt. Studia na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej. W latach 1924-1926 studia we Włoszech i Francji. Od 1932 roku profesor w Katedrze Architektury i Rzeźby Monumentalnej Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie. Zwycięzca wielu konkursów architektonicznych przed II wojną światową. W latach okupacji organizator tajnego nauczania na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej. Po wojnie autor projektów architektonicznych (m.in. rozbudowy Teatru Wielkiego w Warszawie, planu zabudowy Kielc), prac inwentaryzacyjnych kościołów na Kielecczyźnie; Edmund Massalski (1886-1975) geograf. Studia na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego (geografia i biologia). Nauczyciel kieleckich szkół średnich, Członek Delegatury Państwowej Rady Ochrony Przyrody w Kielcach, założyciel Świętokrzyskiego Towarzystwa Fotograficznego, Komendant Kieleckiej Chorągwi ZHP. Prezes Oddziału i Okręgu PTK. W okresie II wojny nauczyciel na tajnych kompletach. Po wojnie dyrektor Muzeum Świętokrzyskiego (1947-1961). W latach 1958-1969 prezes Kieleckiego Towarzystwa Naukowego, działacz i honorowy członek PTTK w Kielcach; Juliusz Nowak-Dłużewski por. przypis 115; Kazimierz Skórewicz (1866-1950) architekt. Studia w Instytucie Inżynierii Cywilnej (Petersburg). Profesor rysunku na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej; architekt m. Warszawy, konserwator zabytków. W latach 1943-1945 współpracował z Bohdanem Pniewskim prowadząc przez kilkanaście miesięcy tajne kursy architektoniczne

¹¹⁴ Ministerstwo Kultury i Sztuki (MKiS) powołano w 1944 roku, a na początku 1945 roku utworzono przy nim Naczelną Dyрекcję Muzeów i Ochrony Zabytków (dalej NDMiOZ), której dyrektorem w latach 1945-1950 był prof. dr Stanisław Lorentz. Utworzenie NDMiOZ było deklaracją władz państwowych potwierdzającą opiekę państwa nad dorobkiem kulturalnym i historycznym Polaków

¹¹⁵ A. Jachimczyk, *Życie kulturalne Kielc 1945-1975*, Wrocław 2002, s. 88

¹¹⁶ J. Nowak-Dłużewski por. przypis 115; Kazimierz Kowalewski (1894-1970) geolog, paleontolog. Pracownik Towarzystwa „Urania”. Współpracownik J. Samsonowicza i J. Lewińskiego, w latach 1919-1934 w Państwowym Instytucie Geologicznym (PIG) oraz w Towarzystwie Muzeum Ziemi. W okresie 1945-1946 współpracował z MŚ. Następnie (1951-1963) znów w PIG. Autor opracowań geologicznych z zakresu pn. obrzeża Gór Świętokrzyskich; Tadeusz Przypkowski (1905-1977)

pełniącego równocześnie funkcję dyrektora Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej w Kielcach (WBP)¹¹⁷. W następnym roku 7 marca ustalono skład Rady Nadzorczej MŚ, który przedstawiał się następująco prof. Jan Pazdur – przewodniczący, Konrad Poniewierski – sekretarz, Edmund Padechowicz i Sylwester Kowalczewski – zastępcy, Seweryn Borkiewicz, Józef Kłódawski, Edward Wołoszyn – członkowie¹¹⁸.

dr historii sztuki i nauki, gnomonik, bibliofil, fotografik, znawca sztuki kulinarnej, muzeolog. Założyciel rodzinnego Muzeum im. Przypkowskich w Jędrzejowie. Wieloletni współpracownik MŚ, doradca w sprawach zakupów i opracowania muzealiów; Stefan Stanisław Styczyński (1908-1960) artysta malarz. Studia w Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie. Po II wojnie referent do spraw kultury w Starostwie Powiatowym w Pińczowie. Od 1 marca 1945 współpracował z MŚ. Pod koniec roku 1945 do 1946 delegat MKiS kierujący akcją zabezpieczającą zabytki sztuki na Dolnym Śląsku; Jan Aleksander Zaremba (1877-1961) plastyk, literat, publicysta. Ukończył Szkołę Przemysłu Artystycznego w Krakowie. Pracował w wielu instytucjach Lwowa, Bielska-Białej i Żywca. W latach 1937-1939 był nauczycielem w Państwowym Instytucie Sztuk Plastycznych w Lwowie. W latach 1945-1947 współpracował z MŚ, jednocześnie pracował w kieleckim Urzędzie Wojewódzkim jako referent do spraw muzeów. Autor drobnych utworów literackich i artystycznych; Marian Witkowski dr historii, kierownik Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Kielcach w latach 1945-1950; por. E. Wierzbicka, *Podworskie dary kultury w zbiorach Muzeum Narodowego w Kielcach*. Rocznik MNKi, t. 19, s. 11-54

¹¹⁷ Należy nadmienić, że „Kamienica pod Filarami” (ob. „Kamienica pod Trzema Herbami”) była wówczas współużytkowana przez MŚ i WBP, a dodatkowo w latach 1946-1953 z Instytutem Badań Regionalnych (IBR), który zajmował dwa pomieszczenia na cele biurowe

¹¹⁸ Jan Pazdur (1909-2001) dr historii. Studia na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, nauczyciel gimnazjalny w Kielcach (gimnazjum im. Stanisław Kostki), członek kieleckiego Zarządu PTK (1937). Autor licznych artykułów regionalnych ogłoszonych na łamach „Radostowy” w okresie przedwojennym. Podczas II wojny światowej (1940-1945) więzień Sachsenhausen. W latach 1945-1951 współpracownik Instytutu Badań Regionalnych (IBR) oraz MŚ. W latach 1953-1983 redaktor „Kwartalnika Historii i Kultury Materialnej”, Rady Naukowej NOT, członek Towarzystw Naukowych Radomskiego i Kieleckiego. Inicjator Komitetu Założycielskiego Aglomeracji Staropolskiej w Starachowicach; Konrad Poniewierski (1893-1968) działacz i przewodnik turystyczny PTK w Kielcach. Przewodniczący Sekcji Wycieczkowej. Animator ruchu turystycznego w regionie kieleckim. Sekretarz Tymczasowego Zarządu Okręgu PTK w Kielcach, por. Słownik Biograficzny Krajoznawców Kielecczyzny red. Andrzej Rembalski, Kielce 2008, s. 228-231; Seweryn Borkiewicz (1890-1954) historyk, studia na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie oraz za granicą por. E. Wierzbicka, op. cit., s. 19; Józef Kłódawski por. przypis 100; Edward Wołoszyn (1903-1977) urzędnik skarbowy od 1921 roku. Pracownik Izby Skarbowej w Kielcach, potem Izby Skarbowej w Częstochowie. W latach 1928-1929 ponownie pracownik Kieleckiej Izby Skarbowej. W okresie 1929-1939 komendant Hufca w Suchedniowie, od października 1938 komendant Hufca Kieleckiego. Podczas II wojny światowej działacz ZWZ, Związku Powstania i Armii Krajowej, Komendant Komendy Chorągwi Kieleckiej ZHP (1947-1949). W latach 1950-1954 pracownik Wojewódzkiej Spółdzielni „Społem”, następnie w okresie 1954-1969 pracownik wydziału finansowego Wojewódzkiej Rady Narodowej w Kielcach. Współza-

Członkowie Rady Naukowej Muzeum byli pracownikami innych instytucji, traktując pracę w Muzeum jako dodatkowe miejsce zatrudnienia.

Od maja 1945 roku MŚ włączono do tzw. akcji rewindykacyjnej, mającej na celu zabezpieczenie zabytków ruchomych mienia podworskiego w pałacach, dworach i majątkach ziemskich. Większość z nich w związku z reformą rolną przeszła na własność państwa lub też stanowiło mienie bezpańskie w skutek wojennych i okupacyjnych przemieszczeń ludności. Władze wydały wówczas szereg aktów prawnych regulujących kwestie tego mienia¹¹⁹.

Dyrektor J. Nowak-Dłużewski otrzymał pełnomocnictwo i upoważnienie Naczelnej Dyrekcji Muzeów i Ochrony Zabytków do kierowania komisjami rewindykacyjnymi na terenie Kielecczyzny i powiatów do niej przyległych. Penetracje objęły powiaty: częstochowski, iłżecki, jędrzejowski, miechowski, kielecki, kozienicki, olkuski, opatowski, pińczowski, sandomierski i stopnicki. Prace na tak rozległym obszarze wymagały dużej obsady personalnej. W październiku 1945 roku w muzeum na etatach było zatrudnionych niewielu pracowników: dyrektor dr Juliusz Nowak-Dłużewski oraz prof. Bohdan Pniewski, prof. Kazimierz Skórewicz, dr Tadeusz Przypkowski, Edmund Massalski, Wanda Ostrowska-Luksemburg (stenotypistka), Izabella Dłużewska – sekretarka, Waclaw Kasprowicz i Jan Wrona – woźni, Władysław Ciechanowicz – intendent i Jan Cielątko – kierowca od 1946 r. Z muzeum współpracowało również grono osób zainteresowanych przeszłością regionu, m.in. ksiądz Stanisław Skurczyński z Gnojna honorowy kustosz muzeum (od grudnia 1945), artysta malarz Stefan Styczyński¹²⁰ (od 1 marca 1945) oraz Jan Aleksander Zaremba (od marca 1945). Wyjazdy terenowe uzależniono od wielu czynników. Były siedziby ziemiańskie opuszczone w pośpiechu przez wojska niemieckie, pozostawały bez opieki zdane na łaskę losu, co wymuszało na komisjach ratujących zabytki, szybkie i zdecydowane działania. Ponadto na każdorazowy transport otrzymywano samochody wg ustalonego planu, tylko za zezwoleniem wojewody. Terminy wyjazdów zależne były również od aury (co miało duże znaczenie ze względu na stan dróg) oraz od stanu technicznego pojazdów i pieniędzy (diety)¹²¹. Zwożenie zabytków do gmachu kieleckiego muzeum

---

łożyciel kieleckiego Towarzystwa Naukowego. W okresie 1970-1975 członek Okręgowej Komisji Krajoznawczej w Kielcach, por. Słownik Biograficzny Krajoznawców Kielecczyzny, op. cit., s. 365-367

¹¹⁹ Podstawowymi były: *Dekret PKWN z 6 IX 1944 o reformie rolnej* (Dz. U. nr 4, poz. 17); *Dekret Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych z 29 III 1945*; (Dz. U. nr 10, poz. 51); *Okólnik MKiS z 11 XII 1945*; oraz inne uściślające działania terenowe; por. E. Wierzbicka, op. cit., s. 12-13

¹²⁰ Stanisław Wincenty Skurczyński (1892-1982) ksiądz, archeolog amator. Początkowo wikary w parafii Sławków, potem w Gnojnie, Wawrzeńcycach, Niwkach. Proboszcz w Korytnicy w pow. jędrzejowskim (1919), w Cheche i Brzegach. Posiadając uprawnienia Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie prowadził wykopaliska archeologiczne, od 1929 roku członek Towarzystwa Miłośników Nauk o Ziemi, Towarzystwa Archeologicznego. Współpracownik Muzeum Archeologicznego PAN w Krakowie. Bogate zbiory archeologiczne i numizmaty – własne – przekazał testamentem Muzeum Świętokrzyskiemu w 1963 roku por. Zygmunta Włodzimierza Pyzika, *Stanisław Wincenty Skurczyński (1892-1982). Z żałobnej karty*. Rocznik MŚ, t. 9, s. 559-560

¹²¹ Problemy pierwszych dwóch lat akcji zabezpieczeniowej (1945-1946) opisywali:

trwało od 5 maja 1945 do 1947 roku włącznie. W latach następnych zabytki podworskie przyjmowano sporadycznie, zazwyczaj były to przekazy od instytucji użytkujących niektóre przedmioty mające wartość muzealną lub od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Kielcach¹²². Wszystkie dzieła sztuki, księgozbiory i archiwalia magazynowano w pomieszczeniach muzealnych, co znacznie pogorszyło sytuację lokalową placówki. Ciasnota panująca w magazynach była coraz bardziej odczuwalna, utrudniając jednocześnie rzetelną inwentaryzację obiektów i ich klasyfikację¹²³.

Rozpoczęto fachową selekcję zbiorów. Po wstępnym zinwentaryzowaniu, ze zgromadzonych w muzeum księgozbiorów podworskich, 55 tys. woluminów przekazano Wojewódzkiej Bibliotece w Kielcach. Dla potrzeb Biblioteki MŚ pozostawiono około 200 egz. (głównie o tematyce dotyczącej historii sztuki i kultury). Dokumenty dotyczące powstania styczniowego przejęło Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Ich przeglądu dokonał dr Antoni Rybarski¹²⁴. Na początku 1946 roku muzeum dysponowało 1400 eksponatami, które zaczęto wpisywać do inwentarza. Od 26 października 1946 do czerwca 1947 niewielka część z nich była eksponowana na wystawie *Wiek XVI i wiek XVII* co pozwoliło na tymczasowe opróżnienie magazynów. Prace klasyfikacyjne i selekcyjne prowadzili specjaliści delegowani z NDMiOZ, znani historycy sztuki prof. dr Michał Walicki i prof. dr Ksawery Piwocki. W pracach tych pomagali również prof. dr Zbigniew Hornung, prof. dr Jerzy Sienkiewicz oraz dr Tadeusz Wierzejski¹²⁵. Do końca 1947 roku prze-

---

W. Koterski-Spalski, *Wyniki akcji zabezpieczającej podworskie dobra kulturalne w latach 1945-1946*, Rocznik MŚ, t. 2, 1964, s. 380-383; S. Iwaniak: *Ziemiańskie dobra kulturowe w województwie kieleckim (1945-1946)*, Kielce 1996; Władysław Ciechanowicz (1903-1995) urzędnik, urodzony w Chrobrzu. Ukończył gimnazjum w Równem. Służba wojskowa w 21 Pułku Piechoty we Włodzimierzu Wołyńskim, w latach 1929-1939 pracownik Magistratu w Kielcach. Od 1940 roku w obozie koncentracyjnym Oranienburg-Sachsenhausen. Po wojnie przebywał w Szwecji, od 1945 pracował w Muzeum Świętokrzyskim do emerytury, por. Zygmunt Włodzimierz Pyzik, *Władysław Piotr Ciechanowicz (1903-1995). Z żałobnej karty*. Rocznik MNKi, t. 18, 1995, s. 425-426

¹²² E. Wierzbicka, op. cit., s. 17-18

¹²³ por. również przypis 121

¹²⁴ Antoni Rybarski (1886-1962) historyk, archiwista, kielczanin. Studia na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego (1906-1912). Od 1918 pracował w Wydziale Archiwów przy Ministerstwie WRiOP, podczas wojny opuścił Warszawę dotarł do Kielc, gdzie w 1944 wykładał archiwistykę na Tajnych Kursach Uniwersyteckich. Od stycznia do maja 1945 pracował w Archiwum Państwowym w Kielcach. Następnie w Warszawie na stanowisku dyrektora Archiwum Państwowego. Od 1949-1957 na stanowisku kustosa w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie

¹²⁵ Michał Walicki (1904-1966) historyk sztuki, konserwator, muzeolog. Studia z historii sztuki w latach 1924-1929 na Uniwersytecie Warszawskim. W latach 1929-1937 adiunkt w Zakładzie Architektury Polskiej Politechniki Warszawskiej. Następnie w latach 1930-1939 wykładowca historii sztuki w Szkole Sztuk Pięknych, gdzie w 1937 został mianowany profesorem nadzwyczajnym. Działalność w Muzeum Narodowym w Warszawie od 1936-1939 (kustosz Galerii Malarstwa Obcego, Działu Polskiej Sztuki Cechowej). Od 1945 roku ponownie w Muzeum

prowadzono weryfikację zbioru obrazów, z których wiele uznano za bezwartościowe oraz około 5% ze zbiorów ceramiki¹²⁶. Od 1947 do 1953 r. rozpoczęły się zwroty, byłym ziemianom lub ich spadkobiercom, niektórych dóbr nie posiadających wartości zabytkowych¹²⁷. Ogólna ilość muzealiów podworskich ostatecznie przyjętych do zbiorów MŚ osiągnęła 2500 obiektów. Były to głównie obrazy, rzeźby, meble, wyroby rzemiosła artystycznego od XVI do XIX wieku jak również bogate kolekcje grafiki, dokumenty, rękopisy, numizmaty, albumy fotograficzne. Oprócz ww. w magazynach znajdowało się jeszcze około 800 eksponatów muzealnych zgromadzonych przed 1939 rokiem (zabytki archeologiczne, historyczne, okazy przyrodnicze a także ponad 1000 egz. bibliotecznych). Pracami inwentaryzacyjnymi i katalogowaniem obiektów podworskich zajmowali się pracownicy MŚ: Jan Zaremba (od 1945 do 1946 roku) i Seweryn Borkiewicz (od 1946 do 1948 roku). Wspólnie też opracowali kartotekę malarstwa. Mimo prowadzenia tak

Narodowym oraz na Uniwersytecie Warszawskim. W 1949-1955 więzień polityczny. W 1958 mianowany prof. zwyczajnym na Uniwersytecie Warszawskim. W 1963 otrzymał nagrodę naukową I stopnia Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego; Ksawery Piwocki (1901-1974) historyk i teoretyk sztuki. Studia od 1921 do 1931 (architektura i historia sztuki) na Politechnice Lwowskiej i Uniwersytecie Lwowskim. Od 1927-1929 asystent w Muzeum Lubomirskich w Lwowie, w latach 1930-1935 konserwator zabytków województw lubelskiego, wołyńskiego i poleskiego, 1935-1938 konserwator zabytków województw wileńskiego i nowogródzkiego. Od 1938 do 1941 dyrektor Miejskiego Muzeum Przemysłu Artystycznego w Lwowie. Od 1945 w Warszawie dyrektor Państwowego Instytutu Sztuki i Inwentaryzacji Zabytków NDMiOZ. Od 1946 wykładowca Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie, w 1966 prof. zwyczajny, prorektor w latach 1946-1957 i 1966-1972, współorganizator Studium Konserwacji potem Wydział Konserwacji. W latach 1956-1968 dyrektor Muzeum Kultury i Sztuki w Warszawie (od 1964 Państwowe Muzeum Etnograficzne); Zbigniew Hornung (1903-1981) historyk sztuki, badacz sztuki małopolskiej, konserwator zabytków. Studia na Uniwersytecie Lwowskim a od 1929 roku jego asystent w Katedrze Sztuki. Od 1930 konserwator województw stanisławowskiego, lwowskiego, tarnopolskiego. Studia w Austrii, Francji i Włoszech. W latach okupacji pracownik Państwowej Galerii Obrazów w Lwowie, potem jego wicedyrektor. Od 1946 kierownik Centralnego Biura Inwentaryzacji Zabytków w Ministerstwie Kultury i Sztuki. W 1952 roku w Toruniu pracownik naukowy Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. Prof. nadzwyczajny Katedry Historii Sztuki Nowożytnej Uniwersytetu we Wrocławiu. W latach 1959-1962 dyrektor Muzeum Śląskiego, organizator Działu Sztuki Nowożytnej; Jerzy Sienkiewicz (1897-1980) historyk sztuki, muzeolog, specjalista w dziedzinie malarstwa polskiego XIX w. W 1922 członek Polskiej Komisji Rewindykacyjnej w Moskwie. W latach 1937-1942 i 1945-1949 kustosz i kierownik Galerii Malarstwa Polskiego w Muzeum Narodowym w Warszawie. W latach 1943-1944 wykładowca Tajnego Uniwersytetu Warszawskiego. Od 1953 pracownik naukowy, a od 1957 prof. Instytutu Sztuki PAN. Organizator wielu wystaw autor katalogów i artykułów; Tadeusz Wierzejski (1892-1974) kolekcjoner, antykwariusz lwowski i krakowski, kolekcjoner malarstwa, porcelany, tkanin orientalnych, zegarów. Ofiarodawca wielu obiektów do zbiorów Zamku Królewskiego na Wawelu i Muzeum Okręgowego w Toruniu

¹²⁶ S. Iwaniak, op. cit.

¹²⁷ op. cit., s. 109- 232; E. Wierzbicka, op. cit., s. 40

intensywnych prac nie ustawiano w staraniach o uregulowanie stanu prawnego i nowego statutu muzeum. 25 września 1946 roku zaproszono na posiedzenie muzealnej Rady Naukowej znanego artystę grafika i ówczesnego kierownika kieleckiej drukarni „Jedność” – Adama Póltawskiego¹²⁸. Jednym z punktów prowadzonych obrad było rozpatrzenie projektu pieczęci firmowej muzeum. Przedstawiona praca A Póltawskiego została zaaprobowana ...z dodaniem do środkowej części pieczęci liter *M* i *Ś*, po obu stronach krzyża świętokrzyskiego, który zgodnie z życzeniem Rady ma być symboliczną częścią pieczęci¹²⁹. Odciski jej w kolorze zielonym i czarnym spotykamy na wielu drukach muzealnych i zbiorach biblioteki MŚ z lat 1946-1949. W grudniu 1946 roku prof. Juliusz Nowak-Dłużewski zrezygnował ze stanowiska dyrektora muzeum i rozpoczął pracę naukową w Warszawie. 1 lutego 1947 r. NDMiOZ powołała na dyrektora Muzeum Świętokrzyskiego Edmunda Massalskiego. Muzeum przeszło wstępną fazę organizacyjną, ale nadal pozostawało bez oficjalnej rejestracji. W połowie listopada 1947 roku, kielecka Rada Narodowa podjęła decyzję o przekazaniu MŚ pod opiekę Wojewódzkiemu Związkowi Samorządowemu, co miało zapewnić placówce stały rozwój i utrzymanie, ale ostateczną sytuację prawną i finansową MŚ uregulowało dopiero jego upaństwowienie. Tymczasem przed nowym dyrektorem stały trudne zadania do realizacji: rozszerzenie powierzchni lokalowej niezbędnej dla przyszłych ekspozycji i magazynów zabezpieczających muzealia; skompletowanie kadry pracowników dla przyszłych prac konserwatorskich i naukowego opracowania zabytków, organizację stałych i czasowych ekspozycji współpraca z muzeami i miejscowym środowiskiem artystycznym; utworzenie działu oświatowego zapewniającego przewodnictwo, odczyty i wykłady dla potrzeb zwiedzających.

W 1947 roku zakończono, rozpoczęty jeszcze poprzedniego roku, remont sal na pierwszym piętrze zespołu budynków kamienicy „Pod Filarami”. Wówczas odbyło się oficjalne otwarcie Muzeum Świętokrzyskiego (24 sierpnia), którego dokonał Minister Kultury i Sztuki dr Stefan Dybowski w obecności Ministra Oświaty dr. Antoniego Rybarskiego oraz przewodniczącego WRN w Kielcach Eugeniusza Wiślicz-Iwańczyka, Józefa Ozgi-Michalskiego, prof. Jana Zachwatowicza – reprezentującego NDMiOZ, które udzieliło m.in. subwencji na remont. W roku następnym zarząd MŚ po długich pertraktacjach otrzymał zgodę na odbudowę zniszczonej podczas wojny oficyny (przy ul. Orlej przylegającej do budynku usytuowanego od strony pl. Partyzantów). Prace rozpoczęte 1947 roku nadzorował od strony architektonicznej i zakończył w 1948 roku prof. Bohdan Pniewski.

W kwietniu 1948 roku dyrektor Edmund Massalski i kustosz Seweryn Borkiewicz ukończyli Kurs Muzeologiczny urządzony w Krakowie przez Min. Kultury i Sztuki. W tym też roku we wrześniu dyrektor Massalski reprezentował MŚ na

¹²⁸ Adam Póltawski (1881-1952) artysta grafik, drukarz, pedagog. Studia w Akademii Sztuk Pięknych i Uniwersytetu Jagiellońskiego (historia sztuki i nauki przyrodnicze) w Krakowie. Potem za granicą w Monachium, Paryżu i Lipsku. Autor opracowań graficznych książek, plakatów, drzeworytów, ekslibrisów. Wykładowca technik drukarskich i graficznych w Szkole Przemysłu Graficznego i Wyższej Szkole Dziennikarskiej w Warszawie. Podczas okupacji członek Tajnego Koła Miłośników Grafiki i Ekslibrisu, członek i działacz ZPAF, wynalazca tzw. antykwy polskiej

¹²⁹ AP Kielce, Muzeum Świętokrzyskie w Kielcach 1947-1961, Dział I Ogólnoadministracyjny. sygn. 3. Księga protokołów 1945-1951, k. 71; tłok pieczęci znajduje się w zbiorach Działu Historii Muzeum Narodowego w Kielcach

XIX Zjeździe Delegatów Związku Muzeów w Polsce (Bydgoszcz, Toruń – Frombork). W 1948 roku rozpoczął pracę w muzeum na stanowisku kustosa dr Andrzej Oleś przedwojenny konserwator zabytków województwa kieleckiego, który roztoczył opiekę nad zbiorami grafiki i ich inwentaryzowaniem¹³⁰. Wspólnie z dyrektorem E. Massalskim, kustoszem S. Borkiewiczem oraz kustoszem Aleksandrą Dobrowolską¹³¹ kierującą działalnością oświatową, tworzył kadrę naukową MŚ w chwili jego upaństwowienia (31 grudzień 1949). Upaństwowienie Muzeum Świętokrzyskiego, podobnie jak większości ówczesnych muzeów polskich, miało zasadnicze znaczenie dla przyszłości tych instytucji. Stwarzało podstawy dalszego rozwoju, stawiając jednocześnie przed ich pracownikami nowe zadania. Dawało możliwości zwiększenia zatrudnianych kadr niezbędnych do szerokich działań oświatowych. Wkrótce Muzea Narodowe i główne muzea w miastach wojewódzkich otrzymały status i tytuł muzeów okręgowych, sprawujących opiekę merytoryczną nad muzeami regionalnymi. Muzeum Świętokrzyskie jako muzeum okręgowe, pełniło tę funkcję w odniesieniu do muzeów województwa kieleckiego¹³².

DZIAŁALNOŚĆ WYSTAWIENNICZA, WYDAWNICZA I OŚWIATOWA W LATACH 1945-1949

Początkowo warunki lokalowe w „Kamienicy pod Filarami” nie pozwalały na organizację wystaw, o czym już wspomiano. Pierwsze próby wystawiennicze

¹³⁰ Andrzej Zygmunt Oleś (1886-1952) artysta malarz, prawnik. Studia w Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie oraz na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego (1907-1913). W 1919 sekretarz w Urzędzie Konserwatorskim przy Uniwersytecie Warszawskim w Krakowie. W latach 1929-1931 konserwator okręgowy w Krakowie, 1936-1939 konserwator województwa kieleckiego. W czasie okupacji 1944-1945 wykłady z historii sztuki na tajnym Uniwersytecie Ziemi Zachodnich w Kielcach. Po wojnie od 1945-1952 Wojewódzki Konserwator Zabytków w Kielcach. Działał w Towarzystwie Muzeum Świętokrzyskiego i Towarzystwie Miłośników Sztuki. Uprawiał malarstwo sztalugowe (pejzaż, sceny rodzajowe, portrety) oraz grafikę i rysunek

¹³¹ Aleksandra Dobrowolska (1906-1989) filolog, muzeolog. Studia filologiczne na Uniwersytecie Warszawskim im. Józefa Piłsudskiego ukończone w 1930 r. Praca w bibliotece Politechniki Warszawskiej, potem w latach 1932-1939 w Miejskim Gimnazjum i Liceum im. J. Kochanowskiego w Warszawie. Podczas okupacji przebywała w Anglii, pracując jednocześnie w londyńskim wydawnictwie książek dla szkół. Do Polski wróciła w 1947 roku. Od 1949 roku do 1971 w Muzeum Świętokrzyskim, początkowo kierowała działalnością oświatową, w latach 1951-1955 organizowała wystawy regionalne i opiekowała się do 1968 roku Działem Etnografii. Od 1968-1971 pracowała na stanowisku kuratora muzeów biograficzno-literackich. Założycielka Muzeum Lat Szkolnych Stefana Żeromskiego (1964). W 1968 w Muzeum Świętokrzyskim organizowała stałą ekspozycję etnograficzną. Przyczyniła się do powstania stałej ekspozycji biograficzno-literackiej Muzeum Henryka Sienkiewicza i Muzeum Jana Kochanowskiego w Czarnolesie. Autorka wielu artykułów dotyczących MŚ opublikowanych na łamach prasy lokalnej oraz szkiców o kulturze ludowej

¹³² J. Kuczyński: *XXX lat muzealnictwa kieleckiego w Polsce Ludowej* Rocznik MŚ t. 9, 1992, s. 9-40

MŚ podjęło współpracując z reaktywowanym 10 lutego 1945 roku, kieleckim oddziałem Związku Zawodowego Polskich Artystów Plastyków (ZZPAP). Tymczasowym miejscem wystaw stały się sale pałacu biskupiego, będącego wtedy siedzibą kieleckiego Urzędu Wojewódzkiego (UW)¹³³. W październiku 1945 roku uruchomiono tam *Pierwszą Wystawę Plastyków* a w grudniu *Drugą Wystawę Malarstwa, Rzeźby i Grafiki ZZPAP w Kielcach*. Obie prezentowały prace kieleckiego środowiska artystycznego¹³⁴. Kiedy MŚ otrzymało propozycję od Muzeum Narodowego w Warszawie pokazania kielczanom wystawy objazdowej, ZZPAP użyczyło na jej potrzeby skromny trzypokojowy lokal przy ul. Sienkiewicza 51. Wystawa nosiła nazwę *Ruiny Warszawy* i obrazowała zniszczenia stolicy podczas wojny. Składały się nań rysunki, akwarele i gwasze 34 współczesnych polskich artystów plastyków. Trwającą od stycznia do końca lutego 1946 roku wystawę, zwiedziło 3025 osób (w tym 150 stanowili uczniowie szkół miejskich, 2500 uczestnicy wycieczek szkolnych i dorośli indywidualnie zwiedzający wystawę)¹³⁵. Ważnym wydarzeniem w życiu kulturalnym Kielc była następna ekspozycja zorganizowana w salach pałacu w czerwcu 1946 roku pod nazwą *Polska 1939-1945*, która gromadziła 63 prace malarzy, grafików i rzeźbiarzy ze środowiska kielecko-radomskiego. Określano ją jako najważniejszą wystawę sztuki współczesnej, powstałą dzięki inicjatywie Wydziału Kultury UW w Kielcach, ZZPAP oraz MŚ. Bezpośredni protektorat nad wystawą objął wojewoda kielecki Eugeniusz Wiślicz-Iwańczyk. Towarzyszył jej konkurs plastyczny pod nazwą *Walka z okupantem*, zorganizowany przez związek byłych partyzantów. W ciągu dwóch miesięcy trwania ekspozycję zwiedziło 4000 osób¹³⁶.

Zarząd MŚ w 1946 roku podjął decyzję o przygotowaniu pierwszej własnej wystawy, która pokazywała część dzieł sztuki uratowanych i przywiezionych do muzeum w ramach akcji zabezpieczającej mienie podworskie. Wyboru 77 eksponatów dokonała delegacja NDMiOZ z Warszawy. Wśród wybranych zabytków znalazły się m.in. portrety z XVII wieku (Piotra Myszkowskiego, Ferdynanda Sołtyka, Jana Wielopolskiego, Jana III Sobieskiego, Jerzego Ossolińskiego), obrazy, grafiki holenderskie i włoskie, meble i wyroby rzemiosła artystycznego zdobiące niegdyś wnętrza od XVI do XVII wieku. Z trudem pomieszczono je w czterech salkach parteru „Kamienicy pod Filarami”. Wystawa otrzymała nazwę *Wiek XVI i XVII*. Czynna od 23 października 1946 do końca czerwca roku następnego¹³⁷. Godnym odnotowania faktem było ukazanie się towarzyszącego wystawie skromnego katalogu – pierwszego wydawnictwa MŚ. Druk katalogu wykonała drukarnia

¹³³ Pałac biskupów krakowskich, zwany również potocznie zamkiem kieleckim, w latach 1919-1939 oraz 1945-1971 był siedzibą władz wojewódzkich

¹³⁴ J.M. Gisges, *Życie kulturalne Kielc po wojnie*, w: *Pamiętnik Kielecki. Przeszość kulturalna regionu*, Kielce 1947, s. 209-306; *Historia Muzeum Świętokrzyskiego 1945-1961...* s. 33

¹³⁵ *O kieleckim środowisku plastycznym*, „Zeszyty kieleckie”, Łódź 1971, s. 68; A. Zych, *Kieleckie wystawy sztuki*, „Studia kieleckie”, Kielce 1981, nr 2/30, s. 74-75 (w.b.) *Refleksje powystawowe*. „Cychry”. Miesięcznik poświęcony zagadnieniom upowszechniania kultury, Kielce 1946, nr 2-3, s. 18

¹³⁶ *Wystawa Polska 1939-1945*. Konkurs *Walka z okupantem*, „Cychry”, Kielce 1946, nr 7-8, s. 6-7

¹³⁷ J. N.D. (Juliusz Nowak-Dłużewski), *Wystawa Wiek XVI-XVII*, „Cychry” 1946, nr 9-10, s. 9

„Jedność” w Kielcach, działająca pod kierownictwem wspomnianego artysty grafika Adama Póltawskiego, zapewne mającego wpływ na układ typograficzny druku¹³⁸. Tego samego roku z okazji 200-lecia urodzin Tadeusza Kościuszki, obchodzonego uroczystie w całej Polsce MŚ wydało własnym nakładem (przy zasiłku Wydziału Nauki Min. Oświaty) pierwszy tom „Biblioteki Muzeum Świętokrzyskiego” poświęcony poezji z okresu powstania kościuszkowskiego. Pomysłodawcą serii i redaktorem wydania było dyrektor muzeum dr Juliusz Nowak-Dłużewski. On też dokonał wyboru i opracowania ponad 70 utworów poetyckich. Skład główny tekstu wykonała księgarnia Stanisława Arcta w Warszawie, a druku kielecka drukarnia „Jedność”¹³⁹. Rok zakończyła *Wystawa Gwiazdkowa* współorganizowana przez MŚ i ZZPAP w salach pałacu. Następny rok 1947, już z nowym dyrektorem Edmundem Massalskim, był bardzo pracowity dla Muzeum, które zostało włączone w obchody *Świętokrzyskich Dni Kultury* (ŚDK), imprezy w założeniach cyklicznej, mającej zaprezentować dorobek kulturalny Ziemi Kieleckiej. Miejscowy Wydział Kultury i Sztuki UW w porozumieniu z Ministerstwem Kultury i Sztuki oraz ND-MiOZ postanowiły, aby w sierpniu w ramach ŚDK dokonać oficjalnego otwarcia kieleckiej placówki muzealnej, nota bene działającej już od 1945 roku. Na początku lutego 1947 roku zarejestrowano Stowarzyszenie Świętokrzyskich Dni Kultury, które miało zorganizować imprezy towarzyszące. Przewodniczącym stowarzyszenia został Włodzimierz Bartoszewicz, wiceprzewodniczącym Jan Maria Gisges. Grono Stowarzyszenia ŚDK podzielono na sekcje tematyczne, które przygotowywały i kierowały poszczególnymi imprezami¹⁴⁰. Były to: Sekcja Organizacyjna – przewodniczący Jan Maria Gisges, Sekcja Ochrony Zabytków – przewodniczący Andrzej Oleś, Sekcja Muzyczna – przewodniczący Marian Stroński, Sekcja Plastyczna – przewodniczący Zygmunt Kinastowski, Sekcja Teatralna – przewodniczący Hugo Moryciński, Sekcja Finansowa – przewodniczący Antoni Strigl, Sekcja Literacka – przewodniczący Jan Maria Gisges, Sekcja Redakcyjna – przewodniczący Juliusz Nowak-Dłużewski, Sekcja Teatrów i Muzyki Ludowej – przewodniczący Jan Aleksander Zaremba, Sekcja Turystyczna – przewodniczący Edmund Massalski. Stowarzyszenie ŚDK zgromadziło więc przedstawicieli różnych dziedzin kultury, instytucji i środowisk artystycznych¹⁴¹. Już w lutym 1947 roku, ukazało

¹³⁸ [katalog wystawy] *Wiek XVI i XVII. Malarstwo, grafika, rzeźba, sprzęty*, Kielce, Muzeum Świętokrzyskie, październik-grudzień 1946, 23 s., nakład 800 egz.

¹³⁹ J. Nowak-Dłużewski, *Poezja powstania kościuszkowskiego*, Kielce, Muzeum Świętokrzyskie, 1946, 152 s. + 60 tabl., nakład 1000 egz.

¹⁴⁰ A. Jachimczyk, op. cit., s. 91-93

¹⁴¹ Włodzimierz Bartoszewicz (1899-1983) malarz. Studia na ASP Kraków. W latach 1945-1947 naczelnik kieleckiego Wydziału Kultury i Sztuki UW, wiceprezes ZZPAP w Kielcach; Jan Maria Gisges (1914-1983) poeta, prozaik, działacz kulturalny. Studia 1934-1939 Filologia Polska na Uniwersytecie Warszawskim. Podczas wojny w Szarych Szeregach, aresztowany w 1943, przebywał w obozie Auschwitz-Birkenau do 1945 r. Po wojnie w Kielcach, udział w życiu kulturalnym miasta m.in. red. Miesięcznika „Cychry”, współzałożyciel Kieleckiego Klubu Literackiego, w latach 1945-1949 kierownik Wydziału Kultury Uniwersytetu Warszawskiego. Od 1951 w Warszawie, sekretarz ZG Związku Literatów Polskich do 1975 roku. Naczelnik Wydziału Literatury w Ministerstwie Kultury i Sztuki; Marian Stroński (1907-1957) dyrygent. Studia 1928-1934 na Wydziale Teorii Kompozycji i Dyrygentury Państwowej Wyższej Szkoły Muzycznej w Warszawie.

się pod szyldem MŚ i Kieleckiego Klubu Literackiego, pierwsze wydawnictwo związane z ŚDK. Była nim *Antologia współczesnej liryki świętokrzyskiej* prezentująca wybór poezji czternastu młodych poetów związanych z regionem kieleckim. Wstęp do *Antologii* napisał Juliusz Nowak-Dłużewski, a wyboru tekstów dokonał Jan Maria Gisges. Okładkę tomu zaprojektował Zygmunt Kinastowski. Układ typograficzny stworzył Adam Półtawski w drukarni „Jedność”, który na karcie tytułowej umieścił charakterystyczny element dekoracyjny – fabryczny zdobnik drukarni o motywach roślinnych¹⁴². Mimo przygotowań do czekających muzeum uroczystości, realizowano podstawowe cele oświatowe, organizując wystawę zabytków archeologicznych z własnych zbiorów muzealnych. Wystawę specjalnie przygotowaną dla potrzeb programu szkolnego, od kwietnia do czerwca zwiedzili uczniowie dziesięciu szkół powszechnych i dziewięciu średnich. Pod koniec czerwca 1947 roku w salach muzealnych gościli znów kielccy plastycy z *IV Wystawą Bieżącą*¹⁴³. W dniach 12-13 czerwca 1947 roku w MŚ odbyła się narada, w której wzięli udział: prof. dr Ksawery Piwocki, prof. dr Michał Walicki, dr Tadeusz Dobrzeniecki, Włodzimierz Bartoszewicz oraz dyrektor MŚ Edmund Massalski, dr Andrzej Oleś i kustosz Seweryn Borkiewicz¹⁴⁴. Uczestnicy

---

Założyciel i kierownik artystyczny Wojewódzkiej Orkiestry Symfonicznej w Kielcach 1945-1955, dyrektor Kieleckiej Państwowej Średniej Szkoły Muzycznej. Następnie w Gdańsku, kierownik muzyczny Państwowego Teatru „Wybrzeże”; Zygmunt Kinastowski (1904-1966) artysta, grafik i malarz. Studia 1923-1928 w Państwowej Szkole Przemysłu Artystycznego w Krakowie na Wydziale Malarstwa i Grafiki. Uprawiał grafikę warsztatową (drzeworyt), użytkową (plakat, akcydensy), malarstwo sztalugowe (olej, tempera, akwarela), rysunek (tusz, węgiel). Projektował ozdobne oprawy książkowe m.in. w pracowniach krakowskich Piotra Grzywy i Roberta Jahody. Udział w wystawach krajowych i zagranicznych. W Kielcach w latach 1945-1953 w ZZPAP, pierwsza nagroda w konkursie na plakat „Świętokrzyskie Dni Kultury”, potem w Kieleckiej Pracowni Wojewódzkiej Komisji Planowania Gospodarczego; Hugo Moryciński (1904-1973) aktor, reżyser, dyrektor teatrów. Studia w latach 1926-1927 na Wydziale Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego. Praca w kieleckiej kancelarii adwokackiej, potem w Warszawie w latach 1931-1934 w Teatrze „Reduty” i Teatrze Polskim. Dyrektor Teatru „Popularnego”, kierownik artystyczny Teatrów Miejskich. Podczas II wojny udział w powstaniu warszawskim, aresztowany i więziony w obozie w Murnau. Po powrocie do Polski w latach 1945-1946 reżyser Miejskich Teatrów Dramatycznych w Warszawie oraz w okresie 1946-1950 dyrektor i kierownik artystyczny Teatru im. Stefana Żeromskiego w Kielcach i Radomiu. Potem w latach 1950-1952 w Teatrze Dramatycznym w Warszawie, 1952-1955 w Teatrze Wybrzeże w Gdańsku, 1955-1958 dyrektor Teatru im. Siemaskowej w Rzeszowie. W 1958 dyrektor Państwowych Teatrów Ziemi Pomorskiej Bydgoszcz-Toruń. Od 1961-1972 dyrektor Teatru im. Wilama Horzycy w Toruniu. Wielokrotnie nagradzany na Festiwalu Teatrów Polski Północnej, który od 1973 roku przyznaje nagrodę dla młodych aktorów jego imienia

¹⁴² *Antologia współczesnej liryki świętokrzyskiej*, Kielce Muzeum Świętokrzyskie 1947, 104 s., nakład 2000 egz.; J. Sowiński, Adam Półtawski, *Typograf artysta*. Wrocław 1988, s. 201-288

¹⁴³ J.M. Gisges, *Życie kulturalne Kielc...* s. 300

¹⁴⁴ *Historia Muzeum Świętokrzyskiego 1945-1961...* s. 35; Tadeusz Dobrzeniecki (1914-1999) historyk sztuki. Kustosz Muzeum Narodowego w Warszawie i twórca

rozmów stwierdzili, że zgromadzone zbiory muzeum pozwalają na utworzenie odrębnego działu sztuki. Postanowiono przygotować na uroczystości sierpniowe, ekspozycję tych zbiorów tym razem rozszerzając chronologię od XVI do XIX wieku włącznie. Poddano konserwacji 76 obrazów, której dokonał radomski artysta malarz Jan Umiński¹⁴⁵. Uzupełnieniem miały być dwa pokazy obiektów archeologicznych i etnograficznych. Ostatecznie wystawa objęła 340 obiektów, na które przeznaczono parter (trzy salki i hol) oraz pierwsze piętro (pięć sal i hol) kamienicy przy pl. Partyzantów. Na parterze eksponowano sztukę sakralną i ludową (m.in.: rzeźby, meble holenderskie z XVII w., malarstwo portretowe XVII i XVIII w.). Hol pierwszego piętra wykorzystano na pokazanie mebli stylowych z XVIII i XIX wieku, a także obrazów malarzy polskich działających w tym okresie. Korytarz między salami zdobiły grafiki angielskie i francuskie¹⁴⁶. Całość uzupełniały dwa małe pokazy zabytków archeologicznych i etnograficznych, fotografie i modele zabytków architektury województwa kieleckiego. Wyeksponowane muzealia, podczas otwarcia MŚ 24 sierpnia 1947 roku, w późniejszym okresie dały podstawę do powstania merytorycznych działów: sztuki (w 1947) archeologii (w 1949), etnografii (w 1950). Na uroczystości ŚDK muzeum przygotowało wydawnictwo opracowane przez Juliusza Nowaka-Dłużewskiego, dotyczące Ziemi Kieleckiej i jej znaczenia w kulturze ogólnopolskiej na przestrzeni wieków. Praca zawierała rys historyczny kultury regionu, poczynając od epoki piastowskiej aż do końca XIX wieku. Podobnie jak poprzednia, publikacja ukazała się dzięki wsparciu Wydziału Nauki Ministerstwa Oświaty. Wydrukowana została czcionkami „antyczny polskiej” i w układzie typograficznym Adama Półtawskiego¹⁴⁷. Realizacja tych przedsięwzięć MŚ możliwa była dzięki wsparciu finansowemu funduszu Stowarzyszenia ŚDK, korzystającego z dotacji Wojewódzkiej Rady Narodowej w Kielcach.

Jeszcze w 1947 roku działalność wystawiennicza muzeum została ukierunkowana na zwiększenie ilości wystaw czasowych. W dniach 14-30 września w salach muzeum czynna była wystawa objazdowa zorganizowana przez Muzeum Narodowe w Warszawie. Wystawa pod nazwą *Dzieje cywilizacji w Polsce – Jana Matejki*, prezentowała 12 szkiców autorstwa tego artysty malarza wykonanych do cyklu obrazów dotyczących ważnych wydarzeń z dziejów Polski. Otwarcia ekspozycji dokonał ówczesny dyrektor warszawskiego Muzeum Narodowego – prof. Stanisław Lorentz¹⁴⁸. Jak już wielokrotnie wspomniano stałym współorganizatorem

---

jego Galerii Średniowiecznej. Wykładowca Uniwersytetu Warszawskiego, Akademii Teologiczno-Katolickiej i Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego

¹⁴⁵ Jan Umiński (1903-1949) artysta malarz, konserwator. Studia na WSSP im. W. Gersona w Warszawie oraz w Wolnej Szkole Malarstwa w Krakowie. W latach 1927-1932 Akademia Sztuk Pięknych w Krakowie na Wydziale Malarstwa. W latach 1935-1936 studia malarskie we Francji i krajach Skandynawii. Członek TZSP Zachęta (Warszawa). Zajmował się konserwacją malarstwa. Uprawiał malarstwo sztalugowe (olej, tempera, akwarela). Brał udział w wielu wystawach krajowych m.in. *Polska 1939-1945, Walka z okupantem* (Kielce – 1946)

¹⁴⁶ por. *Historia Muzeum Świętokrzyskiego 1945-1961...*, s. 36-37

¹⁴⁷ J. Nowak-Dłużewski: *Udział regionu kieleckiego w kulturze narodu*, Kielce Muzeum Świętokrzyskie 1947, 88 s., nakład 2000 egz.

¹⁴⁸ J. Staszewska, U. Raszczyńska, *Cykl obrazów „Dzieje cywilizacji w Polsce Jana Matejki. Wystawa objazdowa”*, Muzeum Narodowe w Warszawie, Warszawa 1947, 27 s.

wystaw czasowych z MŚ, był od 1945 roku kielecki ZZPAP. Rada Nadzorcza muzeum postanowiła zagwarantować kieleckim artystom plastynom na okres trzech najbliższych lat prawo organizowania wystaw w dużej sali „Kamienicy pod Filarami”. Umowę podpisano 17 września 1947 roku, ale tymczasem ostatnią kończącą rok *Wystawę Gwiazdkową* pokazano w salach pałacu kieleckiego¹⁴⁹. Ze względu na szczupłość personelu zatrudnionego w MŚ, który łącznie z dyrektorem liczył wówczas cztery osoby, pojawił się problem przewodnictwa po wystawach dla grup odwiedzających muzeum. Kuratorium Kieleckiego Okręgu Szkolnego, oddelegowało w skład Rady Naukowej MŚ Stanisława Maniaka (działacza oświatowego), który pomógł w zorganizowaniu konferencji dla nauczycieli szkół kieleckich poświęconej ustaleniu zasad instruktażu dla kierowników wycieczek szkolnych. Ponadto dla uczniów liceów urządzono kurs przewodnicki po wystawach. Zakończenie prac remontowych w budynku sąsiadującym z „Kamienicą pod Filarami” i uzyskanie nowej powierzchni wystawienniczej w pierwszym kwartale 1948 roku dało możliwość udostępnienia sal na potrzeby *Wystawy prac współczesnych malarzy i grafików kieleckich* (ZZPAP) oraz prezentacji własnych zbiorów MŚ m.in. *Wystawy obrazów Leona Wyczółkowskiego i Malarstwa okresu Młodej Polski*¹⁵⁰. Potem dotarła do Kielc z Warszawy wystawa objazdowa ukazująca *Piękno Ziem Zachodnich* w przedwojennych fotografiach polskich artystów fotografików (ze zbiorów Zarządu Głównego PTK)¹⁵¹. II kwartał 1948 roku zaowocował wystawą poświęconą 35-letniej działalności kustosa MŚ dr. Andrzeja Olesia, na której znalazły się obrazy i grafiki jubilata. Wystawie towarzyszył niewielki katalog wydany przez ZZPAP i kielecki UW, którzy byli organizatorami ekspozycji w salach muzeum¹⁵². W czerwcu 1948, znów zawitała do MŚ wystawa objazdowa. Tym razem z Muzeum Narodowego w Krakowie opracowana przez tamtejszy Dział Wystaw Objazdowych, ukazująca postać Tadeusza Kościuszki. Rok 1948 zakończyło ostatnie wydawnictwo MŚ, którego druk nadzorował Adam Półtawski. Były to *Opowieści krajobrazu* pióra Jana Marii Gisgesa, z barwną okładką zaprojektowaną przez Władysława Markiewicza¹⁵³. Plany ekspozycyjne na rok następny przedstawiały się obiecująco, bowiem zakończono remont oficyny przy ulicy Orlej. Początek roku przyniósł dwie wystawy sztuki współczesnej *Salon Wiosenny* – kieleckiego ZZPAP oraz *Pokonkursową wystawę tkactwa i ceramiki*, której organizatorem był Wydział Kultury i Sztuki UW¹⁵⁴. Częstym gościem MŚ był wówczas dr Marian Tyrowicz, historyk przyjeżdżający do Kielc z Krakowa. Wizyty te były związane z przygotowaniem do wystawy organizowanej przez muzeum

¹⁴⁹ [katalog wystaw] *Sztuka Kieleccyzny po 1945 roku ze zbiorów Muzeum Narodowego i Biura Wystaw Artystycznych w Kielcach*, red. I. Rajkowska, Muzeum Narodowe w Kielcach, Kielce, (wrzesień 2005-luty 2006) 2005, s. 128

¹⁵⁰ E. Massalski, *Muzeum Świętokrzyskie w Kielcach*, Sprawozdanie z działalności muzeów za rok 1947 i I kwartał 1948, „Kwartalnik Muzealny” R. 1, 1948, z. I-IV, s. 92-93

¹⁵¹ *Wystawa Fotograficzna Ziem Odzyskanych*, „Ziemia”, R. 37, 1947, marzec-kwiecień, s. 83

¹⁵² *Katalog Wystawy Jubileuszowej 35-letniej pracy artystycznej Andrzeja Olesia zorganizowanej przez Wojewódzki Wydział Kultury i Sztuki i Związek Zawodowy Polskich Artystów Plastyków*. Kielce 1948, 12 s.

¹⁵³ J.M. Gisges, *Opowieści krajobrazu – poemat partyzancki*, Muzeum Świętokrzyskie Kielce 1947, 64 s.

¹⁵⁴ por. TABELA 5

kieleckie i poświęconej znanej postaci z kart historii XIX wieku – ks. Piotrowi Ściegiennemu (pochodzącemu z pobliskiej Bilczy)¹⁵⁵. Do współpracy z MŚ zachęcił dr. Mariana Tyrowicza dyrektor Edmund Massalski, znający już jego publikacje dotyczące ks. Piotra Ściegiennego¹⁵⁶. Projekt i pomysł wystawy został przyjęty przychylnie przez NDMiOZ, która przyznała subsydlum pokrywające koszty ekspozycji. Wystawa miała być podstawą do utworzenia w MŚ działu społecznego (historycznego), wymagała jednak dość szerokiej kwerendy naukowej. W poszukiwaniu niezbędnych dokumentów i eksponatów M. Tyrowicz otrzymał pomoc kustosa Seweryna Borkiewicza. Wspólnie odwiedzili wszystkie miejscowości związane z działalnością ks. Piotra Ściegiennego na terenie Kielecczyzny i Lubelszczyzny¹⁵⁷. Ostatecznie dr Tyrowicz pozyskał na wystawę dokumenty z: archiwów (Krakowa, Kielc, Lublina, Łodzi i Radomia), bibliotek (m.in. z Bibliotek: XX Czartoryskich, Jagiellońskiej w Krakowie, Kórnickiej, im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie, Biblioteki Narodowej w Warszawie, ZN im. Ossolińskich we Wrocławiu, Uniwersyteckiej w Poznaniu, Katolickiego Uniwersytetu w Lublinie), a także eksponaty z 13 muzeów i ze zbiorów instytucji państwowych, m.in. Państwowego Instytutu Historii Sztuki i Inwentaryzacji Zabytków w Warszawie, Instytutu Badań Regionalnych w Kielcach i innych. Ponadto 28 osób prywatnych użyczyło swoich zbiorów. Łącznie na wystawie znalazło się 325 obiektów. Ekspozycję rozłożono w trzech salach i z podziałem na dziesięć działów tematycznych. Oprawę plastyczną przygotował kustosz dr Andrzej Oleś. Patronat nad wystawą objął Władysław Kowalski marszałek sejmiku RP. Otwarcia dokonano 2 czerwca 1948 roku. Wśród gości przybyłych na uroczystość, oprócz przedstawicieli władz państwowych i miejscowych znaleźli się delegaci z muzeów z prof. Stanisławem Lorentzem na czele, któremu organizatorzy wystawy zawdzięczali wiele fachowych uwag. Przybyła również licznie rodzina Ściegiennych, wdzięczna ...*za odnowienie sławy ich wielkiego przodka*¹⁵⁸. Wystawie towarzyszył katalog o charakterze popularno-naukowym autorstwa M. Tyrowicza, wydany przez MŚ z subwencji otrzymanej od Ministerstwa Kultury i Sztuki (NDMiOZ). Druku wydawnictwa podjęła się Drukarnia Związkowa w Krakowie. Materiałem ilustracyjnym były fotografie Włodzimierza Benesza, Stanisława Kolowcy i Marka Rostworowskiego z Krakowa, Franciszka Gładysza z Kielc oraz Kazimierza Weryskiego z Lublina. Okładkę zdobiła fotografia rysunku przedstawiająca podobiznę ks. Piotra Ściegiennego wykonana przez studenta ASP w Krakowie Włodzimierza Tadeusza Ściegiennego¹⁵⁹. Na tylnej okładce katalogu umieszczono sygnet wydawniczy muzeum, opracowany na bazie pieczęci firmowej wg projektu Adama Półtawskiego z 1946 roku¹⁶⁰.

¹⁵⁵ M. Tyrowicz (1901-1990) historyk

¹⁵⁶ M. Tyrowicz, *Inedita ks. Piotra Ściegiennego w: Pamiętnik kielecki. Przeszłość kulturalna...*, s. 154-169; tenże: *Sprawa ks. Piotra Ściegiennego*, Warszawa 1948

¹⁵⁷ Wspomnienia z pobytu w Kielcach i okolicach Gór Świętokrzyskich podczas pracy nad wystawą zawarł M. Tyrowicz w: *W poszukiwaniu siebie... Wspomnienia i refleksje*, T. 2, *Krakowskie lata*, Lublin 1988, s. 17, 126-132

¹⁵⁸ op cit., s. 131

¹⁵⁹ Włodzimierz Tadeusz Ściegienny (1921-1990) artysta malarz. Studia na Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie. Wnuk ks. Piotra Ściegiennego po bracie Karolu. Autor portretu ks. Ściegiennego wykonanego węglem w 1949 roku, którego oryginał ofiarował Muzeum Świętokrzyskiemu

¹⁶⁰ M. Tyrowicz, *Katalog Wystawy Historycznej. Ks. Piotr Ściegienny na tle epoki*, Kielce

Muzeum wydało wówczas drobny druk 15-stronicowej bibliografii sporządzonej przez M. Tyrowicza¹⁶¹. Wystawa czynna od 2 czerwca do 13 października 1949 cieszyła się dużą popularnością wśród zwiedzających, których liczba przekroczyła 40 000 osób. Wśród zwiedzających około 15 000 stanowiła młodzież, a 26 000 dorośli¹⁶². Fragmenty wystawy uwieczniła Polska Kronika Filmowa pokazując je jako dodatek numeru 35/1949. Staranne naukowe przygotowanie wystawy a szczególnie odnalezienie nieznanych dokumentów dotyczących biografii ks. Ściegiennego stały się w późniejszym czasie impulsem do dalszych badań historycznych¹⁶³. W październiku 1949 roku zorganizowano jeszcze pięć mniejszych wystaw. Pierwszą była *Wystawa Polskich Artystów Plastyków Okręgu Warszawskiego*, którą do Kielc sprowadził Kielecki Oddział ZZPAP. Prezentowała 63 prace z zakresu malarstwa rzeźby i grafiki. Drugą była zorganizowana na pierwszym piętrze „Kamienicy pod Filarami”, wystawa dotycząca pięcioletnich osiągnięć wydawnictwa „Czytelnik”, szczytującego się czteromilionowym nakładem książek i blisko czterdziestomilionowym nakładem czasopism wydanych od 1945 roku. Charakter poglądowy miała wystawa kieleckiego Koła Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej ilustrująca na planszach opiekę społeczną w ZSRR. Również w tym okresie uruchomiono wystawę kieleckich artystów plastyków pod tytułem *Wystawa Jesienna*. Z myślą o młodzieży oraz miłośnikach przyrody i geologii Gór Świętokrzyskich, w oficynie przy ulicy Orlej, uruchomiono od dwóch lat przygotowywaną stałą wystawę przyrodniczo-geologiczną. Projekt zorganizowania wystawy w MS zapadł w 1947 roku na walnym zebraniu Polskiego Towarzystwa Geologicznego. Dużą pomoc w organizacji okazało Muzeum Ziemi z Warszawy, używając niezbędnego sprzętu. Część przyrodnicza zajęła parter oficyny pokazując okazy botaniczne i zoologiczne, na piętrze zaś umieszczono okazy geologiczne¹⁶⁴. Rok zakończyły dwie wystawy objazdowe z Muzeum Narodowego w Krakowie. W połowie listopada 1949 roku wystawa historyczna *Bitwa pod Grunwaldem* na barwnych planszach, reprodukcjach i fotografiach, ukazała zwycięstwo nad Krzyżakami. Kopie broni, postacie rycerzy naturalnej wielkości oraz mapa plastyczna terenów bitwy przyciągały wyobraźnię widzów. Oryginałami na wystawie

---

Muzeum Świętokrzyskie 1949, 144 s., 10 tabl., nakład 1000 egz.; por. przyp. 129

¹⁶¹ M. Tyrowicz, *Bibliografia literatury i źródeł drukowanych dotyczących ks. Piotra Ściegiennego (1800-1890) odbitka z Katalogu Wystawy Historycznej pt.: Ks. Ściegienny na tle epoki w Muzeum Świętokrzyskim w Kielcach, wydanego nakładem Muzeum Świętokrzyskiego w Kielcach, Kraków 1949, 25 s.; nakład 200 egz.* Był to rodzaj bibliografii rozumowanej zawierającej 70 opisów podzielonych na trzy grupy tematyczne: literatura i źródła bezpośrednie do osoby i działalności ks. Ściegiennego, literatura i źródła pośrednie określające role działalności Ściegiennego na tle historycznym, dział artykułów okolicznościowych i publicystycznych opublikowanych w związku ze stuleciem rewolucji 1848 roku i Wiosny Ludów.

¹⁶² A. Dobrowolska, *Kapłan-patriota i bojownik. Po zamknięciu wystawy o księdzu Piotrze Ściegiennym „Słowo Ludu”* R. 1 1949, nr 22 (18 X)

¹⁶³ A. Massalski, *Rola kieleckiej wystawy prof. Mariana Tyrowicza w rozwoju badań nad spiskiem księdza Piotra Ściegiennego*, w: *Ksiądz Piotr Ściegienny epoka, dzieło, pokłosie*, red. Wiesław Caban, przedmowa Włodzimierz Diakow, Kielce 1996, s. 279-285

¹⁶⁴ „Wiadomości Muzeum Ziemi”, t. 4, 1948, s. 383-384; *Historia Muzeum Świętokrzyskiego 1945-1961...*, s. 38

były monety średniowieczne, topór, groty bełtów do kusz oraz szczątki rycerskich ostróg. Otwarcia wystawy 18 listopada dokonał wiceprezydent Kielc Janusz Moryciński. Aby udostępnić ekspozycję jak największej liczbie widzów, przedłużono godziny otwarcia muzeum (od godz. 9 do 21)¹⁶⁵. Następną wystawą objazdową *Mickiewicz – Puszkina* przygotowana przez Muzeum Narodowe z Krakowa, miała charakter rocznicowy. W 1948 roku minęła 150. rocznica urodzin Adama Mickiewicza, a w 1949 mijała 150. rocznica urodzin Aleksandra Puszkina. Na wystawę złożyły się głównie fotografie ilustrujące życie i twórczość obu pisarzy na tle ważnych wydarzeń historycznych. Pokazano również niewielką ilość pamiątek po Adamie Mickiewiczu (m.in. dwie fajki, szachy bilecik wizytowy z 1830 roku). Wystawę czynną od 29 listopada do 8 grudnia udostępniano (z wolnym wstępem), w godzinach od 9 do 20, a przewodnikami po niej byli kustosze z Krakowa i MŚ¹⁶⁶. Zaangażowanie dyrekcji i personelu MŚ w organizację własnych ekspozycji, a także rozwinięcie współpracy z innymi muzeami i instytucjami zaowocowało stale rosnącą liczbą zwiedzających Muzeum Świętokrzyskie¹⁶⁷.

Elżbieta Teofilowicz

¹⁶⁵ „Słowo Ludu” R. 1, 1949, nr 54 (19 X); Janusz Seweryn Moryciński (1906-1983)

¹⁶⁶ A. Dobrowolska: *Wystawa Mickiewicz – Puszkina w Muzeum Świętokrzyskim* „Słowo Ludu” R. 1, 1949, nr 65

¹⁶⁷ por. TABELA 6

TABELA 2

WYSTAWY ZORGANIZOWANE DO 1939 ROKU

<i>Wystawa pamiątek epoki napoleońskiej</i> (100. rocznica śmierci Napoleona)	1921 – 5-16 maja Organizator: Sekcja Muzealna PTK – Kielce Komisarze: Szymon Tadeusz Włoszek, Marta Hubicka, Edmund Padechowicz Miejsce ekspozycji: Muzeum PTK – Kielce, ul. św. Leonarda 4 Zb. eksp.: 156 eksponatów pochodzących ze zbiorów własnych muzeum oraz osób prywatnych (mundury oficerskie, Krzyże Legii Honorowej, monety, medale, dokumenty, meble z epoki)¹. Wystawę zwiedziło 1044 osoby
<i>Wystawa książki polskiej</i>	1926 – listopad Organizator: Sekcja Muzealna PTK – Kielce Komisarze: Marta Hubicka, Edmund Padechowicz Miejsce ekspozycji: Muzeum PTK – Kielce, ul. św. Leonarda 4 Zb. eksp.: zbiory własne muzeum: starodruki, wydawnictwa XIX i XX w. dotyczące regionu kieleckiego². Wystawę zwiedziło 1389 osób
<i>Pokaz pamiątek listopadowych</i> (100. rocznica powstania listopadowego)	1931 – maj-czerwiec Organizator: Sekcja Muzealna PTK – Kielce Komisarz: Szymon Tadeusz Włoszek Miejsce ekspozycji: Muzeum PTK – Kielce, ul. św. Leonarda 4 Zb. eksp.: zbiory własne muzeum oraz osób prywatnych (portrety, sztychy, rękopisy, medale, broń)³ Wystawę zwiedziło: 800 osób
<i>I Ogólnopolska Wystawa Fotograficzna</i>	1933 – 3 -17 grudnia Organizator: Sekcja Fotograficzna PTK – Kielce Komisarze: Jan Kłodawski, Kazimierz Kalinowski Miejsce ekspozycji: Muzeum PTK – Kielce, ul. św. Leonarda 4 Zb. eksp.: 601 prac 136 artystów fotografików polskich⁴
<i>Wystawa starodruków i map</i> (10. rocznica śmierci Stefana Żeromskiego)	1935 – 23 listopada-1 grudnia Organizator: Sekcja Fotograficzna PTK – Kielce Komisarz: Sylwester Kowalczewski Miejsce ekspozycji: Muzeum PTK – Kielce, ul. św. Leonarda 4 Zb. eksp.: 128 obiektów, zbiory własne muzeum (starodruki XVI-XVIII w., plany Kielc, Warszawy, Olkusza, Krakowa, mapy)⁵
<i>Wystawa obrazów Adama Królikowskiego</i>	1935 Organizator: Muzeum Świątokrzyskie PTK – Kielce Miejsce ekspozycji: Muzeum PTK – Kielce, ul. św. Leonarda 4 Zb. eksp.: 95 obrazów malarza Adama Królikowskiego przedstawiające krajobraz świętokrzyski⁶
<i>Wystawa prac Fotoamatorów</i>	1935 – 29 grudnia-styczeń 1936 Organizator: Sekcja Fotograficzna PTK – Kielce Miejsce ekspozycji: Muzeum PTK – Kielce, ul. św. Leonarda 4 Zb. eksp.: 100 fotogramów kieleckich fotografików⁷

<i>Wystawa Świętokrzyska (10. rocznica śmierci Stefana Żeromskiego, 30. rocznica powstania PTK)</i>	1936 – 9 maja-30 czerwca Organizator: Zarząd Główny PTK – Warszawa, Muzeum PTK – Kielce Miejsce ekspozycji: Gmach Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego im. Marszałka Józefa Piłsudskiego – Kielce, Aleja 3. Maja (ob. Wojewódzki Dom Kultury im. Marszałka Józefa Piłsudskiego, ul. ks. Piotra Ściegiennego 2)⁸ Wystawa przeniesiona z Warszawy Dla potrzeb wystawy ekspozowanej w Kielcach skład Komitetu Honorowego rozszerzono o następujące osoby: Minister Sprawiedliwości – Czesław Michałowski Prezes Banku Polskiego – Adam Koc Kurator Okręgu Szkolnego Krakowskiego – Marian R. Godecki Dowódca II Dywizji Piech. Leg. w Kielcach – Gen. Brygady – Juliusz Zulauf Dowódca Piechoty II Dywizji Leg. w Kielcach – płk. dypl. Edward Dojan Surówka Biskup – sufragan kielecki – ks. Franciszek Sonik Starosta kielecki – Stanisław Porębański Prezydent m. Kielc – Stefan Artwiński Prezes Honorowy PTK – Aleksander Janowski Prezes Warszawskiej Izby Przemysłowo-Handlowej – Czesław Klaner Senator – Tadeusz Karszo-Siedlewski w skład Komitetu Organizacyjnego wszedł: Edmund Massalski – Prezes Okręgu Kieleckiego PTK, Organizację Działów Wystawy uzupełnili: Dział Botaniczny – Kazimierz Kaznowski, prof. Gimn. Państw. im. Stefana Żeromskiego w Kielcach Dział Gospodarczy – Oddział PTK w Starachowicach Dział Etnograficzny – Muzeum Świętokrzyskie PTK – Kielce Dział Prehistoryczny – mgr Wiktor Ber Dział Historyczny – Muzeum Świętokrzyskie PTK – Kielce Dział Zabytków architektury – dr Andrzej Oleś konserwator, Urząd Wojewódzki w Kielcach Dział Literatury – Muzeum Świętokrzyskie – kustosz Sylwester Kowalczewski Instytucje Współdziałające rozszerzono o: Oddział PTK w Kielcach, Ostrowcu i Starachowicach Muzeum Świętokrzyskie PTK – Kielce Koło Kielczan i Sandomierzan Kierownik Terenu Wystawy: płk. Józef Drużyna-Krukowski Wystawę w Kielcach zwiedziło od 6 do 7 tys. osób
<i>II Ogólnopolska Wystawa Fotograficzna</i>	1936 – 22-29 listopada Organizator: Sekcja Fotograficzna PTK – Kielce Miejsce ekspozycji: Resursa Obywatelska (Hotel Bristol – Kielce ul. Sienkiewicza) Zb. eksp.: 344 prac artystów fotografików polskich⁹
<i>Wystawa fotografii Marii Kiełlińskiej</i>	1937 – grudzień Organizator: Sekcja Fotograficzna PTK – Kielce Miejsce ekspozycji: Muzeum Świętokrzyskie PTK – Kielce ul. św. Leonarda 4¹⁰
<i>Wystawa Fotografiki</i>	1939 – luty Organizator: Sekcja Fotograficzna PTK – Kielce Miejsce ekspozycji: Muzeum Świętokrzyskie PTK – Kielce, ul. św. Leonarda 4¹¹

TABELA 3

**UDZIAŁ ZBIORÓW MUZEUM PTK W KIELCACH
W WYSTAWACH KRAJOWYCH DO 1939 ROKU**

Warszawa <i>Krajobraz Polski</i>	1912 – 1-30 marca Miejsce ekspozycji: Ratusz Warszawa Organizator: ZG PTK i tygodnik „Ziemia” Muzeum Kieleckie przesłało 25 fotografii z widokami Kielc i okolic autorstwa Władysława Koterskiego¹²
Ostrowiec Świętokrzyski <i>Wystawa fotograficzna</i>	1927 – 24 października-1 listopada Miejsce ekspozycji: Oddział PTK – Ostrowiec Świętokrzyski ul. Górzysta 5 Organizator: Oddział PTK – Ostrowiec Świętokrzyski Muzeum PTK – Kielce udostępniło zdjęcia flory świętokrzyskiej – wykonane przez Kazimierza Kaznowskiego i Edmunda Massalskiego¹³
Ostrowiec Świętokrzyski <i>Powiat Opatowski i miasto Ostrowiec w walce o Niepodległość Polski (Dziesięciolecie Muzeum Ziemi Opatowskiej)</i>	1936 – 8-26 kwietnia Miejsce ekspozycji: Oddział PTK – Ostrowiec Świętokrzyski ul. Górzysta 5 Organizator: Oddział PTK – Ostrowiec Świętokrzyski Na wystawę złożyły się zbiory i przedmioty z: Muzeum Świętokrzyskiego w Kielcach, Muzeum Krajoznawczego w Radomiu, Sandomierzu i Muzeum Ziemi Opatowskiej oraz udostępnione przez osoby prywatne i organizacje niepodległościowe. Wystawa posiadała działy: Konfederacja Barska, powstanie kościuszkowskie, Wojna 1809, powstanie 1830-1831, Rewolucja 1905, Przemarsz Legionistów 1914-1915, POW, Wojna 1920¹⁴
Kraków <i>Wystawa Letniskowo-Uzdrowiskowo-Turystyczna</i>	1936 – 15 sierpnia-10 września Miejsce ekspozycji: Akademia Górnicza – Kraków Organizator: Wydział Turystyki Min. Komunikacji, Liga Popierania Turystyki Muzeum Świętokrzyskie udostępniło materiały dotyczące turystyki w świętokrzyskiem¹⁵
Lwów <i>Nasze Lasy i ochrona przyrody</i>	1936 – 5-30 września Miejsce ekspozycji: Targi Wschodnie – Lwów Organizator: Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie, Izba Przemysłowo-Handlowa we Lwowie Muzeum Świętokrzyskie użyczyło ekspozycji pochodzące z „Wystawy Świętokrzyskiej” dotyczące Narodowego Parku im. Stefana Żeromskiego w Górach Świętokrzyskich¹⁶
Płock <i>Wystawa Turystyczna</i>	1937 – maj Miejsce ekspozycji: b. d. Organizator: Referat Turystyki – Płock Muzeum Świętokrzyskie udostępniło na ekspozycję wydawnictwa Oddziału PTK w Kielcach¹⁷

TABELA 4

ILOŚĆ ZWIEDZAJĄCYCH MUZEUM ŚWIĘTOKRZYSKIE PTK
W KIELCACH OD 1908 DO 1939 ROKU

R o k	Ilość zwiedzających		R a z e m	
	dorosłych	młodzieży		
1909	187	—	187	
1910	165	577	742	
1911	225	593	818	
1912	329	445	774	
1913	402	402	804	
1914	479	517	996	
1915	218	198	416	
1916	202	449	651	
1917	300	974	1 274	
1918	279	1 057	1 336	
I				
dziesięciolecie				
2 786 + 5 212 = 7 998				
1919	921	1 863	2 784	
1920	746	1 474	2 220	
1921	699	1 455	2 154	
1922	582	1 841	2 423	
1923	610	2 747	3 357	
1924	643	1 901	2 544	
1925	437	1 723	2 160	
1926	550	1 564	2 114	
1927	393	1 910	2 303	
1928	541	1 964	2 505	
II				
dziesięciolecie				
6 122 + 18 442 = 24 564				
1929	442	1 228	1 670	
1930	338	1 550	1 888	
1931	336	1 351	1 687	
1932	391	1 553	1 944	
1933	255	1 233	1 488	
1934	466	2 130	2 596	
1935	360	1 043	1 403	
1936	477	2 159	2 636	
1937	567	3 613	4 180	
1938	1 397	4 649	6 046	
III				
dziesięciolecie				
5 029 + 20 509 = 25 538				

R a z e m z a 30 l a t: dorosłych 13 937 młodzieży 44 163 — **Ogółem = 58 100**

I	dziesięciolecie	dorośli	2 786 (35 ⁰ / ₀)	młodzież	5 212 (65 ⁰ / ₀)
II	„	„	6 122 (25 ⁰ / ₀)	„	18 442 (75 ⁰ / ₀)
III	„	„	5 029 (20 ⁰ / ₀)	„	20 509 (80 ⁰ / ₀)
Razem		„	13 937 (24 ⁰ / ₀)	„	44 163 (76 ⁰ / ₀)

Zestawienie statystyczne Sylwestra Kowalczewskiego^{1a}

^{1a} Rocznik MŚ, t. 1, 1963, s. 43

TABELA 5
WYSTAWY ZORGANIZOWANE W SIEDZIBIE
MUZEUUM ŚWIĘTOKRZYSKIEGO W KIELCACH
1946-1949

<i>Wiek XVI i XVII</i>	1946 – 23 października-czerwiec 1947 Organizator: Muzeum Świętokrzyskie w Kielcach Miejsce ekspozycji: Muzeum Świętokrzyskie w Kielcach Plac Partyzantów (dziś Rynek)¹⁸ Zb. eksp.: 77 eksponatów pochodzących ze zbiorów podworskich Kieleccyżny (malarstwo, grafika, rzeźby, meble) Wystawę zwiedziło 3671 osób¹⁹
<i>Świętokrzyskie Dni Kultury (pokazy i wystawy)</i>	1947 – 24 sierpnia-29 września Organizator: Muzeum Świętokrzyskie w Kielcach Miejsce ekspozycji: sale wystawowe MŚ Zb. eksp.: zbiory własne MŚ – pokaz prehistoryczny (zabytki i materiały archeologiczne) – pokaz sztuki ludowej regionu (ceramika i tkanina) – pokaz zabytków architektury województwa kieleckiego (fotografie, rysunki, modele, projekty) – stała wystawa Działu Sztuki w MŚ (m.in.: zbiory rzemiosła artystycznego, malarstwa i mebli z XVII i XVIII wieku, grafika angielska i francuska z XVIII i XIX wieku i inne)²⁰
<i>Jana Matejki Dzieje cywilizacji w Polsce (wystawa objazdowa)</i>	1947 – 14-30 września Organizator: Muzeum Narodowe w Warszawie Komisarz: Maria Rogajska Miejsce ekspozycji: sale wystawowe MŚ Zb. eksp.: 12 szkiców Jana Matejki do cyklu obrazów historycznych <i>Dzieje cywilizacji w Polsce</i>, ze zb. Muzeum Narodowego w Warszawie²¹
<i>IV Wystawa Bieżąca</i>	1947 – grudzień -? Organizator: Muzeum Narodowe w Warszawie, Związek Zawodowy Polskich Artystów Plastyków Oddział Kielecki (ZZPAP) Miejsce ekspozycji: sale wystawowe MŚ Zb. eksp.: prace ZZPAP- Kielce²²
<i>Wystawy prac współczesnych malarzy i grafików kieleckich</i>	1948 Organizator: ZZPAP Oddział Kielecki Miejsce ekspozycji: sale wystawowe MŚ Zb. eksp.: zbiory ZZPAP – Kielce²³
<i>Wystawa obrazów Leona Wyczółkowskiego</i>	1948 – I kwartał Organizator: Muzeum Świętokrzyskie w Kielcach Miejsce ekspozycji: sale wystawowe MŚ Zb. eksp.: zbiory własne MŚ²⁴

<i>Młoda Polska</i>	1948 /I kwartał/ Organizator: Muzeum Świętokrzyskie w Kielcach Miejsce ekspozycji: sale wystawowe MŚ Zb. eksp.: obrazy Teodora Axentowicza, Vlastimila Hoffmana, Wojciecha Kossaka, Józefa Mehoffera, Jacka Malczewskiego, Jana Śtanisławskiego, Leona Wyczółkowskiego, Henryka Wywiórskiego²⁵ ze zbiorów MŚ
<i>Piękno Ziemi Zachodnich</i> (wystawa objazdowa)	1948 /I kwartał/ Organizator: ZG PTK w Warszawie (ZGPTK) Miejsce ekspozycji: sale wystawowe MŚ Zb. eksp.: fotografie ze zb. ZG PTK w Warszawie m.in. Jana Bułhaka, Tadeusza Falkowskiego i innych artystów fotografików²⁶
<i>Wystawa jubileuszowa</i> <i>Andrzeja Olesia</i> – 35-lecie pracy artystycznej	1948 – 4-25 kwietnia Organizator: Urząd Wojewódzki Wydział Kultury i Sztuki w Kielcach, ZZPAP Oddział Kielecki Miejsce ekspozycji: sale wystawowe MŚ Zb. eksp.: 170 prac autorstwa Andrzeja Olesia (malarstwo olejne, akwarele, pastele, grafiki)²⁷
<i>Salon Wiosenny</i>	1949 Organizator: (ZZ PAP) Oddział Kielecki Miejsce ekspozycji: sale wystawowe MŚ Zb. eksp.: zbiory ZZ PAP – Kielce²⁸
<i>Pokonkursowa Wystawa Tkactwa</i> <i>i Ceramiki</i>	1949 – 2 czerwca Organizator: Urząd Wojewódzki Wydział Kultury i Sztuki w Kielcach Miejsce ekspozycji: sale wystawowe MŚ Zb. eksp.: wyroby ceramiczne i tkackie²⁹
<i>Ks. Piotr Ściegienny</i> <i>na tle epoki</i>	1949 /2 czerwca-13 października/ Organizator: Muzeum Świętokrzyskie w Kielcach Komisarz: doc. dr Marian Tyrowicz Miejsce ekspozycji: sale wystawowe MŚ Zb. eksp.: 325 eksponatów (zb. własne MŚ, udostępnione przez 33 instytucje krajowe – archiwa, muzea, biblioteki, organizacje społeczne oraz od 28 osób prywatnych)³⁰ Wystawę zwiedziło 41 662 osoby³¹
<i>Wystawa Polskich Artystów Plastyków</i> <i>Okręgu Warszawskiego</i>	1949 – 16-30 października Organizator: ZZPAP – Okręg Warszawski Miejsce ekspozycji: sale wystawowe MŚ Zb. eksp.: 63 prace z zakresu malarstwa, rzeźby i grafiki współcześnie działających artystów plastyków warszawskich³²

<i>Wystawa Wydawnictwa „Czytelnik”</i> 5. rocznica działalności	1949 – 26 października Organizator: Dyrekcja Wydawnictwa „Czytelnik” (Warszawa) Miejsce ekspozycji: sale wystawowe MŚ Zb. eksp.: egzemplarze wydawnictw, wykresy, zestawienia statystyczne dotyczące dorobku wydawniczego³³
<i>Opieka społeczna w ZSRR</i>	1949 – 31 października Organizator: Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Radzieckiej. Koło Kieleckie Miejsce ekspozycji: sale wystawowe MŚ Zb. eksp.: plansze³⁴
<i>Uruchomienie stałej wystawy przyrodniczo-geologicznej</i>	1949 – październik Organizator: Muzeum Świętokrzyskie w Kielcach Miejsce ekspozycji: MŚ, Kielce, ul. Orła (oficyna – parter i I piętro) Zb. eksp.: okazy geologiczne, ornitologiczne, zoologiczne, flora Gór Świętokrzyskich, zb. MŚ³⁵
<i>Wystawa Jesienna</i>	1949 Organizator: ZZ PAP Oddział Kielecki Miejsce ekspozycji: sale wystawowe MŚ Zb. eksp.: prace członków ZZ PAP Kielce³⁶
<i>Bitwa pod Grunwaldem</i> (wystawa objazdowa)	1949 – 18-25 listopada Organizator: Muzeum Narodowe w Krakowie Komisarz: Janusz Bogucki Miejsce ekspozycji: sale wystawowe MŚ Zb. eksp.: makietą pola bitwy pod Grunwaldem, reprodukcje obrazów, barwne plansze i fotografie, modele broni ze zb. Muzeum Narodowego w Krakowie³⁷
<i>Mickiewicz – Puszkina</i> <i>150. rocznica urodzin Aleksandra Puszkina</i> — wystawa objazdowa	1949 – 29 listopada-8 grudnia Organizator: Muzeum Narodowe w Krakowie Komisarz: Janusz Bogucki Miejsce ekspozycji: sale wystawowe MŚ Zb. eksp.: litografie, ryciny i pamiątki po Adamie Mickiewiczu, barwne plansze ze zb. Muzeum Narodowego w Krakowie³⁸

PRZYPISY DO TABEL

- ¹ „G.K.”, 1921 nr 29-33
- ² „G.K.”, 1926 nr 92; „Ziemia”, 1927 nr 3
- ³ „G.K.”, 1931 nr 13; „Ziemia”, 1931 nr 22
- ⁴ „G.K.”, 1934 nr 38; „G.K.”, 1933 nr 75, 76; [katalog] *Pierwsza Ogólnopolska Wystawa Fotografiki w Kielcach*, 3-17 listopada 1933
- ⁵ „G.K.”, 1935 nr 304; „Ziemia”, 1936 nr 11, s. 282
- ⁶ „Ziemia”, 1936 nr 10-11, s. 238
- ⁷ „G.K.”, 1935 nr 356
- ⁸ „G.K.”, 1936 nr 4, „G.K.”, 1936 nr 332; „Ziemia”, 1937 nr 4-6; *Przewodnik po Wystawie Świętokrzyskiej* (7-29 marca 1936), Warszawa (1936); *Przewodnik po Wystawie Świętokrzyskiej w Kielcach* (9 maja-21 czerwca 1936), Warszawa (1936)
- ⁹ (katalog) *Ogólnopolska Wystawa Fotografiki w Kielcach*. 22-24 listopada 1936; P. Pierściński: *Czas Krajobrazu. Antologia tekstów autorskich opublikowanych w latach 1975-2004*, Kielce-Kraków 2004 s. 109-114
- ¹⁰ „Ziemia”, 1938 nr 4-6
- ¹¹ „G.K.”, 1939 nr 10, nr 16, Maria Kietlińska (1888-1966) artysta fotografik, kielczanka, współzałożyciela Polskiego Towarzystwa Fotograficznego. Oprócz wystaw krajowych często brała udział w wystawach zagranicznych
- ¹² „Ziemia”, 1912 nr 9; *Kurier Kielecki* 1913 nr 8
- ¹³ „Ziemia”, 1927 nr 3;
- ¹⁴ *Sandomierski Ruch Regionalny*. Sandomierz 1936, z. 1, s. 15-16. *Komunikat* nr 19 (6 kwietnia 1936) Związek Muzeów w Polsce. Muzeum Narodowe w Krakowie (1936)
- ¹⁵ „Ziemia”, 1936 nr 12, s. 315-316
- ¹⁶ „Ziemia”, 1936 nr 12, s. 315-316; „G.K.”, 1936 nr 222
- ¹⁷ „G.K.”, 1937 nr 4-6
- ¹⁸ dalej: sale wystawowe MŚ
- ¹⁹ J. N.D. (Juliusz Nowak-Dłużewski): *Wystawa Wiek XVI i XVII „Cychry” Kielce* 1946, nr 9-10 (październik-listopad) s. 19; *Historia Muzeum Świętokrzyskiego w Kielcach 1945-1961 Rocznik MŚ*, t. 2, 1964, s. 35
- ²⁰ por: *Zaproszenie Świętokrzyskich Dni Kultury 24-29 sierpnia 1947* (Program uroczystości) Drukarnia „Jedność” Kielce 1947, 4k.; *Historia Muzeum Świętokrzyskiego w Kielcach 1945-1961*, op. cit., s. 44-45, Aneks nr 4
- ²¹ Edmund Massalski, *Muzeum Świętokrzyskie w Kielcach*, w: *Sprawozdanie z działalności muzeów za rok 1947 i pierwszy kwartał 1948 „Kwartalnik Muzealny” Związek Muzeów w Polsce*, Kraków 1948, z. 1-4, s. 92-93
- ²² op. cit., s. 36
- ²³ Edmund Massalski, op. cit.
- ²⁴ *Historia Muzeum Świętokrzyskiego...*, op. cit., s. 48
- ²⁵ Edmund Massalski, op. cit.
- ²⁶ *Wystawa Fotograficzna Ziemi Odzyskanych*, „Ziemia”, 1947, marzec-kwiecień, s. 83
- ²⁷ *Katalog wystawy Jubileuszowej 35-letniej pracy artystycznej Andrzeja Olesia zorganizowanej przez Wojewódzki Wydział Kultury i Sztuki i Zw. ZPAP w Kielcach [Kielce] 1948*
- ²⁸ Adam Zych, *Kieleckie wystawy sztuki*. „Studia kieleckie”. 1971, nr 2, s. 67-79
- ²⁹ „Kwartalnik Muzealny”, Związek Muzeów w Polsce, Kraków R. 2, 1949, z. 3, s. 106
- ³⁰ Marian Tyrowicz, *Katalog wystawy historycznej „Ks. Piotr Ściegienny na tle epoki”*, Kielce 1949, s. 22-24

- ³¹ Aleksandra Dobrowolska, *Kapłan-patriota i bojownik. Po zakończeniu wystawy o Piotrze Ściegiennym*, „Słowo Ludu” 1949, nr 22 (18 X); *Historia Muzeum Świętokrzyskiego w Kielcach...*, op. cit., s. 47
- ³² (A.K) *Otwarcie wystawy plastyki warszawskiej*, „Słowo Ludu” 1949, nr 21 (17 X); *Warto obejrzeć wystawę plastyków warszawskich*, „Słowo Ludu” 1949, nr 33 (29 X); „Przegląd Artystyczny” 1950, nr 1-2, s. 16 (Kronika krajowa)
- ³³ „Słowo Ludu” 1949, nr 32 (26 X)
- ³⁴ „Słowo Ludu” 1949, nr 32
- ³⁵ *Historia Muzeum Świętokrzyskiego w Kielcach...* op. cit., s. 38, 45-46
- ³⁶ Adam Zych op. cit.
- ³⁷ *Wystawa Bitwa pod Grunwaldem w Muzeum Świętokrzyskim*, „Słowo Ludu” 1949, nr 52 (17 XI); *Wystawa Grunwaldzka została zamknięta*, „Słowo Ludu” 1949, nr 54
- ³⁸ A.D. (Aleksandra Dobrowolska): *Wystawa „Mickiewicz – Puszkina” w Muzeum Świętokrzyskim*, „Słowo Ludu” 1949, nr 65 (30 XI); Janusz Bogucki, *Dział Wystaw Objazdowych. Sprawozdania i Rozprawy. Rok 1950*, Muzeum Narodowe w Krakowie, Kraków 1952, s. 186-202

ANEKS 1

Polskie Towarzystwo
Krajoznawcze

308
wciągnięto do rejestru słowa-
rników i wiadomości gubernij war-
szawskiej pod № 42, na mocy
decyzji Urzędu Gubernialnego War-
szawskiego do Spraw o słowarzy-
szaniach, zapadłej w dniu 27-ym
października 1904 roku.
Przez: Gubernator *Martynowicz*.

356 USTAWA

Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego.

§ 1.

Towarzystwo zawiązuje się pod nazwą „Pol-
skie Towarzystwo Krajoznawcze”.

Działalność Towarzystwa rozciąga się na Kró-
lestwo Polskie.

Towarzystwo Krajoznawcze ma na celu:

- 1) Zbieranie wiadomości, dotyczących krajo-
znawstwa polskiego.
- 2) Gromadzenie danych naukowych: geogra-
ficznych, fizjograficznych, antropologicznych, etno-
graficznych, statystyczno-ekonomicznych, archeolo-
gicznych, oraz związanych z historią sztuki, doty-
czących ziem polskich i krajów przyległych, histo-
rycznie lub geograficznie z niemi związanych.
- 3) Szerzenie wśród ogółu, a szczególnie wśród
młodzieży, wiadomości dotyczących krajoznawstwa
polskiego.

§ 2.

Do osiągnięcia swych celów Towarzystwo dąży
następującymi drogami:

- 1) Organizuje wycieczki po kraju, prowadzone
przez specjalistów poszczególnych gałęzi krajo-
znawstwa.

2) Urządza wycieczki i ekskursje dla młodzie-
ży i Członków Stowarzyszenia do miejscowości god-
nych uwagi z jakichbych względów.

3) Gromadzi wszelkie zbiory, dotyczące fizjo-
grafii, folkloru, archeologii, etnografii, przemysłu,
sztuki i t. d.

4) Zakłada i utrzymuje bibliotekę, poświę-
coną krajoznawstwu i gałęziom wiedzy z krajo-
znawstwem związanym.

5) Urządza odczyty i konferencje z dziedzi-
ny krajoznawstwa.

6) Organizuje wykłady, dotyczące sposobu
badań, organizowania wycieczek, robienia zdjęć
fotograficznych, kolekcjonowania okazów przy-
rodniczych.

7) Otwiera pracownie do badań i doświadczeń.

8) Tworzy sekcje lub oddziały prowincjonalne.

9) Urządza wystawy krajoznawczo-naukowe.

10) Posiada korespondentów w kraju lub za
granicą.

11) Wydaje czasopismo, poświęcone krajo-
znawstwu polskiemu.

12) Roztacza opiekę nad zabytkami sztuki, pa-
miątkami historycznymi i osobliwościami przyro-
dniczymi w kraju.

§ 3.

Działalność organizacyjna Towarzystwa roz-
ciąga się na Królestwo Polskie.

§ 4.

Towarzystwo ma stałą siedzibę w Warszawie,
w lokalu wynajętym lub własnym.

§ 5.

Towarzystwo składa się z Członków:

- 1) czynnych, 2) popierających, 3) koresponden-
tów i 4) honorowych.

§ 6.

Przyjmowanie nowych Członków przez Zarząd

ANEKS 2

305
~~1221~~

МНОГОУЧАСНИКЪ
Г. Клявскому Губернатору

ПРАВЛЕНІЯ ПОЛЬСКАГО ОБЩЕСТВА
СТЕЧЕСТВОВІДЕНІЯ

З а я в л е н і е.

На основаніи § 2 п. 8 приложеннаго при семъ въ 2 экземплярахъ Устава, имѣемъ честь довести до свѣдѣнія ВАШЕГО ПРЕВОСМОУЩЕСТВА, что въ г. Клявцахъ образовался Отдѣлъ Польскаго Общества Стечествовіденія, которіимъ приглашены въ члены Правленія слѣдующія лица:

- 1) Владимиръ Кондаки - инженеръ,
- 2) Мечиславъ Качковичъ - присяж. повѣренный,
- 3) Сигизмундъ Семонискій - домовладѣлецъ,
- 4) Стениславъ Гахалевскій - фотографъ,
- 5) Владиславъ Исаялъ, учитель -
- 6) Софя Костуха - "
- 7) Романъ Гиннастовскій - "
- 8) Карлъ Костро - "
- 9) Петръ Ликовскій - врачъ,
- 10) Мечиславъ Заввадскій - врачъ,
- 11) Владавъ Михонскій - химикъ,
- 12) Леонъ Семонискій - технологъ,
- 13) Владиславъ Карвинскій - президентъ города,

724
14/5
102
11
35
44
908
6156

- 14 | Едзиславъ Ленартовичъ - художникъ,
- 15 | Александръ Боимскій - доновладілець,
- 16 | Епакowski Станиславъ - инженеръ.

Председатель Правленія *В. Кубица*

Секретарь *Ананин*

г. Варшава, 11 | 34 марта 1908 года

ул. Брода № 8

№ 001

ANEKS 3

4/6

Его Превосходительству
Господину Кенейскому Губернатору

В.

Правления Кенейского Императорского
Общества Имуществобогатия.

Извещение.

Сим уведомляем членов общества Императорского
Общества Имуществобогатия, что общее собрание Кенейского Императорского
Общества Имуществобогатия 11/24 января г.г.
избрало в члены Правления:

- гг. Мерменева Завагзкан,
- Алексаугра Босметан,
- Карна Коетро,
- Пиргуши Влоуед,
- Мерменева Коимубекан и
- Станисева Станкевара.

Handwritten signature and initials

г. Кенге, 13/26 января 1909 г.

Присутствов. Пер. Зелева

Л. И.
44
1908

24/1/09

Секретарь.

Handwritten signature

ANEKS 4

Towarzystwo
KRAJOZNAWCTWA
 Oddział kielecki
 ul. Słowackiego 10
 Nr 46.

Pismo z J. Smolnickim 1897.
 Do
 M. Smolnicki: Jan Smolnicki,
 Jan Smolnicki, J. Smolnicki
 i J. Smolnicki. -
 K. Smolnicki. -

Co Smolnicki na list M. Smolnicki z dnia
 23 listopada 1897. mamy kazać
 zamieścić, to zamierza ofiarować
 rzecz i która mieszczącej na czołgu
 Smolnicki, i chęć jej się z obywateli
 mianowicie, podjętych, i
 paleniskowych - przyjąć dywizję
 z przednią, wreszcie -
 z przednią, jedyną, przywrócić, z dnia
 10.11.1897 - z górnymi, przywrócić
 przy kłopotach, i wstąpić, obywateli
 Smolnicki, obywateli, i wstąpić, obywateli.
 Smolnicki, obywateli, i wstąpić, obywateli.
 Smolnicki, obywateli, i wstąpić, obywateli.

"Smolnicki" i Smolnicki, między
 przez Smolnicki, między, między
 między, obywateli, - przywrócić

Smolnicki
 Smolnicki
 Vice-przes
 Smolnicki, J. Smolnicki

IG CAC, V-III, Nakł. 2-X-591/76

ANEKS 5

**Polskie Towarzystwo Krajoznawcze
w Kielcach
dnia 7 września 1924 roku**

**Do
Szanownych Panów, Uczestników Zjazdu Wychowanków
Gimnazjum Kieleckiego**

Zarząd Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego w Kielcach, dowiedziawszy się z doniesień prasy, że w programie obrad Zjazdu mieści się sprawa założenia muzeum świętokrzyskiego, a chcąc dopomóc Uczestnikom do wszechstronnego oświecenia tej kwestji podaje do wiadomości, że instytucja „muzeum świętokrzyskiego” właściwie w Kielcach od lat siedemnastu istnieje i wykazuje następującą działalność:

Muzeum mieści się w trzech pokojach przy ul. Leonarda N° 14 i jest zabezpieczone: w czasie wojny światowej nic zgola nie straciło, a nawet stopniowo się powiększało; jego długoletnim opiekunem jest kustosz prof. Tadeusz Włoszek.

Na całość zbiorów składają się następujące działy: geologia z paleontologią, archeologia przedhistoryczna, ptactwo, motyle, biblioteka, plany, mapy, numizmatyka polska, dokumenty (pergaminy i papierowe), pociski i broń oraz pewna liczba t.zw. przedmiotów muzealnych i pamiątek.

Wszystkie te przedmioty a szczególnie okazy z zakresu nauk przyrodniczych pochodzą z gór Świętokrzyskich i ściśle się z nimi łączą, co dzięki stosunkom z badaczami fizjografji tych stron nadaje istniejącym zbiorom charakter o jakiej Szanownym Panom chodzi.

Suma okazów muzealnych wynosi 2669 — zinwentaryzowanych.

Zbiory dostępne codziennie od godz. 10—13, a zaś wycieczkom, szczególnie w porze letniej, także i w innych godzinach.

Muzeum w ciągu 17 lat istnienia zwiedziło 25674 os. w tej liczbie dorosłych 6841, młodzieży szkolnej 18833.

Muzeum jest zarazem stacją dla przybywających do Kielc wycieczek, a Zarząd jego dostarcza noclegów, przewodników po Kielcach i okolicy, opracowuje dla przyjezdnych plany wycieczek w Góry Świętokrzyskie, udostępnia studja uczonym wysyłając im na żądanie fotografie, opisy okazów i kopje dokumentów, otwiera podwoje muzealne do badań na miejscu, tu wreszcie gromadzą się uczniowie z nauczycielami na lekcje niektórych przedmiotów, korzystając z większej liczby nagromadzonych okazów.

Pomijamy pracę innych sekcji Tow. jak odczytowej, popularyzacji wiedzy krajoznawczej, wydawniczej, urządzania i przyjmowania wycieczek, wystawowej i.t.p., co już wychodziłoby poza ramy tematu; powiemy tylko ogólnie, że i one mają przedewszystkiem na uwadze teren na którym pracują.

Polecając powyższe dane światłej rozwadze Szanownych Panów, mamy nadzieję, że zdołają przekonać Ich o zbedności zakładania nowej tego rodzaju placówki w Kielcach, natomiast pożądanę jest skierowanie wysiłków celem okazania pomocy — już istniejącej.

Zarazem prosimy bardzo by Szanowni Panowie zechcieli się łaskawie przekonać o prawdziwości naszego krótkiego sprawozdania przez zwiedzenie muzeum, które w dniach Zjazdu będzie ciągle otwarte.

**Prezes Zarządu Bogusław Swieżawski
Vice-prezes Zarządu Kazimierz Kaznowski
Członek Zarządu Kustosz Tadeusz Włoszek
Członek Zarządu Sekretarz Edmund Padechowicz**

ANEKS 6

POLSKIE TOWARZYSTWO
TURYSTYCZNO-KRAJOZNAWCZE
ZARZĄD GŁÓWNY
Warszawa
Nowy Świat 19 m. 3. Tel. 642-50
Konto czekowe P. K. O. 4646

Warszawa, dn. 10 marca 1936 r.

3 KWIE 1936

Wielce Szanowny Panie WOJEWODĘ !

Dr. Wł. Dziadosz

Otwarta w dniu 7 marca r.b. w lokalu Wojskowego Kasyna Garnizonowego przy ul. Al. Szucha 29 Wystawa Świętokrzyska jest pierwszą próbą ujęcia plastycznego całokształtu zagadnień przyrodniczych, gospodarczych i kulturalnych, historycznych i współczesnych jednego z najciekawszych terenów Polski w granicach regionalnych /między Wisłą, Pilicą a Nidą/. Ekspozycje zgromadzone w ułożonych metodycznie zespołach, z pominięciem b. nielicznych depozytów /5 7/ staje się własnością i podstawą dalszych planowych prac badawczych i organizacyjnych Muzeum Świętokrzyskiego im. Stefana Żeromskiego Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego w Kielcach. Muzeum to ma być przykładem, jak nauka i sztuka, tradycja i współczesność w organicznym związku pełnią funkcję, dźwigającą przyszłość naszej kultury i jak tego rodzaju placówka może i powinna stać się nieodzownym czynnikiem koordynującym i pogłębiającym pracę badawczą oraz życie gospodarcze i kulturalne regionu.

Komitet Organizacyjny Wystawy Świętokrzyskiej uprzedmie prosi PANA WOJEWODĘ o łaskawe zaszczycenie swą osobą i odwiedzenie Wystawy oraz o powiadomienie, kiedy to nastąpić może, aby członkowie Komitetu Organizacyjnego, a zarazem fachowi kierownicy działów, mogli Wielce Szanownego Pana WOJEWODĘ po Wystawie oprowadzić i służyć informacjami.

Jednocześnie Komitet Organizacyjny uprzedmie prosi PANA WOJEWODĘ o łaskawe polecenie poinformowania pracowników podległych Mu instytucyj o Wystawie i zachęcenia do jej zwiedzenia.

Z wyrazami głębokiego szacunku i poważania

WPRZEDMIE POL. TOW. KRAJOZNAWCZEGO
A. Patkowski

PRZEWODNICZĄCY KOMITETU OCHRONY
PUSZCZY JEDROWEJ
/Prof. B. Hryniewiecki/

ANEKS 7

KIELCE
 Godz. 16:00 Koncert Muzyki regionalnej w wykonaniu Wojeu.
 Orkiestr Symfonicznej pod dyrekcją M. Strofańskiego.
 Godz. 19:00 «Sen nocny królestwa». Teatr im. St. Zeromskiego.

Piątek, 29 sierpnia

Godz. 9:00 Wyjazd z Sandomierza.
 Godz. 9:30 Koprzywnica – zainicjowanie budowlami pogrzebskich.
 Godz. 12:00 Szydłów – zainicjowanie miasta.
 Godz. 13:00 Pomyń do Kielc.
 Godz. 14:00 Zamość Leżakowskiego Kielckiego O. Z. L. A. na
 Studnię WPI PW.
 Godz. 19:00 «Sen nocny królestwa» i zainicjowanie «Świętokrzyskich
 Dni Kultury»

WYSTAWY OTWARTE BĘDĄ PRZEZ WRZESIEŃ

ROZDZIAŁ CZYNNYMI DZIAŁANAMI WIEDUCY W KIELCACH ZWIĘCZAJA LUDOWA I LUDOWA

Wtorek, 26 sierpnia
 Godz. 12:00 «Pieni Świętokrzyskie» w wykonaniu Chóru z Ma-
 słowa i Chóru Z. K. Kielc.
 Godz. 16:00 Odcegi J. E. Pomiczkiego o t. «Problematyka ludo-
 wa w twórczości Długoskiego».
 Godz. 17:00 Koncert Orkiestry Cętkowskiej pod dyrekcją
 Prof. St. Jarząbskiego.
 Godz. 19:00 «Sen nocny królestwa» Szelepsia. Teatr im. St. Zerom-
 skiego.

Środa, 27 sierpnia

Godz. 9:00 Wyjeżdża na Radzielińskie i Karzówkę.
 Godz. 16:00 Odcegi dr. Mariana Tyrowicza «X. Piotr Ściegienny».
 Godz. 17:00 Koncert Muzyki Polskiej w wykonaniu Wojeu-
 dziej Orkiestr Symfonicznej pod dyrekcją Mariana
 Strofańskiego z udziałem solisty prof. Włodzimierza
 Trockiego (fortepian).
 Godz. 19:00 «Zemsta». Teatr im. St. Zeromskiego.

Czwartek, 28 sierpnia

ŚWIĘTY KRZYŻ
 Godz. 8:00 Wyjazd samochodami na Święty Krzyż.
 Zainicjowanie klasztoru i kościoła na Świętym Krzyżu
 oraz Puszary Jedłowej im. St. Zeromskiego.
 SANDOMIERZ
 Godz. 15:00 Przejazd do Sandomierza. Zainicjowanie miasta.
 Przedstawienie w teatrze sandomierskim.
 Nocleg w Sandomierzu.

P R O G R A M
 «ŚWIĘTOKRZYSKICH DNI KULTURY»

Niedziela, 24 sierpnia
 Godz. 9:00 Uroczysta Msza św. w Katedrze Kielckiej
 Godz. 10:30 Uroczyste otwarcie «Świętokrzyskich Dni» przez
 Ministra Kultury i Sztuki.
 Godz. 11:00 Otwarcie Muzeum Świętokrzyskiego.
 Godz. 11:30 Otwarcie Wystawy «Stany Wymiaru» w Zespole Ziemi Kiel-
 ckiej».
 Godz. 12:00 Otwarcie Wystawy Sztuki Ludowej
 Godz. 12:30 Otwarcie Biblioteki Wojeu-
 dziej
 Godz. 15:00 Koncert kapeli Świętokrzyskiej.
 Godz. 16:00 Działania Świętokrzyskie (Chór z Masłowa)
 Godz. 19:00 «Zemsta». Fredy. Teatr im. Zeromskiego.

Poniedziałek, 25 sierpnia

Godz. 10:00 Otwarcie «Wystawy Pejzażu» na Zamku Kielckim.
 Godz. 11:00 Otwarcie Wystawy Barżantów na Zamku Kielckim.
 Godz. 12:00 Porannek Paryży Ziemi Kielckiej w sali Ligi Mors-
 kiej (Hotel Bristol).
 Godz. 15:00 – 18:00 Wyjeżdża do Chęcin.
 Godz. 19:30 Koncert Muzyki Filaszanicy w wykonaniu Wojeu-
 dziej Orkiestry Symfonicznej pod dyrekcją M. Stro-
 fańskiego z udziałem solisty Prof. Stefana Hermanna
 (fortepian).

SPIS ANEKSÓW

1. Aneks

Ustawa Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego. Warszawa, 27 października 1906, strona 1-2. (ze zb. MNKi/Bibl Sygn. 356)

2. Aneks

Pismo z 24 marca 1908 roku powiadamiające Gubernatora Kieleckiego o ukonstytuowaniu się Zarządu Kieleckiego Oddziału PTK. (AP Kielce Rząd Gubernialny Kielecki sygn. 6156)

3. Aneks

Pismo z 26 stycznia 1909 roku skierowane do Gubernatora Kieleckiego przedstawiające skład Zarządu Kieleckiego Oddziału PTK na rok 1909. (AP Kielce Rząd Gubernialny Kielecki sygn j.w.)

4. Aneks

Pismo z 7 grudnia 1909 roku adresowane do Jana Czarnockiego, Stanisława Kossutha, Zygmunta Kielbassa dziękujące za przekazane zbiory geologiczne. (IG CAG Warszawa sygn. 591/76)

5. Aneks

Apel z 7 września 1924 roku wystosowany przez Kielecki Oddział PTK do uczestników Zjazdu Wychowanków Gimnazjum Kieleckiego. (ze zb. MNKi/H)

6. Aneks

Pismo z 10 marca 1936 roku wystosowane przez przedstawicieli Komitetu Organizacyjnego Wystawy Świętokrzyskiej do Wojewody Kieleckiego dr Władysława Dziadosza. (AP Kielce WKZ Biuro Dokumentacji Zabytków sygn. 10)

7. Aneks

Zaproszenie na uroczystości Świętokrzyskich Dni Kultury, podczas których dokonano otwarcia Muzeum Świętokrzyskiego w Kielcach 23-29 sierpnia 1947 roku (ze zb. MNKi/Bibl sygn. K-792)

HISTORY OF THE MUSEUM

The beginning of the National Museum in Kielce dates back to 1908, when members of the local division of the Polish Sightseeing Society decided to establish a museum. Despite problems with local and finances, period from 1908 to 1914 was devoted to gathering museum exhibits which come from donations, deposits and purchases financed by the Headquarters of the Polish Sightseeing Society in Warsaw. Since 1908 taking care of the collection was the responsibility of a curator Szymon Tadeusz Włoszek (1843-1933). He worked on a voluntary basis, with absolute devotion till the end of his life. After gaining independence by Poland his main purpose was to organize permanent exhibitions: archeological, geological, about natural environment and temporary exhibitions showing fascinating and full of events history of świętokrzyski region. He paid special attention to groups of young people and students visiting the museum. His successor from 1933, a curator Sylwester Kowalczewski (1902-1975) developed exhibition as well as promotional activity of the museum; it was advertised in newspapers and tourist guidebooks. In the 1930s the museum was given a new name "Świętokrzyskie"; some people connect this event with "Świętokrzyska exhibition" that was presented in March 1936 in Warsaw, and then, as May passed into June in Kielce. When the Second World War broke out and museum collection was in danger, a curator S. Kowalczewski together with a group of pre-war members of the Polish Sightseeing Society hid them in different points of the town. In 1945 Świętokrzyskie Museum Society started to reactivate the museum. Its first director after war was prof. Juliusz Nowak-Dłużewski (1893-1972), a literature historian. In the years 1945-1946 he managed the action of protecting goods from ex-mansions in Kielce region. About 2500 objects enriched the collection of the museum. In 1947 a director of Świętokrzyskie Museum became Edmund Massalski (1886-1975) a geographer, prewar activist and cooperator of the Polish Sightseeing Society Museum. On 24th August 1947 there was an official inauguration of Świętokrzyskie Museum in which state and local authorities took part. In the years 1947 -1949 Świętokrzyskie Museum organized its own exhibitions with cooperation with local artists and presented displays from the National Museums in Cracow and Warsaw. Exhibitions were very successful and drew attention of many visitors, fulfilling needs of the society of that time. Thanks to the Regulation of the Minister of Culture and Art of 31st December 1949 the National Museum in Kielce was nationalized. Since that time it has been an individual institution subordinate to the ministry that gave it a status and range of a district museum, taking care of other museums in the Kielce voivodeship.